

Marksizmlerin hiç bir türü bireyin özgürlük sorunsalını tutarlı bir biçimde çözememiştir. Dahası bireyi örgüt, toplum, sınıf, devlet ve ideolojinin belirlenimi altına sokmuştur. Birey Marksizm'de sadece bir sınıf-küme elemanıdır. Bireyin özgürleşmesini sürekli "öte dünyaya", geleceği söylenen toplumsal düzene, umutla beklenen "altın çağa" ertelenmektedir. Bu nedenle her tür talep birey özgürlüklerini değil doğrudan sınıfın özgürlüğünü ister. Birey bu özgürlüklere sınıfın bir üyesi olarak erişecektir. Bireyin özgürlüğü sosyal yapılara dolayımıdır. Öyleyse birey, bir sınıfın ve ülkenin çıkarı için kolaylıkla gözden çıkarılabilir. Oysa bireyin özgürlük alanlarını açtığınızda tüm toplumun kendiliğinden özgürleştiğini göreceksiniz.

Marksizm geleneklerinin 19. yüz yıl bilim paradigmasından kurtulamadığı ve soğuk savaş döneminin tamamıyla negatif politik ortamında şekillendiği görülmektedir. Dolayısıyla bireyin özgürleşmesini işçi sınıfının kolektif eylemi sonucu ortaya çıkacak sosyalist topluma, yani gelecekteki cennete havale ederler. Bu nedenle bireyin andaki özgürlük probleminde yanıt oluşturamazlar.

Ben insan ve meta bağımlı ilişkilerin yanına devlet bağımlı ilişkileri de koymaktayım. Devlet bağımlı ilişkilerle, toplumların yeniden üretim süreçlerinde devletlerin temel bileşen, tarih denen fonksiyonun temel değişkeni olduğunu kastetmekteyim. Dolayısıyla tarih, sınıf savaşmaları bağlamında, bu savaşı sürdüren iki sınıfın, iki değişkeninin ürünü değildir. Tarih sonsuz değişkenler matrisinin ürünüdür. Ve biz bu değişkenleri keşfettikçe tarih ve sosyal bilim yapmış oluruz.

Küreselleşme, bir metanın üretim sürecinin global düzeyde gerçekleşmesi, insanın entelektüel yeteneklerini ve perspektifini global düzeye taşıması, insanlık için şimdiye kadar ki toplum biçimleri açısından en ileri aşamadır. Bireyin özgürleşmesinin gerçek maddi ve bilişsel olanaklarını yaratmıştır. Bireyi ve dolayısıyla toplumları zamanın ve uzayın sınırlılıklarından kurtarmıştır. İnsanın özgürleşmesinin tüm olanakları açığa çıkmıştır.

SINIFTAN KAÇAN ÇOCUK

İSMET ŞAHİN

SINIFTAN KAÇAN ÇOCUK

İSMET ŞAHİN

İSMET ŞAHİN
SINIFTAN KAÇAN ÇOCUK

İSMET ŞAHİN

1969 Artvin-Hopa doğumlu. 1975'te ailesi ile **Ankara**'ya taşınır. İlkokula, Ankara, Aydınlikevler İlköğretim okulunda başlar. Orta ve liseyi aynı semte, Mehmet Akif ve Aydınlikevler Lisesinde bitirir. 1988'de Hacettepe Üniversitesi Felsefe Bölümüne girer. 1991 yılında Üniversiteden atılır.

1984 yılında 12 Eylül sonrası ilk Devlis kollektifini örgütler ve yayın organı olarak **Liseli Genç** dergisini çıkarır. Aynı zamanda **Yeni Aşama**, **Yeni Öncü** dergileri ve **İşçi Dünyası** gazetesinin örgütlenmesinde görev alır. 1991'a kadar aynı kolektifin çeşitli kademelerinde görevler üstlenir.

1992'lerde yayın hayatına başlayan **Sosyalist İşçi** ve daha sonra **İşçiler ve Politika** dergileri yazı kurulu üyeliği yapar.

1996'da Praksis dergisini çıkarır. Ve **Praksis** yayın evini kurar. Aynı zamanda 1996 sonlarında yayın hayatına başlayan **Sokak** gazetesi yayın yönetmenliğini üstlenir.

2006-2011 yılları arasında DTP-BDP yönetiminde yer alır. 2007 yılında solun ortak adayı olarak Balıkesir'den bağımsız milletvekili adayı olur.

2001'de Emperyalizm adında bir derleme ve **Marksizm Neden Teröre Karşıdır** adında çevirisini yaptığı bir broşür yayınlar.

2011 yılında Hacettepe Üniversitesi Felsefe Bölümüne afla geri döner. 2014 yılında Felsefe Bölümünü, Fizik Felsefesi alanında verdiği tezle bitirir. Quantum felsefesi alanında çalışmalarını sürdürüyor.

Yayınladığı Kitaplar: Emperyalizm (editör, 2001)
Anti Kapitalist Manifesto (yazar, 2010)
Sınıftan Kaçan Çocuk (yazar ve çevirmen, 2014)

Yayına Hazırladığı Kitaplar: Felsefenin Gizi (yazar)
Kuantum Felsefesi (yazar)

PRAKSİS DERGİSİ VE PRAKSİS YAYINEVİ

Praksis Dergisi ve ve Yayınevi 1996 yılında İsmet Şahin tarafından kurulmuştur ve halen faaliyetlerini kurumsal, bilimsel ve siyasal düzeyde sürdürmektedir. 2002 yılında yayın hayatına başlayan diğer Praksis dergisi ile hiç bir ilişkisi yoktur. Kullanmamaları konusunda uyarılmalarına rağmen dergimizin ve yayınevimizin ismi kullanılmıştır. Hukuksal haklarımızı saklı tutmakla birlikte bu yanlışlarını düzeltmelerini beklemekteyiz.

İSMET ŞAHİN

SINIFTAN KAÇAN ÇOCUK

PRAKSİS
2014, ARALIK
ANKARA, TÜRKİYE

Praksis
Felsefe Dizisi 02

Sınıftan Kaçan Çocuk / İsmet Şahin

Çeviriler: İsmet Şahin
Redaksiyon ve Kapak Tasarımı: Praksis

Baskı: SAGE Yayıncılık Rek.Mat.San.Tic.Ltd.Şti.
Sertifika No: 14721
Kazım Karabekir Caddesi
Kültür Çarşısı No:7 / 101-102
İskitler – Ankara

Birinci Baskı, Ankara, 2014
ISBN 978-975-93016-2-0

© Praksis Yayıncılık Tic. ve San. Ltd. Şti.

Sertifika No: 31485

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Ticari amaç güdülmediği sürece,
kişisel bilgi edinimi amacıyla, yayıncının izni alınarak, her türlü yolla
çoğaltılabilir ve dağıtılabilir.

© Praksis Yayıncılık Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti.
e-posta: ismetsahin@yandex.com

CENGİZ ŞAHİN'E

Erken yaşta bizden ayrılan kardeşimiz

Teşekkür

8-9 Kasım 2012 tarihinde Hacettepe Üniversitesi İİBF İngilizce İktisat Bölümü tarafından düzenlenen “Marx, Marksizmler ve Özgürlük” konferansına davet eden, hem Marxizme ilişkin görüşlerimi bilimsel bir bildirge haline getirmeme ve hem de bu görüşlerimi konferansta sunma-tartışma fırsatı veren İngilizce İktisat Bölümü öğretim üyesi Pro. Dr. Hüseyin Özel’e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ve en sonu yine kardeşlerim İsrail, Huriye ve Zeliha ve oğlum Deniz Şahin kitabın basılma sürecinde değerli eleştirileri ile beni motive ettiler ve tabiki yerleri asla doldurulamaz emekleri asla karşılanamaz olan sevgili anneciğim Zekiye yemeklerini yanımdan hiç eksik etmedi, onların yeri doldurulamaz.

İçindekiler

Giriş	1
-------	---

Bölüm 1

Sınıftan Kaçan Çocuk

1	Sınıftan Kaçan Çocuk	9
2	Devlet Bağımlı İlişkiler	55
3	Kognitif Kapitaliz	63
4	Diyalektik	67
5	Hegel'in Tarih Felsefesi Eleştirisi	77
8	İmbilim Ders Notları	101
9	Tristram Shandy	107

Bölüm 2

Bilim Felsefesi

10	Viyana Okulu	119
11	Bilim Felsefesine Kısa Bir Bakış	139
12	Bilim Felsefesi	163
13	Troçki'den Sonra Troçkizm	175

BÖLÜM I

SINIFTAN KAÇAN ÇOCUK

SINIFTAN KAÇAN ÇOCUK¹

Giriş

8-9 Kasım 2012’de, Hacettepe Üniversitesi İngilizce İktisat Bölümü tarafından düzenlenen “Marx, Marksizmler ve Özgürlük” konferansı uzun zamandır üzerinde çalıştığım konular ile ilgili görüşlerimi sunma fırsatı verdi. Praksis dergisini ilk yayınladığım 1996 yılında aşağıda sunduğum düşüncelerimin temellerini atmıştım aslında. Ancak hala teoride ki sorunu bir bütün olarak, Marx ve Engels’te değil Marksizmin kavranılışında olduğunda ısrarcıydım. Çalışmalarım, Marx’ın tarih, diyalektik yöntem, sınıf savaşımı, kapitalizm eleştirisi ve bilim anlayışı gibi pek çok temel konuda tamamen farklı teorik perspektif ve anlayış geliştirmemle sonuçlandı. Bu görüşlerimi kamuoyu ile ilk paylaştığım zemin yukarıda adı geçen bilimsel konferans oldu. Kendi teorik geçmişimle de bir hesaplaşma olan bu metin kuşkusuz okuru tatmin etmekten uzaktır. Çünkü yeni bir bilim teorisi için bir başlangıç metnidir; 19. yüzyıl sosyal teorileri üzerinde yükselen geleneksel ideolojik ön yargılardan kurtulmuş aklın, çağdaş bilimsel verilere yaslanarak yeni maceralara cesaretle atılmayı özendirecek olan bir başlangıç metni.

---

1 Bu bölüm, 8-9 Kasım 2012’de, Hacettepe Üniversitesi İngilizce İktisat Bölümü tarafından düzenlenen “Marx, Marksizmler ve Özgürlük” konferansında sunduğum bildirgenin genişletilmiş biçimidir.

1. *Marx'ın yönteminde sınıf kavramı*

Bu makalenin sınırları içinde Marx'ın yöntemini bütünüyle tartışmayı düşünmüyorum. Burada tartışacağımız ana önermemiz, Marx'ın yöntemi açısından belirli bir kategori ya da kavrama, sınıf kavramında olduğu varsayılan tarzda bir üstünlük tanımadığıdır. Marx'ın yönteminde hiçbir kavramın diğerlerine baskın gelen bir önemi yoktur. Sınıf kavramı da kendinden önce gelen kavramlara (ücretli emek, sermaye, meta vs.) göre somut, kendinsen sonra gelen kavramlara göre soyut bir kavramdır. Marx'ın Kapitali yazarken kullandığı kavramsal dizgeyi oluşturan kavramlardan biridir. Sınıf kavramına yapılan vurgu bilimsel değil politiktir. Bu çerçevede içinde Marx'ın yöntemini tartışmaya başlayabiliriz.

2. *Marx'ın yöntemi Var mı?*

Gerçekte Marx'ın bir yöntemi var mıdır? Marx'ın bir yöntemi olduğunda hem fikirsek, bu yöntem nedir? Ya da bu yöntem diyalektik materyalizm midir?

Marx, Hegel felsefesinin mistik kabuğundan kurtarılmış yöntemi ele alacağı bir çalışma yapacağını söylemektedir. Ancak bu sorunsala dönmeye Kapital çalışmaları ve ömrü izin vermez. Marksistler bunu bir vasiyet ve kendilerine yüklenmiş görev olarak görürler. Hele ki Lenin'inin modern materyalizmin mantığı ve bilgi teorisi diyalektiğin sistematik olarak gösterildiği bir Mantık yazılması gerektiğine ilişkin vasiyette bulunmasından sonra onlarca diyalektik kitabı yazıldı ve halen yazılmaktadır.

Son soru etrafında kopan kıyamet halen sürmektedir. Marx'ın dolaısıyla Marksizm'in yüzeysel ilk kavranılışı, geleneksel sol grupların gündelik dillerindeki dogmatizm aracılığıyla olduğu için, diyalektik materyalizmin Marksizm'in felsefesi ve bilimi olduğudur. Daha eleştirel tutumlar ve dahası Stalinizme karşıt anlayışlar, Batı Marksizmi gibi, diyalektik materyalizm kavramsallaştırmasının Marx'a değil, Engels'in etkisi ile Plekhanov tarafından yapıldığıdır. Eleştirel görüş sahipleri Marx'ın diyalektik ve materyalizm kavramlarını asla yan

yana kullanmadıklarını savunmaktadırlar. Gerçekten de Marx, yapıtlarında bu kavram çiftini yan yana kullanmaz. Ama bu onları haklı mı çıkarmaktadır?

Marx'ın entelektüel gelişimi ve konuyu tartıştığı yapıtları incelendiğinde diyalektik materyalizmin, eleştiriye tabi tutulmuş Feuerbach materyalizmi ile Hegel'in diyalektik yönteminin bir tür bireşimi olduğu görülür.

Materyalizm, gerçekliğin insan algısından, düşüncesinden, ruhundan ve aklından bağımsız olarak var olduğu görüşüdür. Ancak bu tanımdan materyalizmin Descartesçi bir düalizm taşıdığını düşünmeyin. Materyalizm, düşünce formlarını maddenin ve maddi yaşamın bir yansıması olarak görür. Dolayısıyla, madde ile birlikte düşünceyi de var sayan düalist ontolojiye değil düşünceyi maddenin formu olarak gören ya da maddeyi ve maddi yaşamı temel sayan monist bir yapıdadır.

Diyalektik ise varlığın hareket yasası olarak görülür. Engels'in tanımı şudur: "diyalektik; doğanın, insan toplumunun ve düşüncenin genel hareket ve gelişme yasalarının biliminden başka bir şey değildir." Engels'in bu mutlak tanımı günümüze kadar tüm Marksist kuşakların dogmatik amentüsü olmuştur. Engels'in tanımı hem epistemolojik hem de ontolojik diyalektiği içinde taşır. Bu nedenle son derece problemlidir. Şunu belirtmekle yetinelim; diyalektiği bir sunum yöntemi, mantık ya da bilgi kuramı olarak değil ama tüm gerçekliğin hareket yasası olarak tanımlamaktadır. Bu tanım henüz keşfetmediğimiz şeyleri de içerdiği için metafizik bir mutlaklıktır. Çünkü kendi maddeci temelleri ile çelişir. İnsanın verili anda tüm maddi gerçekliği bildiği ve bu gerçekliğin hareket yasalarının diyalektik olduğu iddiasında bulunur. Oysa diyalektik kendi çağlarında keşfedilmiş olan maddenin hareket yasaları olarak kabul edilmişti. Henüz keşfedilmemiş madde ve enerji formlarının da yeni keşfedilmiş, yani bilimlerin başlangıç aşamasında son derece sınırlı bilgi düzeyi ile genelleştirilmiş hareket yasalarının yönetildiğini söylemek bir tanrısal gizin insanlar tarafından keşfedildiğini söylemektir.

Bunlardan çıkacak sonuç Marx'ın üzerine düşünerek, işlediği ve ortaya çıkardığı bir yönteminin olmadığıdır. Marx kendine ait olan bir

yöntem ile değil Hegel'den devşirdiği kadarıyla kullanıla bilir olan bir yöntemle Kapitali yazmıştır. Ancak bu yöntem hiç te Marx'a yabancı bir yöntem de değildir. Tüm klasik iktisatçıların kullandığı deductiv-tümdengelim yöntemidir. Bu anlamda Marx sadece Kapitalin içeriğinde değil yönteminde de Adam Smith ve David Ricardo 'un mirasçısıdır.

Marx, Kapital'de kullanılan yönteminin, birbiriyle çelişen anlayışların ortaya koyduğu gibi pek az anlaşıldığını söylemektedir. Kapital C. I syf.20. Hemen birkaç sayfa (syf. 25) sonrasında, "Yöntemimin materialist temelini tartıştığım Ekonomi Politigin Eleştirisine Katkı'nın..." demektedir. Buradan yönteminin materialist bir temeli olduğunu düşündüğü çok açıktır. Kendi görüş açısını eleştiren uzun bir alıntudan sonrada "Yazar, benim yöntemim olarak kabul ettiği şeyi, bu derece çarpıcı ve benim uygulamam yönünden, cömertçe ortaya koyarken, diyalektik yöntemden başka neyi anlatmış oluyor?" diye yazar. Ve hemen sonraki paragrafta, "Kuşkusuz, sunuş yönteminin, biçim yönünden, araştırma yönteminden farklı olması gerekir... Benim diyalektik yöntemim, Hegelci yöntemden yalnızca farklı değil, onun tam karşıtıdır da." "Benim diyalektik yöntemim..." Marx burada yönteminin diyalektik olduğunu söylemekle kalmayıp, Hegel'in yöntemiyle farkını da ortaya koymaya çalışmaktadır. "Hegel için insan beyninin yaşam süreci, yani düşünme süreci -Hegel bunu "Fikir" ("idea") adı altında bağımsız bir özneye dönüştürür- gerçek dünyanın yaratıcısı ve mimarı olup, gerçek dünya, yalnızca "Fikir"ın dışsal ve görüngüsel (Phenomemal) biçimidir. Benim için ise tersine, fikir, maddi dünyasının insan aklında yansımından ve düşünce biçimlerine dönüşmesinden başka bir şey değildir." Marx, Hegel'in diyalektik yöntemini değil onun "mistisizmle bozulmuş" yapısını eleştiriyor. Şöyle devam ediyor, "Hegel'in elinde diyalektiğin mistisizmle bozulması, ayrıntılı ve bilinçli bir biçimde diyalektiğin genel işleyiş biçimini, ilk kez onun sunmuş olduğu gerçeğini örtmez. Hegel'de diyalektik başaşağı duruyor. Mistik kabuk içerisinde akla uygun özü bulmak istiyorsanız, onun yeniden ayakları üzerine oturtulması gerekiyor."

Marx'ın pasajlarında son derece açık olarak görüldüğü gibi Marx, Hegel diyalektiğinin idealist öğelerini atıp, maddeci bir zemin üzerine

oturtarak alı koymaktadır. Tüm bu pasajlarda ve başka kitaplarda diyalektik materyalizm kavram çiftini bir arada göremezsiniz ama görmenize de gerek yoktur. Marks'ın teorisi diyalektik maddecidir. Ontolojisi maddeci, yöntemi ve bilgi kuramı ise diyalektiktir. Dolayısıyla diyalektik materyalizm kavramsallaştırması, yani bu kavram çiftinin birlikte kullanılması görüldüğü gibi Marx'ın kuramına uygundur.

Öyleyse Marx'ın yönteminden kasıt onun keşfettiği ve sunduğu değil ama onun maddeci bir tarzda ele alıp kullandığı bir yönteminin olduğudur.

3. *Marx'ın yöntemi*

Marx'ın bir yöntem keşfetmemiş olsa da bilimsel çalışmalarını yapmak için kullandığı bir yöntemi var. Ve bu eleştirel felsefi maddecilik üzerine kurulmuş bir Hegel diyalektiğidir. Hegel'den bağımsız bir tarzda klasik iktisatçılar bu yöntemi, tümdengelimli, kullanıyorlardı. Marx, Rikardo'yu eleştirirken en çok belirttiği şey Rikardo'nun soyutlamaları sonuna kadar götürmediğidir. Yani aslında kendi vardığı sonuçlara eğer Rikardo soyutlamayı sonuna kadar sürdürse onun da varabileceğini söylemektedir.

“Rikardo'nun metodu aşağıdaki gibidir. O, metanın değer büyüklüğünün belirlenimini emek zamanı ile yaparak başlar ve değer bu belirlenimi ile çelişen diğer ekonomik ilişkiler ve kategorilerin olup olmadığını ya da ne ölçüde onları değiştirdiğini inceler. Bu yöntem tarzının tarihsel gerekçesi, onun ekonomi tarihinde bilimsel bir gereklilik olduğu, ilk bakışta belirgindir. Fakat aynı zamanda, bilimsel olarak yetersizdir. Yetersizlik kendini sadece (resmi anlamda) sunum yönteminde göstermez fakat hatalı sonuçlara yol açar çünkü bazı önemli bağlantıları atlar ve ekonomik kategorileri doğrudan diğerleriyle kanıtlamaya çalışır.” Marx, Artı Değer Teorileri syf. 451

Marx araştırma yöntemi ile sunum yöntemini açıkça birbirinden ayırır. Araştırma yöntemi somuttan, verili araştırma nesnesinden başlar. Verili nesne ilk bakışta salt bir bütündür ve akıl için ancak yüzeysel yapıları anlaşılabilir. Onu kendinde ne olduğunu araştırmak için analiz ederek soyutlamak gerekir. Bu somuttan soyuta geçiş sürecidir.

Somutun insan aklıyla anlaşılabilir tarzda kavramsallaştırılmasıdır. Bu düzeyde vardığımız yer kavramlar denizidir. Şimdi yeniden tüm bu kavramları belirli bir bağıntı içinde yeniden bir araya getiririm. Bu da yeniden soyuttan somuta geçiştir. Ama sefer somutu düşüncede somut yani bütünlük olarak kurarım. Bu şekilde elde ettiğim somutluk artık iç bağıntılarıyla bildiğim bir nesnenin düşüncede, bir bilimsel dizge içinde bir araya getirilmiş kavramlar bütünüdür. Hegel düşünce-kavram somuttur derken işte bunu kastediyordu. Gerçeklik olarak somuttan soyuta ve oradan da düşüncede somutun kurulması Marx'ın üstadı Hegel'i takip ederek benimsediği yöntemdir. Ama şu notu da eklemem gerekir; Batı Felsefe tarihinde bu yöntemin mucidi Platon'dur.

Grundrisse'de Marx, yöntemine ilişkin şöyle yazar: “Nüfustan başlamış olsaydık, bu bütünün kaotik bir kavramı olabilirdi ve sonra daha sonraki belirlenimlerine doğru, daha analitik olarak daha basit kavramlara doğru hareket ederiz. En soyut kavrama varıncaya kadar en basit belirlenimlerine varırdım. Sonra buradan yolculuğuma geriye doğru tekrar nüfusa gelene kadar devam ederim. Fakat şimdi bütünün kaotik bir kavramına değil birçok belirlenim ve ilişkilerin zengin bir bütününe ulaşmış olurum.”

Biçim ve içerik, yapı ve muhteva, kavramsallaştırılmış nesne ve nesnenin kendisi bir birinden koparılarak yapılan salt kavramsal yolculuk mümkün mü?

Soyutlama bir analiz ise ve bu da doğrudan içeriğin soyutlaması ise Platon-Hegel-Marks diyalektiğinin kavramdan kavrama ilerleyişi içeriksiz nasıl mümkün? Kavramın içeriği mutlak anlamda tüketemeyeceği anlamında.

Tüm Alman Felsefesinin genel varsayımı tüm bilgi alanlarının bir bağıntı içinde olduğu ve tek bir bütünü oluşturan bir parça olduğu görüşüdür. Somutun düşüncede somutluk olarak geliştirilmesi bütünlük kategorisi ile bağıntılıdır. Bu anlayış gerçekliğin düşüncede bir bütün olarak kavrana bileceği görüşündedir. Gerçekliği hafife alır ve insan aklını mutlaklaştırır. Bu anlamda, gerçekte Marx'ın kullandığı yöntem metafiziksel bir yapıdadır. Çünkü gerçekliğin insan aklınca bir bütün olarak kavranabileceği düşüncesindedir. Hakikat karşısında

daima mütevazı olmamızı öğütleyen Einstein'dı. Gerçekliğin, somutun düşüncede somut-bütünlük olarak kavranması anlayışı aslında bilim tarihinin de göstermiş olduğu gibi, bütünlük olarak kavradığımız şeyin kendinde bütünlüğün eksik bir kavranılışı olduğudur. Bütün anlayışı gerçekliğin mutlak anlamda insan aklınca kavramsallaştırılabileceğine dayanmaktadır. Dolayısıyla metafizik bir yaklaşımdır. Çünkü mutlaklaştırılan bütün gerçekte realitenin bir kısmıdır.

Dahası kavramların dizgesel sunumu kolayca onlar üzerinde (Hegel) ve dolayısıyla gerçeklik üzerinde (Marks) hakimiyet kurabildiğimiz hissi uyandırır. Kavramlardan kavramlara sıçrayarak tüm gerçekliği açıklayabileceğimiz sanısı (Platon) kavramların kökenlerini, dünyevi yapılarını unutturduğu gibi onlara yeni mekanlar arama çabası ile kendilerine bir realite verilmesine yol açar.(Platon, Hegel) Dolayısıyla düşüncenin zorunlu uğrakları ve gelişimi gerçekliğe önsel olarak verili kabul edildi. Bu gelişme tüm skolastik dönem boyunca ve daha sonra ideolojik biçimler altında sürdü ve bilimin gelişiminin önünde duran en büyük engel haline geldi. Yeni bilimsel deneyimlerin teoriyle çatıştığı yeni dönemde bu üst anlatılarında mezarları kazılmaya başlanır.

İster somuttan soyuta isterse soyuttan düşüncede somuta doğru ilerleyelim Marx'ın kavramsal dizgesi tutarlıdır. Kapital'de meta kavramına kadar geliştirdiği soyutlamasını Marx, meta kavramından başlayarak, kapitalizmi, metanın hareketinin momentleri olarak tüm kavramsal dizgeyi "Bir Bütün Olarak Kapitalist Üretime" kadar geliştirir. Kapital'in III. Cildinin adı da budur. Dolayısıyla meta-değer-kullanım değeri-ücretli emek- sermaye-sınıflar ve bir bütün olarak kapitalist toplum. Gerçeklik olarak toplumdan başlanmış ve şimdi tekrar topluma ama düşüncede somut-bütün olarak topluma varılmıştır. Dolayısıyla bu dizgede sınıf kavramı da diğer kavramlar gibi bir kavramdır. Marx düşüncedeki bütünlüğün realitenin gerçeklikteki tezahürüne ters düşmediği için ya da ona denk geldiği için bu yöntemin gerçekliği açıklamaktaki en bilimsel yöntem olduğu görüşündedir. Öyleyse şu da açıktır, realitenin tezahürü, yani toplumsal, tarihsel hareket, bu hareketi oluşturan öğelerin her hangi birinin, örneğin sadece sınıfların karşılıklı ilişki ve çatışmalarının değil, hepsinin bir biriyle olan bağıntısının bileşik

etkisiyle oluşacaktır. Çok açıktır ki tarihin sınıf savaşımı tarihi olduğu belirlenimi Marx'ın yöntemine ve toplumu ve tarih kavrayışına terstir. Bilimsel dizgede de ara terimlerden biri olmasına rağmen sınıf kavramının, bir bütün olarak kapitalist üretimi tek başına belirlediğini yani bütünü hareket yasalarının aslında kendisinin de belirlenimi altında bulunduğu dizgeden çıkararak hareketin geneli üzerinde baskın ve önsel bir dinamik haline getirmek yine Marx'ın yönteminden değil, sınıflara verilen politik yüklemelerden kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak Marx'ın yönteminde sınıf kavramının bir önceliği yoktur. Ve dahası sınıflar savaşımı belirlenimi Marx'ın yönteminden doğrudan çıkarsanamaz.

Marx'ta yöntem ve sunum gerilimi

Marx'ın Kapital'de bize önerdiği ve kullandığı yöntem ile Kapital'in sunumu arasında bir uyumsuzluk ve gerilim vardır.

Marx'ın Kapitalin yayınlanmasını geciktiren en önemli konulardan biri sunum sorunuydu. Yöntem açısından en yalın kavram hareket noktamız olması gerekir. Diğer kavramlar bu yalın kavramın belirlenimleri olarak bir dizge içinde sunulacaktır. "Gerçek ve somut olandan, gerçek önvaryımdan yola çıkmak, böylece ekonomide sözgelimi tüm toplumsal üretim faaliyetinin temel ve öznesi olan toplum ile başlamak doğru gibi gözüküyor. Gerçek ve somut olandan, gerçek önvaryımdan yola çıkmak, böylece ekonomide sözgelimi tüm toplumsal üretim faaliyetinin temeli ve öznesi olan toplum ile başlamak doğru gibi gözükür. Oysa daha dikkatli bakıldığında bunun yanlış olduğu ortaya çıkar. Toplum, örneğin oluşmuş bulunduğu sınıfları hesaba katmazsak bir soyutlama olarak kalır. Eğer kaynaklandıkları öğelerden, örneğin ücretli emek, sermaye vb.'den haberimiz yoksa bu sınıflar da yine boş laftan ibarettir. Bu öğelere gelince, bunlar da mübadele, işbölümü, fiyatlar vb.yi varsayarlar. Örneğin ücretli emeksiz, değer, para, fiyat vb.'süz sermaye hiçbir şey ifade etmez. Başlangıç noktamız olarak toplumu almak, o halde, karmaşık bir bütünlüğün çok belirsiz bir kavramı olacak, bizim de buradan, daha ileri düzeyde belirlemeler yoluyla, analitik olarak gitgide daha basit kavramlara, veri alınan somutluktan hareketle gitgide saydamlaşan soyutlamalara doğru ilerlememiz gerekecektir –ta en basit tanımlara varıncaya kadar. O noktadan sonra ise, en sonunda yeniden

topluma, ama bu kez bit bütünlüğün bulanık tasavvuru olarak değil, çok sayıda belirlemeler ve ilişkilerden oluşan zengin bir bütünlük olarak topluma ulaşıncaya kadar aynı yoldan geriye dönmemiz gerekecektir.” Grundrisse syf. 167. “... soyuttan somuta yükselme yöntemi düşünce için sadece somutu kendine mal etmenin, onun zihinde somut olarak yeniden üretmenin yoludur...” Grundrisse syf. 169

Bu nedenle Marks metadan başlar. Çünkü meta aslında hem sermaye, hem rant, hem faiz, para vd.dir. Meta en soyut, en yalın kavramdır.

Fakat Marx metaı kullanım değerinin ve değer birliği olarak gösterdiği tahlilinde, meta kavramını onun fiziksel köleliğinden kurtaramaz. Metanın hem bir kullanım değeri hem de bir değişim değeri olarak yani onların birliği olarak sunmaya çalışır. Diyalektik açıdan bu ilk başta akla yatkın gözüktür. Meta kullanım ve değişim değerlerinin birliğidir. Her şeyden önce insan yaşamı için gerekli bir nesnedir- gereksinimdir dolayısıyla kullanım değeri-ihtiyaç değeri öznel bir değerdir- faydadır. Ama aynı zamanda başka metaların eşdeğeri bir değişim değeri ve değerdir.

Oysa değişim değeri olarak metanın kullanım değeri ile ilişkisi onun somut fiziki yapısıyla ilgidir. Kullanım değeri bir tarihsel-sosyal-biyolojik bir ön varsayımdır. Aile gibi. Marks bunu toplum için söyler. Kullanım değeri işte bu toplumsal ön varsayımın içindedir. Meta tahlilinin içinde değil. Bu nedenle yöntem açısından meta kavramında içkin değildir. Metanın meta olarak kendisinin ve metanın kavram olarak oluşum sürecinin tarihsel-sosyal biyolojik ön varsayımıdır. Fakat meta olarak meta ve kavramı bu insani özden yoksundur. O meta olarak üretilmiş- daha baştan satmak için üretilmiş- metadır ve bu nedenle değişim değeri de değil salt değerdir.

Her şeyin kendisinden geliştirileceği ilk kavram olarak meta salt değerdir. Kullanım değeri değil. Kullanım değerinin içerildiği varsayılan meta henüz tarihsel bir ön varsayım olan artık fazladır- kullanım fazlası-. Yani henüz kullanım değeridir- kendini henüz metaya geçirememiş, dolayısıyla hem meta hem de kavram olamamış- meta olma yolunda fiziki bir ön varsayımdır. Metaya dönüştüğü anda, kendini

metaya başkalaştırdığı anda o artık kullanım değeri olma durumundan çıkar ve fiziki muhtevastından kurtulur. Artık o kullanım değerinin yadsındığı bir değerdir. Somut meta durumundan kendini kurtarmış salt kavramdır-değerdir. Artık o pamuk, şeker vs. değil, tüm bu fiziki içeriklerinden kurtulmuş bir değerdir. O nedenle tüm bu nesnelere hükmeder. Çünkü sadece bir sonuç değil onların üretilmelerinin gerçek nedenidir. Kullanım değeri olarak meta tarihsel-toplumsal bir sonuçtur. Değer olarak meta ise her türlü üretimin nedenidir. Toplumun gerçek ereğidir. Ve dolayısıyla insan bağımlı toplumsal ilişkilerin değil meta bağımlı toplumsal ilişkilerin ürünüdür. Hareket noktası da varış noktasında kendisidir.

Bu nedenle yöntem açısından bu giriş sorunludur. Çünkü meta kavramsal olarak en soyut ve ilk kavramdır- her şeyin kendisinden türetilceğı ilk- dolayısıyla fiziki içeriğı tamamıyla yadsınmış olması gerekir. Öyleyse Kapital'de başlangıç oluşturan meta aynı zamanda bir kullanım değeri içeremez, çünkü o salt kavramdır.

Bu aynı zamanda faydacı- marjinalist ve krizleri eksik tüketim ile açıklayan eksik tüketimci teorilere de kapı aralar.

Kullanım ve değışim değerlerinin birliğı olarak geliştirilen sunum aslında metanın meta olarak oluşum tarihinin bir anlatımıdır. Bir ürünün bir değer haline yani bir metaya evrimleştiğı tarihi sürecin bir özetidir. Metanın para biçimine kadar evrildiğı tarihi ve bu anlamda paranın kısa tarihidir. Ama para, metanın iki farklı hareketinin ürünüdür ve bunlar birbirinden farklıdır. Kapitalist öncesi üretim biçimlerinde para, metaların hareketlerinin hızlandığı ve çeşitlendiğı bir momentumda ortaya çıktı. Bu biçimiyle kapitalizme önseldir. Diğer yandan kapitalist üretiminde ortaya çıkan metaların para biçimini ayırt etmek gerekir. Bu para formunun kaynağı kapitalist üretimdir.

Aslında bu Marksın yönteminde anlattığı ve kurtulmak istediğı şeydir. Henüz kavramın kendinde açığa çıkmamış, tarihsel serüvenini anlatır- dolayısıyla soyuttan somuta bir yapının bütün iç bağıntıları ile zihinde somut olarak kurulması üzerine şekillendirilen Marx'ın kendi yöntemine de terstir. Çünkü kavram hala tam soyutluluğuna ulaşamadığı, gerçeklikle kirlidir, dolayısıyla bu biçimiyle hala en yalın-soyut

kavram değildir. Kavram olarak ve değer olarak metaya birinci bölümün ikinci kısmında ve pür haline de para kısmında ulaşacaktır.

Kullanım ve değişim değerinin birliği olarak metadan değil salt soyut kavram olarak metadan- meta olarak metadan yani değerden başlamak gerekir. Aslında Marx elyazmalarında ve Grundrisse'de en yalın kategori olarak değişim değerini gösterir. Değişim değeri, değişim sürecinde ortaya çıkmış bir değer biçimi olduğu için ayrıca bir kavramsallaştırmayı gerektirmiyor. Çünkü metada billurlaşmış değer değişim dışında ortaya çıkmaz. Değer, soyut emek belirlenimidir. Bu anlamda kullanım değeri meta üreten toplumların, yani kapitalist toplumun ekonomik kategorisi olamaz. Kullanım değeri kavramsallaştırması insanların ki hayvanlarında çoğu zaman bilinçsizce yaşam ihtiyaçlarını üretmek için harcadıkları emek biçimini, somut emeği, soyut emekten ayırmak için kullanılmaktadır. Oysa kullanım değeri bir değer biçimi değildir. Çünkü insanlar kendileri için yararlı olan ürünleri değil, kendileri için yararsız olan, yararlı kısmını kendilerine alı koyduktan sonra, diğer ihtiyaçlarını karşılamak için, arta kalan ürünlerini başkaları ile değişir. Bu süreç tamamıyla rastlantısaldır. Artık ürün, artık ürün haline gelir gelmez bir yararlılığı yoktur. İnsanlar yüzbinlerce yıl sadece açlıklarını giderecek kadar ihtiyaç nesnesi topladılar. Marx, diyalektiğin tuzağına düşmektedir. Çünkü diyalektik bir hareketin başlaması için iki karşıtlığı birlikte taşıması gerektiğini söyler. Dolayısıyla Marx diyalektiğe uygun olarak metayı kullanım değeri ve değer birliği olarak sunmaktadır. İşin aslı bunu tüm kapital boyunca sürdürmektedir. Gerçekte Marx'ın Kapitali kullanım değerci bir eğilim taşımaktadır. Kapital'de bu eğilim o kadar güçlüdür ki Rosdolsky, Marx'ın Kapitalinin Oluşumu'nun 3. bölümünde (The Making of Marx's Capital) Marx'ın öyle olmadığını anlatmaya çalışmaktadır. Rosdolsky'nın kaçırıldığı nokta Marx'ın bu tutumunun hiçte bilinçsizce olmadığı ve onun sosyal, siyasal ve tarih teorisiyle de uyumlu olduğudur. İnsanların kendileri için ihtiyaç maddeleri üretmeleri tüm üretim tarzlarından bağımsız bir olgudur. Biyolojik yaşamın sürdürülmesi ile ilgilidir ve üretim tarzlarına önsel ve bu anlamda ekonomi dışı bir olgudur. Üretim tarzlarını belirleyen olgu maddi yaşamın üretimi ile değil nasıl üretildiği ile ilgilidir. Sonuç

olarak kullanım değeri kavramı ekonomi dışı bir olgu ve kavramdır. Dolayısıyla Marx'ın sistematüğinde sorun yaratan bir eklektizmdir. Ki bu kavramsallaştırma Roza ve diğerlerinde eksik tüketimci ve başkalarında da değer olgusunun ve kapitalizmin tarihini antik çağlardan başlatmak gibi yanlış teorik çabaları cesaretlendirmiştir.

Marks kapitalde kullanım değeri ve değışim değeri birliğı olarak metadan değil, meta olarak metadan, değer olarak değerden başlamalıydı. Kullanım ve değışim değerlerinin birliğı olarak geliştirilen sunum aslında metanın meta olarak oluşum tarihinin bir anlatımıdır. Metanın tarihinin bir özetidir. Aslında bu Marksın yönteminde anlattığı ve kurtulmak istediğı şeydir. Henüz kavramın kendinde açığa çıkmamış, tarihsel serüvenini anlatır- dolayısıyla soyuttan somuta bir yapının bütün iç bağıntıları ile zihinde somut olarak kurulması üzerine şekillendirilen Marx'ın kendi yöntemine de terstir. Çünkü kavram hala tam soyutluluğuna ulaşamadığı, gerçeklikle kirlidir. Kavram olarak ve değer olarak metaya birinci bölümün ikinci kısmında ve pür haline de para kısmında ulaşacağız.

Bu anlamda meta bir ilişkiler bütününün en soyut kavramı haline gelir. Ve değer bu ilişkilerin deyim yerindeyse kütle çekim yasasıdır. Bu geçiş son derece zor olmuştur. Aslında basit bir soyutlama sürecidir. Gerçekte Marx açısından da en soyut kavram değerın yaratıcısı soyut emek kavramıdır. Ama soyut emekte gelişmiş bir iş bolumu, yani emek (çalışma) türlerinin ve nesnelere gelişmişliğini varsayar. Marx'ı gerçekte sıkıntıya sokan şey kendi çalışması ve biriktirdiğı zengin içerik değil, Hegel'in cazibesine kapılarak, bu zengin içeriğı diyalektiğe hapsedmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak bu konun tartışma alanı bu makalenin sınırlarının dışındadır.

Malların değışiminin ortaya çıktığı tarihsel koşulların ürünü olarak değışim değeri ile kendi sosyal ağlarını örmüş yani meta bağımlı topluluklarda, kapitalist bir toplumda meta değışimlerinin bir formu olarak değışim değeri de bir birinden farklıdır. İlki rastlantısal ve oluşu tamamıyla diğer değışkenlerin iznine bağılıdır. İkincisi zorunludur, oluşu kapitalist üretim tarzınca koşullanmıştır. "Örneğın en basit ekonomik kategori, diyelim mübadele değeri, bir toplumu, özgül birtakım

ilişkiler çerçevesinde üretim yapan bir toplumu... aile ya da devlet vb. biçimini önvarsayar.” Grundrisse syf. 169

Kullanım değeri değil, değişim değeri de değil Neden? Marks kullanım değerinden değere geçmek için değişim değerini orta terim olarak kullanır. Kullanım değerinden değere geçiş için değişim değeri aracılık eder. Bir kere değer, salt değer olarak değişilen malların ürünüdür. Değişim yoksa değişen ürünlerin matrisinin bir sonucu olan değer de ortaya çıkmaz. Değerin taşıyıcısı olan meta da ortaya çıkmaz. Değişimin insanların üretim koşullarındaki eşitsizlikten kaynaklandığı açıktır. Ancak değişim değeri bir malın metalaşma sürecinde ki adıdır. Meta tanımı gereği değişimi varsayar. Bir mal yeterli değişim hız ve çeşitliliğine sahip olduğunda metaya dönüşür. Bunu sağlayan o toplumun iş bölümünün çeşitliliği ve o toplumun ticari hareketliliğidir. Bu süreç kendini tam formunu parada bulur. Ancak bu insanlık tarihinde son derece uzun bir zamana yayılmıştır. Tam biçimini, ideal formunu, yani tüm maddi içeriğini kaybedeceği ve salt kendi dayanaklarını kendinden aldığı biçimine ancak Kapitalist toplumda kavuşur.

Değişim değeri olarak adlandırdığımız kavramın bir tarihsel diğeri mantıksal ikili karakterini birbirinden ayırmak gerekir. Meta üreten toplulukların, ya da doğrudan üretim tarzının ortaya çıktığı tarihsel koşullarda malların değişimi ve bu anlamda değişim değeri ile meta üreten toplumların, kapitalist toplumda, metaların değişimi yani onların bu değişimde açığa çıkan fiyat karşılığı olan değişim değerini bir birinden ayırmak gerekiyor. Her ikisinin de hareket ettiği uzay farklıdır. Ve bu nedenle hareket hızları ve dolayısıyla yasaları da farklıdır.

4. Bir kavram olarak ‘sınıf’ ve ‘sınıflama’

“Bana ilişkin olarak, ne modern toplumdaki sınıfların varlığını, ne de aralarındaki savaşımı bulmuş olma şerefi benimdir. Benden çok önce, burjuva tarihçiler bu sınıflar savaşımının tarihsel gelişimini betimlemiş ve burjuva iktisatçılar bunun ekonomik anatomisini dile getirmiş bulunuyorlardı.” K. Marks

Gerçekte, ne burjuvazinin ne de tarihçilerinin ortaya çıkmasından yüzlerce yıl önce sınıflar savaşımının çeşitli biçimleri ifade edilmiş ve

kavramsal olarak tasnif edilmişti. Bunu ilk olmazsa da en sistematik tarzda yapan filozoflar Platon ve Aristoteles'ti.

Platon'un Devlet kitabı toplumun geleceğini yeniden üretecek ve onu hem iç hem de dış düşmanlara karşı koruyacak olan en iyi devletin sınıfsal yapısını ve işleyişini anlatır. Köleler ile birlikte dört sınıf olmasına karşın o Devletinde açıkça üç sınıf tanımlar. "Tanrı aranızda önder olarak yarattıklarının mayasına altın katmıştır... Yardımcı olarak yarattıklarının mayasına gümüş, çiftçiler ve öbür işçilerin mayasına da demir ve tunç katmıştır." Sınıfların karşılıklı çatışmasını engellemek için onlara kardeşlik vaazeden ve aynı hamurdan yaratıldıklarını anlatacağı bir Fenike masalı aktarır.²

Aristoteles, Nikomakhos'a Etik kitabında 'uğraş alanlarına', üzerinde çalıştıkları nesnelere göre işleri ve bu işleri inceleyen bilimlerini sınıflandırır. "Eylemler, sanatlar ve bilimler pek çok olduğu için amaçlarda pek çoktur..."³

Aristoteles kuş türlerinin de içinde olduğu biyolojik bir sınıflandırmanın yanı sıra mantık kategorilerini de sistematize etmişti. Sınıflanmış olanın bir niteliği olarak sınıftan bahsettiğimizde gerçekten anlatmak istediğimiz nedir? Marks'ın da belirtmiş olduğu gibi kendisinden önce ortaya çıkan 'sınıfı' kavram olarak, belirli, spesifik alanların dışında ve

---

2 "Ama ne olursa olsun masalın sonunu da dinle. Anlatmayı sürdüreceğiz ve kentteki bütün insanlar kardeşler, diyeceğiz, Ama tanrı sizi yaratırken önder olmak için yarattıklarına, doğdukları zaman altın katmıştır; bu yüzden en değerlidir; yardımcıları gümüş, çiftçilere ve öbür zanaatkarlara da demir ve tunç karıştırmıştır. Hepiniz aynı soydan olduğunuz için, çoğu zaman kendinize benzer çocuklar yapacaksınız. Ama ola ki altından gümüş, gümüşten altın doğar, öbür madenler arasında da böyle değişimler olabilir. Bu yüzden tanrı, önderlere her şeyden önce ve büyük bir ısrarla, doğan çocuklara iyice bekleme, ruhlarına bu madenlerden hangisinin katılmış olduğunu büyük bir dikkatle araştırmalarını buyurur; kendi çocukları tunçla veya demirle karışmış olarak doğarlarsa, onlara asla acımayıp bedenlerine uyan görevler seçerek, onları ya zanaatkarlar ya çiftçiler arasına atmalarını, yok işçi ya da çiftçi çocuklarından altın veya gümüşle karışmış olarak doğan olursa, onlara değer vermelerini ve kimini bekleme, kimini de yardımlılığa çıkarmalarını söyler. Çünkü demirden ya da tunçtan yapılmış olmasına karşın biri devlete koruyuculuk ettiği gün, kentin yok olacağını haber veren bir tanrı sözü varmış. Şimdi, yurttaşları bu masala inandırmak için bir çare biliyor musun?" Platon, Devlet 415 a-b-c.

3 Nikomakhos'a Etik 1094a.

üstünde sınıfı sınıf olarak tanımlamak, kavramın belirsiz kullanımının ortaya çıkardığı teorik-mantıksal sorunlardan bizi kurtaracaktır.

Bilinenin aksine felsefinin kökleri antik Yunan'da değil daha eski doğu uygarlıklarındadır. Yunanlılar daha tarih sahnesine yeni yeni çıkarlarken doğu, antik Mısır, Çin, Hint ve Sümer-Babil uygarlıkları olgunluk dönemlerini çoktan geçirmişlerdi.⁴

Sınıflamaya ilişkin ilk tarihi kaynaklar MÖ. 3000 yıllarında Çin İmparatorluğunda Shen Nung'un yazdığı ilaçlar kitabında görülür. Shen Nung, tarım ve tıp alanında kullanılmak üzere yüzlerce çeşit bitkiyi sınıflandırmıştı.

Antik Çin'den sonra MÖ. 1500 yıllarında, Antik Mısır'ın duvar resimlerinde şifalı bitki sınıflandırmaları ile karşılaşırız.

Yazılı veriler bize sadece insanların geçmişte dünyayı anlama çabalarını gösterir bize. Oysa sınıflandır gerçekte dil kadar eskidir. Dilin ve dolayısıyla düşünmenin özü sınıflandırmaya dayanır. Basitçe yaptığımız, ortak niteliklere sahip varlıkları aynı kümenin içine koyarak onlara genel bir ad vermektir. Bu şekilde tek tek varlıklar arasında ortak özellikler bulunmakta, bu varlıklar arasında keşfedilmiş bağıntıya bir tümel ad verilmektedir. Bu tümeler ki kavramdırlar, düşünmenin temel birimidir. Çevrelerindeki farklı ağaçları adlandırabilmelerine rağmen orman ve ağaç adlarına ulaşamamış lokal topluluklar günümüze kadar gelmiştir.

İlk kayıtlar daha çok bitki ve hayvan sınıflamasına dayanıyor gibi gözükse de kuşkusuz insanlar doğayı kendi yararlarına dönüştürme sürecinde, dönüştürdükleri ve üzerine düşündükleri her varlık grubu için farklı sınıflandırmalara gitmişlerdir. Tüm bu farklı sınıflandırmalar günümüz bilimlerinin de köklerini gösterir.⁵

Üzerine düşündüğümüzde tüm bilimlerin sınıflandırma üzerine inşa edildiklerini görürüz. Her biri kendi çalışma alanında karşılaştığı tekil bir varlığın özelliklerine bakarak onu kendisiyle ortak özelliklere

⁴ Bu konu son derece tartışmalı; tartışmalara ilişkin referanslar; Aristoteles'in Metafizik s. 79, dipnot. 3.

⁵ http://atbi.eu/summerschool/files/summerschool/Manktelow_Syllabus.pdf
<http://www.nhm.ac.uk/nature-online/science-of-natural-history/taxonomy-systematics/history-taxonomy/index.html>,

http://atbi.eu/summerschool/files/summerschool/Manktelow_Syllabus.pdf

sahip bir kümenin içine yerleştirmektedir. Buna da tanım diyoruz. Asur-Babil uygarlıklarının yıldız sınıflandırmaları, belli bir sayı dizisinin ortak bir kümede toplanması; doğal sayılar, negatif sayılar vs. gibi. Lingustikte dillerin; Hint-Avrupa, Çin, Ural-Altay vs. olarak, Antropolojide insan ırklarının renk, yaşayış, kültürel vs. olarak yapılarına göre sınıflandırılmasında olduğu gibi.

Yaptığımız hep aynı şeydir. Bireyleri, tekil varlıkları, ortak özelliklerine göre belirli bir sınıfın içine yerleştirerek düzenliyoruz. Fakat çok kolay bir işmiş gibi gözükse de, aslında tamda burada karşımıza ciddi sorunlar çıkmaya başlıyor. Bir bireyi, tekil varlığı hangi özelliğinden yola çıkarak hangi sınıfın ya da kümenin içine yerleştireceğim? Çünkü somut, tekil varlıklar sonsuz niteliğe sahiptir. Tek bir bireyi ele aldığım zaman onu deri renginden yola çıkarak, örneğin beyaz olsun bu birey, beyazlar kümesine; cinsine baktığımda, örneğin kadın olsun, kadınlar sınıfına; kan grubunu düşündüğümde, örneğin o Rh - olsun, o kan grubuna dahil edeceğim. Bu sınıflamayı kafatasından genetik yapısına kadar canlı bireyi keşfettiğimiz her özelliğine göre sonsuzca yapabiliriz.

Buradan sınıflandırmayı belli bir bağlama göre yaptığımız açığa çıkıyor. Yani çok parlayan yıldızlar kümesi ile Hollywood yıldızlarının kümesini bir birine karıştırmıyoruz. Ancak bilimlerinin tarihinin de aslında buy karıştırmaları düzeltme tarihi olduğunu da göz önünde bulundurmamız gerekiyor. Henüz keşfedemediğimiz bir özelliğinden dolayı bir sınıfa yerleştirdiğimiz tekil varlığı, daha sonraki bilimsel keşiflerle yeniden sınıflandırmaya bilmekteyiz. Popüler bir tartışma olarak Plüton'un gezegen olup olmadığı tartışması halen yürümektedir. Belli özellikler öne çekilerek gezegen, başka özellikleri, dış merkezli yörüngeye sahip olması gibi, öne sürülerek gök taşı olduğu iddia edilmektedir.⁶

6 “24 Ağustos 2006’ya kadar Uluslararası Gökbilim Birliği (International Astronomical Union; IAU), Plüton’u bir gezegen olarak sınıflandırmıştır. Ancak, aynı dernek 24 Ağustos 2006 tarihinde Prag’da yaptığı toplantıda Plüton’u gezegen sınıfından çıkarak “Cüce Gezegen” sınıfına koymuştur. Plüton, yeni kabul edilen “Güneş’in etrafında dönen, yuvarlak şekil alacak kadar kütleçekime sahip, yörüngesinde kendi bağımsız ekosistemini sürdürebilen göktaşları gezegendir.” şeklindeki gezegen tanımına uymadığı için ve Plüton’un yörüngesinin Neptün’le kesişmesi nedeniyle gezegen sınıfından çıkartılmıştır.” <http://tr.wikipedia.org/wiki/Pl%C3%BCton>

Yukarıda sınıfı sınıf olarak, yani bir soyut kavram olarak ve farklı alanlardan örnekler vererek tanımladık. Şimdi tartışma konumuz olan sosyal sınıflar alanına artık girebiliriz:

Sosyal bilimler alanında yapılan sınıflandırmanın yukarıda örneğini verdiğimiz bilim alanlarında yapılanda ya da 3000 yıl önce Çinlilerin yaptığından bir farkı yok. Farklı olan şey sınıflamanın nesnesidir. Matematikte sayıları özelliklerine göre sayı kümelerine yerleştiriyor-duk. Tek sayıları, 1-3-5-7... tek sayılar kümesine; çift sayıları, 2-4-6... çift sayılar kümesine yerleştiriyoruz. Sosyal bilim alanında kümenin elemanları sayılar değil bireylerdir. Burada sınıflarımızı, bireylerin sosyal ilişkiler içerisinde sahip oldukları özelliklerine göre oluşturmak-tayız. Bu bireylerin doğalarına karşı burada ilgisiz. Ya da sadece sosyal doğalarıyla ilgiliyiz.

Sınıf ya da sınıflar tarihin, sosyolojinin politika biliminin, antro-polojinin kısacası tüm sosyo-tarihsel bilimlerin önemli bir konusudur. Bu bilimlerin her biri kendi uğraş alanı içinde bireyleri belirli sosyal kategoriler içerisinde sınıflar.

Çalışan-çalışmayan, zengin-yoksul, yöneten-yönetilen, eğitilmiş-e-ğitimsiz, kentli-köylü, kadın-erkek-çocuk, mülk sahibi-mülksüz vd. Görülüyor ki burada da bireyleri sahip oldukları özelliklerine göre, sosyal ilişkiler içerisindeki bağlamlarına göre istediğim sınıfın içine yer-leştirebilmekteyim. Bireylerin-elemanların ortak özelliklerinin tümel adı olarak sınıfı-küme-yi neye göre tanımlayacağım? Bireylerin mülkiyet ilişkilerine, sosyal statülerine, diğer sınıf ya da gruplarla savaşına ya da sosyal ilişkiler içerisinde kendisinin konumunun bilincinde olmasına göre mi tanımlayacağım?

Matematikteki set teorisinde olduğu gibi sosyal sınıf kavramı da sonu gelmez bir tartışma konusudur. İşbölümünün ve dolayısıyla sınıfsal bölünmenin son derece çapraşık bir derinliğe ulaştığı gün-ümüzde halen en önemli tartışma konusu bu nedenle sınıf-sınıflar kavramsallaştırmasıdır.

Bundan sonraki bölümde, Marksist gelenek içerisindeki kavğaların sorumlusu olarak Marks'ın sınıf kavramsallaştırmasını tartışacağız.

5. Marks'ta sınıf kavramının oluşumu

Sınıf kavramı Marksizmin en merkezi kavramlarından olmasına karşın, Marks sistematik bir sınıf tanımı yapmamıştır. Aşağıda Marks'ın her biri bağlamlarına göre değişen çeşitli sınıf tanımları üzerine tartışacağız.

Marksizmi diğer sosyal teorilerden ayıran temel, Marks'ın tarihin ilerlemesinde sınıfların savaşımına verdiği öncel roldür. Yukarda gösterdiğimiz gibi gerçekten de Marks ne sınıfları ne de onların savaşımını keşfetmiştir. Ama Marks dışında da hiç kimse sınıfların bu savaşımına onun yüklediği tarihi anlamı yüklememiştir. İnsanlığın beklediği 'altın çağ'ı, mutlak özgürlüğü getirecek olan tarihsel dönüşümler sınıflar savaşımının sonucu olacak.

Marks, Weydemeyer'e yazdığı 5 Mart 1852 tarihli bir mektupta kendisinin yeni olarak yaptığı şeyin;

"1) Sınıfların varlığının, üretimin tarihsel gelişme evrelerinden başka bir şeye bağlı olmadığını; 2) Sınıflar savaşımının zorunlu olarak proletarya diktatorasına götürdüğünü; 3) Bu diktatoranın kendisinin de bütün sınıfların ortadan kalkmasına ve sınıfsız bir toplumun kurulmasına geçişten başka bir şey oluşturmadığını tanıtlamak oldu..."

Marks, insanlığın tarihsel ve doğal zorunluluk alanından özgürlük alanına geçişini yani bir başka ifadeyle insanın insanlaşmasını sınıf savaşımının tarihsel sonuçlarına bağlamaktadır. Dahası bu sonucu/geçiş i doğa yasası hükmünde bir tarihsel zorunluluk olarak görmektedir.

Marks'ın tarih çizgisi, ilkel komünal toplum, sınıfların ve sınıf diktatörlüklerinin olduğu tarih öncesi dönem ki her bir diktatörlük farklı üretim tarzınca koşullanır, komünist toplum.

Komünist Manifesto bu görüşlerini deklere ettikleri ünlü pasajlar içeriyor. "Günümüze dek bütün toplumların tarihi, sınıf savaşimleri tarihidir. Burjuvalar ve proleterler, özgür insan ve köle, patrisyen ve pleb, senyör ve serf, lonca ustası ve lonca emekçisi, tek sözcükle, ezen ve ezilen, sürekli bir çatışma halinde, bazen gizli, bazen açıkça, her seferinde ya toplumun devrimci bir biçim değiştirmesiyle ya da çatışan

sınıfların birlikte çöküşüyle sonuçlanan, kesintisiz bir savaşım yürütmüşlerdir.” Komünist Manifesto

Marks’ın tarih, sosyal ve özgürlük teorilerinin anahtarlarını veren bu pasajları bu bölümün sonunda tartışacağız. Sınıf savaşımının Marks’ın tarih teorisindeki öncel rol anlaşıldığına göre; savaşın bu sınıfları oluşturan bireyler hangi nitelikleri ile bu sınıflara girmektedirler.

Marks bağlamlarına göre sınıf tanımlamaları yapmaktadır. Bu bağlamlar sosyal, ekonomik, siyasal ve bilişseldir. Ayrıca tüm bunların dışında Ekonomi Politığın Eleştirisine Katkı’nın önsözünde ve Kapital’in 3. cildinde sunduğu maddeci tarih anlayışı bağlamında sınıf tanımına rastlıyoruz.

Marks, herkes gibi kendi çağının sosyal koşullarına doğmuştu. Çatışan sınıfların, hızla gelişen endüstriyel devrimin, çözülen feodal yapıların, uluslararası rekabetin ve savaşların ve devrimlerin içine doğdu. Dolayısıyla kendi çağının kavramlarını önce aksiyom olarak aldı. Felsefe el yazmaları bu açıdan tipiktir. Orada iktisadi kavramlar bile felsefi kategorilerdir. Diğer kavramların yanı sıra ücretli emek ve sermayeyi ve onların sınıfsal ifadeleri olan burjuva ve işçi sınıfını ve onların savaşımını hazır bulmuştu. Ama süreç onu verili bu kavramları eleştirmeye götürdü. Özgürlükçü siyasal dinamikler onun düşünsel dinamizmini koşulluyordu. İlk dönemlerinde sınıf savaşımına, işçi sınıfının başkaldırısına dönük siyasal söylemi eleştirel değil daha çok duygusaldır.

Alman İdeolojisi, hazır devraldığı kavramların bir eleştirisidir. Sınıfların oluşumu hem tarihsel bağlamında hem de toplumsal ilişkilerin evriminin zorunlu doğası ile açıklanmaya çalışılır. Bu zorunluluk kendini bireylerin zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak için girdikleri üretim süreçlerinde gösterir. Bu işbölümüdür.

“İşbölümünün gelişmesinin çeşitli aşamaları, bir o kadar farklı mülkiyet biçimlerini temsil eder; bir başka deyişle, işbölümünün her yeni aşaması, çalışmanın konusu, aletleri ve ürünleri bakımından bireylerin kendi aralarındaki ilişkileri de belirler.” Alman İdeolojisi, s. 20

İşbölümü, özel mülkiyet biçimlerini ve her özel mülk sahipliği ya da yoksunluğu, bireylerin içine girecekleri sınıfsal konumu belirliyor.

Marks emek türlerinin bölünmesi ile emek araçlarını ve emek ürünlerini özdeş görme eğilimindedir. Bunları aynı sürecin farklı görüngüleri olarak değerlendirir. Burda aynı sınıf içinde yani belirli tipteki özel mülk sahipliğinde de farklı işbölümlerinin gelişebileceğini göz ardı eder. Onun için önemli olan, özel mülkiyetin ve karşılığında mülksüzleşmenin yani sınıfların kökenidir. Görüldüğü gibi burada bireyler kendi iradelerinden tamamen bağımsız olarak girmiş oldukları üretim ilişkilerinde aldıkları nesnel konum onların sınıfsal yerini tayin etmektedir. Birey tamamen edilgendir. Birey adeta girdiği sınıfa işbölümünün belirlenimi altında zorla sokulmuştur. Sınıf, insan türünün kendini yeniden üretme sürecinin sosyal sonucu olarak tarih sahnesine zorunlulukla çıkar. Buradan sınıfsal bölünmenin insana yazgılı olduğu sonucuna varabiliriz. İşin aslı bu tarihinde başlangıcıdır. Çünkü tarih, sosyo-ekonomik formların birbirinin yerini almasıyla gelişir. Ve gelişmesinin tek koşulu 'ilk günahıdır'. Tarih, hareketinin ilk başlangıç tekmesini sınıfsal ayrışma ile koşullanan sınıf çatışmasından alıyor. Alman İdeolojisinde sınıf ve sınıf çatışması tarihsel bir üründür.

Ancak Marks, 18. Brumaire'de, sınıfı Alman İdeolojisindeki sosyal gelişmenin zorunlu belirlenimi olmaktan çıkarır. Brumaire, bireylerin üretim ilişkilerindeki rol ve konumlarına göre bir sınıf tarifine tamamıyla ilgisizdir. Özel mülke sahip olmak bir sınıf olmaya yetmez. Ne gerekiyor öyleyse:

“Milyonlarca köylü ailesi, kendilerini birbirlerinden ayıran ekonomik koşullarda yaşadıkları ölçüde ve yaşayış şekillerini, çıkarlarını ve kültürlerini, öteki sınıflarinkilere karşı tuttukları ölçüde, ayrı bir sınıf teşkil ederler. Fakat küçük toprak sahibi köylüler arasında yalnız komşuluk bağı bulundukça ve yararlandıkları benzerlik, aralarında bir birleşme, bir ulusal bağ ve bir politik örgüt yaratmadıkça, bu aileler bir sınıf teşkil edemezler.” 18 Brumaire, s. 125

Marks, şimdi sınıf bağlamını yani kümenin çeperini sürdürülen ortak koşullara, ortak çıkarlara ve ortak düşmanlık içinde olmaya genişletiyor. Bu tanım sınıf içindeki bireylerin ya da sınıfın sınıf olma mertebesine ulaşmasını siyasal, ideolojik-kültürel ve bilinçsel ortak özelliklere sahip olmasına bağlıyor. Yani köylüseniz fakat lordunuzla iyi

geçiniyorsanız sınıfınızın bir parçası değilsiniz. Ama köyündeki amca çocuğu lordla savaş halindeyse sınıfın bir üyesi olmaktadır. Dahası siyasi tutum ve kültürel ediminde yine de sosyal bir zemini vardır. Marks, “aralarındaki ilişki bir ulusal bağ ve bir politik örgüt düzeyine çıkmadığı taktirde köylülerin sınıf oluşturamayacaklarını” söylemektedir.

Açıktır ki Marks burada sınıfı sosyo-ekonomik özelliklere göre değil tamamıyla üst yapısal özelliklere göre tasnif etmektedir. Burada sınıf, ortak düşmana karşı, ortak bir savaşım içerisinde olan ve üstelik savaşımını aynı parti ile veren bireylerden oluşacaktır. Bireyin diğer ortak özellikleri, örneğin aynı soydan olması, aynı ekonomik ve sosyal koşullara sahip olması vb. onun sınıfa girmesine yetmez. Çünkü Marks sınıfı oluşturacak bireylerin özelliklerini keyfi olarak alıyor. Alman İdeolojisinde sınıfa girmek için bireyde olması gereken özellik işbölümünde aldığı konumdu. Burada ise bireyin ortak düşmana karşı savaşım olma özelliğine sahip olması gerekiyor.

Oysa Engels, Manifestonun 1888 tarihli İngilizce baskısına notunda; “Burjuvazi ile kastettiğimiz üretim araçlarının sahipleri olan ve ücretli emekçiyi çalıştıran modern kapitalistler sınıfıdır. Proletarya ile kastettiğimiz, hiçbir üretim aracına sahip olmamaları yüzünden yaşayabilmek için işgücünü satmak zorunda olan modern ücretli emekçiler sınıfıdır.”

Burda sınıflama ise tamamıyla ekonomik bir kategori. Mülk sahibi ya da mülksüz; mülksüz olduğu için işgücünü satmak zorunda olanlar ya da olmayanlar.

Marks, sınıf mücadelesinin verdiği romantik bir heyecan içinde 18. Brumeri’de köylüler için söylediği sınıf olma kriterlerini işçilere de genişletir. Ama işçilerin yukarıda Engels’in de aktardığı ekonomik koşullarının ortaklığını da bildiği için yeni bir ayrıma gider. Bu “kendinde sınıf ve kendisi için sınıf” ayrımıdır; “Ekonomik koşullar ülkenin halk yığınlarını ilkin işçi haline getirir. Sermayenin dayanışması, bu yığın için ortak durum, ortak çıkarlar yaratmıştır. Bu yığın, böylece, daha şimdiden sermaye karşısında bir sınıftır, ama henüz kendisi için değil. Ancak birkaç evresini belirtmiş bulunduğumuz bu savaşım içinde bu yığın birleşir ve kendisini kendisi için bir sınıf olarak

oluşturur. Savunduğu çıkarlar, sınıf çıkarları olur. Ama sınıfın sınıfa karşı savaşımı, politik bir savaşımdır. Felsefenin Sefaleti, s.75

Ekonomik koşulların belirlenimi altında, zorunlu olarak girdikleri sınıfta bireyler henüz hem koşullarının hem de kendilerinin bilincinde değillerdir. Ancak ortak yaşam koşullarından doğan ortak deneyim onlarda ortak bir bakış açısı geliştirecektir. Sermaye onları ortak çıkarlar etrafında bir araya getirir. Bu durumda da işçiler bir sınıf oluşturur ama varlıkları sermayenin belirlenimi altındadır, sermaye ile ilişkisi içerisinde bir sınıftırlar. Fabrikanın yani ortak fiziki ve ekonomik koşullar onları bir sınıf yapmaz. Belirli bir süreç içinde ki bu burjuvaziye karşı ortak bir dava için verilen ortak bir mücadeledir, tedricen kendisi için sınıf haline. Ve artık savunduğu çıkar sınıf çıkarıdır; işçilerin çıkarlarını da kapsayan tarihi bir sınıf davasıdır. Öyleyse oluşmuş haliyle sınıf, burjuvazi karşısında kendi genel çıkarlarının bilincine varmış politik bir sınıftır. Kendinde sınıf iktisadi kategori olarak sınıfa, kendisi için sınıf politik bilince ulaşmış bir sınıfa, politik bir kategori olarak sınıfa denk düşmektedir.

Devrimlerin esas önkoşulu işte bu sınıf bilincidir. Burada sınıfa girecek bireyler sınıf bilinci taşıma özelliğine sahip olmalıdırlar. Bir siyasi parti ile sınıf olarak işçiler arasındaki ayırım tamamen belirsizleşmiştir. Kautsky ve Lenin bu belirsizlik üzerinden öncü parti anlayışını geliştireceklerdir. Çünkü Marks'ın kapsamını belirttiği kavrama sadece sosyalist entelektüeller ve sınıfın küçük, öncü bir azınlığı sahiptir.

Daha geç dönem, olgunluk dönemi yapıtlarında Marks, sınıfları ekonomik ilişkilerdeki rollerine göre tanımlar. "Burjuva toplumun içyapısını oluşturan ve temel sınıfları tanımlayan kategoriler. Sermaye, ücretli emek, toprak mülkiyeti. Üç büyük toplum sınıfıdır." Grundrisse

Bu üç büyük toplum sınıfı burjuvazi, işçiler ve toprak sahipleridir. Marks bu tanımında değiştirdiği tek şey iki düşman kamp diye tariflediği sınıf karşıtlığına toprak sahipleri sınıfını da ekler. Kategorilerin kapsamı elde edilen gelir biçimleridir. Ücret, rant ve kar. Marks'ın bu tanımlamasıyla diyebiliriz ki en azından kendi döneminde nüfusun büyük bir kısmı sınıf dışı 'yığınlardan' oluşmaktaydı. Ama Fransız

devrimleri esas olarak Marks'ın sınıflamalarının dışında kalan Paris'in 'baldırı çıplaklarının' eseri idi.

Engels, Alman İdeolojisine yazdığı, 1883 tarihli Almanca baskıya önsözde; "Her tarihsel dönemde, egemen olan ekonomik üretim ve mübadele biçimi ve bunun zorunlu sonucu olarak ortaya çıkan sosyal örgütlenme, o dönemin politik ve düşünsel tarihinin üzerine kurulu olduğu temeli oluşturur ve o dönemin politik ve düşünsel tarihi ancak bu temele dayanılarak açıklanabilir; bunun sonucu olarak insanlığın tüm tarihi (toprakta ortak mülkiyete dayanan ilkel kabile toplumunun çözümlenmesinden buyana), bir sınıf savaşımı tarihi, sömüren ve sömürülen, ezen ve ezilen sınıflar arasındaki çatışmaların bir tarihi olmuştur; bu sınıf savaşımı tarihini oluşturan evrimler dizisi günümüzde öyle bir aşamaya ulaşmıştır ki, sömürülen ve ezilen sınıf -proletarya-, aynı zamanda ve nihai olarak toplumu her türlü sömürü, baskı, sınıf ayrımları ve sınıf savaşımından büyük ölçüde kurtarmaksızın, sömüren ve ezen sınıfın -burjuvazinin egemenliğinden kendisini kurtaramaz." demektedir.

Sınıfı, ekonomik üretim ve mübadele biçiminin zorunlu sonucu olarak tanımlıyordu. Bu tanım Alman İdeolojisindeki sınıf tanımının genetik kodlarını taşımaktadır. Ama bu kez kategoriler felsefenin değil politik ekonominin kategorileridir.

Marks, Kapital'in 3. cildinin sonunda sınıfları anlatmaya başladı. Ama ne yazık ki birkaç paragrafı geçmez bu anlatımlar ve kesilir. Marks, sermayenin bir fonksiyonu olarak değil, kendi başlarına toplumsal kategoriler olarak sınıfları anlatmayı düşünüyor muydu? Bu son derece uzun bir tartışma konusu ve bu makalenin niyetlerini aşar.

Ama Marks, Kapital'in 3. cildinde maddeci tarih anlayışının bilimsel bir sunumunu verir. Bu anlayış çerçevesi içinde bence, sınıf kavramının da en kesin, bilimsel tanımını yapmaktadır: "Ödenmemiş artı-emeğin doğrudan üreticilerden çekilip alınmasının özel iktisadi biçimi, doğrudan üretimin kendisinden doğan ve kendisi de belirleyici bir öge olarak onu etkileyen, yönetenler ile yönetilenlerin

ilişkinini belirler. Ama, bunun üzerine de, üretim ilişkilerinin kendilerinden doğan iktisadi topluluğun tüm oluşumu, böylece de aynı zamanda onun özel siyasal biçimi yerleşmiştir. Tüm toplumsal yapının ve onunla birlikte egemenlik ve bağımlılık ilişkisinin siyasal biçiminin, kısacası, buna uygun düşen özel devlet biçiminin, en içteki sırrını, gizli temelini açığa vuran şey, her zaman, üretim koşullarına sahip olanlar ile doğrudan üreticiler arasındaki ilişkidir - bu, her zaman, doğal olarak, emek yöntemlerinin gelişmesinde belli bir aşamaya ve böylece de onun toplumsal üretkenliğine uygun düşen bir ilişkidir. Bu, aynı iktisadi temelin -esas koşulları açısından aynı- sayısız farklı deneysel durumlar, doğal çevre, ırksal ilişkiler, dışsal tarihsel etkiler vb. yüzünden, yalnızca deneysel olarak verilen koşulların tahlili ile anlaşılabilen görünüşteki sonsuz değişimler ve nüanslar göstermesini engellemez.”
Kapital 3 s. 692

Marks, artı-emeğe el koyma tarzının ekonomik biçimi tek yönlü olarak değil, karşılıklı belirlenim içinde yönetenler ve yönetilenlerin ilişkisini belirlemektedir. Daha önceki tanımlamalarında siyasal biçimler, yani yönet ve yönetilenlerin ilişkileri doğrudan ekonominin tek yönlü belirlenimi altında anlaşılıyordu. İkinci olarak sınıf çatışmasının dinamiğini artık fazlaya el koyma yani insan ihtiyaçlarının bir fonksiyonu olarak anlamaktadır. Bu sınıfların ve savaşımının ontolojik, maddi temelini göstermektedir. Dolayısıyla sınıf savaşımının köklerini mistik ve belirsiz ideolojik ve siyasal kavramlardan temizlemektedir. Ve hemen sonra üçüncü olarak siyasal ilişkiler ve devlet üretim ilişkilerinin türevidir olarak gösterilmektedir. Bu, tarihte ortaya çıkan son derece farklı devlet biçimlerinin ve genel olarak devletin mistik kabuğunu kaldırmaktadır. Ve en sonu tüm bu ilişkiler emek yöntemlerinin gelişmesinde belli bir tekabül etmektedir. Öyleyse tüm bu yapıları, yapıların ilişkilerini ve bu ilişkilerin yönünü belirleyen temel şey emek-üretim yöntemlerindeki gelişmedir. Ki sınıfsal ayrışma, özel mülkiyet, çoğunlukla yanlış anlaşıldığı gibi kıtlıktan değil, artık fazladan doğar. Özel mülkiyetin

gelişme bilmesi için her şeyden önce toplumun mülk edinilebilecek kadar fazla artığı üretmiş olması gerekir. Bu da üretim yöntemlerinin belli bir düzeyde olgunlaşmasını varsayar.

Öyleyse sınıflar maddi temellerini toplumun belli bir artık fazlayı üretebilecek kadar emek yöntemlerini geliştirebildiği koşullarda bulur ve yine varlığının bu koşullarını üretim yöntemlerindeki gelişmenin ihtiyaçları için çalışmayı en aza indirdiğinde yitirir.

Marks'tan yaptığımız yukarıdaki alıntıda dikkatlerinizi çekmek istediğim bambaşka bir şey var: Artık fazla, sınıflarını ortaya çıkması ve bu artık fazlaya el konma biçimi, üretim ilişkileri ve üzerinde yükselen siyasal biçimlerin evriminin yani tüm bu yapıların değişmesinin dinamiği ve dolayısıyla tarih sınıf savaşımının değil üretimin maddi güçlerindeki gelişmeye bağlanır. Tarihsel gelişme tüm geri çekilme ve yavaşlamalarına rağmen olumsal sürekli bir ilerlemedir. Üretici güçlerdeki gelişme ki onun çekirdeği olarak üretim aleti yani teknoloji geliştikçe üretim ilişkilerini değiştirecek ve bu da en sonu toplumun bir bütün olarak değişimini koşullayacaktır. Komünizm, sınıflar savaşımının değil maddi üretici güçlerin gelişiminin zorunlu sonucu olarak kaçınılmazdır. Görülüyor ki Kautsky pozitivist-deterministik görüşlerini dışarıdan değil doğrudan Marks'tan almaktadır.

Marks'tan yaptığımız bu son alıntı dışındaki tüm alıntılar, Engels'ten yaptığımız alıntı dahil, tarihsel dönüşümleri sınıflar savaşına bağlar. Komünizme döşenen yol 'proletaryanın sınıf diktatörlüğünden' geçmektedir. Dolayısıyla insanın insanlaşması ve özgürlük sınıf mücadelesinin sonuçlarına bağlıdır.

6. *Marksizmler ve Bireyin Özgürlüğü*

“Benim Marksist olmadığım kesindir.”

Bu söz Marks'ın, görüşlerinin kendinden çıkan, nesnelleşmiş biçiminden hiçte memnun olmadığını göstermektedir. Marksist terimi ilk önce Wilhelm Wetling tarafından Marks'ın öğretileri kastedilerek kullanılıyordu. Terimin siyasal bir kavrama dönüşmesi Birinci Enternasyonal oldu. Michale Buakunin ve arkadaşları negatif bir yüklem içinde Marks'ı ve yandaşlarını kötülecek için kullanıldı.

Terimin olumlu kullanılışı Mars'ın tüm öğretilerini ve onun teorik, ideolojik ve siyasal görüşlerinin bir savunusu olarak birinci kuşak Marksistler'in söylem ve yazılarında görülür.

Engels, Marks'ın mezarı başında yaptığı konuşmada "İkinci Enternasyonalin Marksist bir enternasyonal olacağını ve sınıf hareketinin daha şimdiden onun adıyla anılmaya başladığını" söylüyordu. Kuşkusuz bu Engels'in bir beklentisi idi. Ama tarihte onun beklentisine uygun yürüdü. Dünyada gelişen tüm sınıf mücadeleleri ya tamamıyla ya da kısmen onun görüşlerinin etkisi altında şekillendi.

Marksizm gelenekleri arasında Stalinizm adıyla anılan anlayışın Sovyet bloğunun çöküşünden sonra önemli ölçüde gerilemiş olmasına rağmen günümüzde, özellikle Türkiye'de hala en etkin siyasal gelenek olması nedeniyle onun bir eleştirisi sunulacaktır.

Çağdaş Marksizm gelenek ve anlayışları, Marx'ın metafizik yorumlanışına ve kapitalizmin gelişme momentlerine sıkıca bağlıdır.

Marksizmlerin hiç bir türü bireyin özgürlük sorunsalını tutarlı bir biçimde çözememiştir. Dahası bireyi örgüt, toplum, devlet ve ideolojinin belirlenimi altına sokmuştur. Birey Marksizm'de sadece bir sınıf-küme elemanıdır. Bireyin özgürleşmesini sürekli "öte dünyaya", geleceği söylenen toplumsal düzene, umutla beklenen "altın çağa" ertelenmektedir. Bu nedenle her tür talep birey özgürlüklerini değil doğrudan sınıfın özgürlüğünü ister. Birey bu özgürlüklere sınıfın bir üyesi olarak erişecektir. Bireyin özgürlüğü sosyal yapılara dolayımıdır. Öyleyse birey, bir sınıfın ve ülkenin çıkarı için kolaylıkla gözden çıkarılabilir. Stalinizm bireyin sınıf ve ulusal çıkarlar adına imhasıdır. Marksizm'in bir türü olarak Stalinizm eleştirilmeden özgürlük adına yeni şeyler söyleme iddiası taşıyamayız.

A. STALİNİZM

1- Toplumsal Devrim ve Sovyet İktidarı

Toplumsal devrimin zorunlu ögesi üretimin işçiler tarafından denetlenmesidir.

Bu konuda açık bir bilince sahip olan Rus devrimcileri devrimin arifesinde 18-23 Mart 1919'da yaptıkları sekizinci parti kongresinde kabul ettikleri parti programında şöyle yazıyorlardı.

“Örgütlü toplumsal üretim aygıtı esas olarak sendikalara dayanmalı. Bunlar işçilerin çoğunluğunu ve zamanla tamamını kendi çalışma olanaklarına uygun üretim dallarına yerleştiren büyük üretim birimlerine dönüştürülmelidir.

Sendikalar sanayi yöneten tüm yerel ve merkezi organlara (Sovyet cumhuriyeti yasalarında belirtildiği ve pratikte gerçekleştiği gibi) hali hazırda katıldıklarına göre ülkenin tüm ekonomik hayatının yönetimi işini tamamen kendi ellerinde yoğunlaştırmaya doğru ilerlemeli, bunu birleşik ekonomik amaçları haline sokmalıdırlar. Böylece merkezi devlet otoritesi, işçilerin ekonomik yönetime doğrudan katılmaya en yoğun şekilde teşvik etmelidirler. Sendikaların ekonomik hayatın yönetiminde yer almaları ve geniş halk kitlelerini bu işe katmaları aynı zamanda Sovyet iktidarının ekonomik aygıtlarının bürokratikleşmesine karşı kapmaya da başlıca yardımcımız olacak gibi görünüyor. Bu üretim süreci üzerinde etkin halk denetiminin kurulmasını kolaylaştıracaktır.”

Parti hücreleri fabrika işçi komiteleri ile birlikte sanayinin yönetiminde yer alıyorlardı. Teknik müdür bunların ikisi ile birlikte ve onların denetiminin altında çalışıyordu. Üçünün birliği Troika'yı oluşturuyordu.

Troika işçilerin sermaye biriminin gereklerine boyun eğmelerini engelleyen bir kurumdu. Bu nedenle sanayileşme hedefiyle hareket eden bürokrasi, Şubat 1928'de Troika'yı sona erdirmeyi ve müdürü fabrikada tek söz sahibi yapan bir belge yayımladı.

Eylül 1929'da ise Parti merkez Komitesi aldığı kararda şöyle diyordu: işçi komiteleri “fabrika yönetimine doğrudan müdahale edemezler ya da her hangi bir şekilde kendilerini fabrika yönetiminin yerine koymaya çalışamazlar, tüm güçleriyle tek kişilik yönetimi sağlamaya, üretimi ve fabrikanın gelişmesini arttırmaya ve dolayısıyla da işçi sınıfının maddi koşullarının iyileştirilmesine yardımcı olmalıdırlar.” Böylece müdür fabrikada tam yetkili ve tek söz sahibi oluyordu. Artık ekonomi

konusundaki emirlerinin tümü, “kendisine bağlı yönetim personeli ve tüm işçiler için koşulsuz olarak bağlayıcıydı”.

Sovyet ekonomi yasaları üzerine 1935’te yayınlanan bir ders kitabı, ‘tek kişilik yönetim sosyalist ekonominin örgütlenmesindeki en önemli ilkedir’ bile diye biliyordu.

Marksistler her zaman ve her koşulda işçi sınıfının genel çıkarını temsil eder. Bürokrasinin karşısında takınılacak tutumun genel ilkelerini bu anlayış belirler. İşçilerin hem üretimin ya da genel olarak ekonomi ve devletin yönetimine giderek daha yoğun ve daha çok katılmaları, kendi kendilerini yönetmenin ve sosyalizme geçişin önkoşuludur.

Bu sürece işçiler doğrudan kendi örgütleriyle katılırlar. Devrimden sonra her türlü işçi örgütü kendini daha da genişleterek örgütlülüğüne bütün proletaryayı katmaya çalışır. Bu onun hem kurduğu devlete ve hem de her türlü karşıdevrimci gelişmeye karşı güvencesidir. Rusya’da bürokrasi bu silahı işçilerin elinden aldığı oranda gelişmiş ve bir sömürücü güç olarak ortaya çıkmıştır.

Devrimden sonra işçiler kendilerini kendi devletlerine karşı bile savunma haklarına sahiptiler. Örneğin Lenin şöyle demiştir: “Bizim şu anki devletimiz bürokratik bozuklukları olan bir işçi devletidir. Devletimiz öyledir ki tamamen örgütlü proletarya kendisini ona karşı korumalıdır. Eğer işçilerin devletimizi korumalarını bekliyorsak, işçi örgütlemelerinden, işçilerin kendilerini kendi devletlerine karşı korumaları için yararlanmalıyız”.

Ancak Haziran 1933’te başlıca sendika önderlerinden Weinberg ise şöyle diyordu: “Uygun ücret saptamaları ve emek talebine uygun düzenlemeler, sanayi önderlerine ve teknik müdürlere bu konuda acil sorumluluklar verilmesini gerektirir. Bu aynı zamanda tek kişilik bir otorite kurulması ve işyeri yönetiminde etkinlik sağlanması içinde gereklidir. İşçilerin kendi hükümetlerine karşı kendilerini korumaları söz konusu olamaz. Bu tamamen yanlıştır. Bu yönetim organlarının yerine kendilerini koymak olur. Bu sol oportünist sapma, tek kişilik otoritenin sonu ve yönetim mekanizmalarına müdahale demektir. Bunun sona erdirilmesi şarttır”.

1922 yılından 1928 yılının ilk yarısına kadar greve çıkan işçilerin sayısında giderek azalma olmakla birlikte toplam 494 000 işçi greve çıkmıştır. Yine 1922'de ücret uyuşmazlıklarına düşen işçi sayısı üç buçuk milyon ve 1923'te 1.592.8000'dur.

Karşı devrimden sonra sendikaların işçilerin çıkarlarından yana hiçbir savunmaya girmedikleri görülür. İşçilerin koşullarında yedi saatlik işgünün iptali, Stahanovizm ve birçok ağır yasanın yürürlüğe sokulması gibi köklü değişikliklerin yaşandığı 1932 sonrasında sendika kongreleri 1949'a kadar yapılmamıştır. Dokuzuncu kongre ile onuncu kongre arasında tam 17 yıl geçmiştir. Yapıldığında ise delegelerin sadece %23,5'i işçidir. Oysa 1932 kongresinde delegelerin %84,9 işçidir. Tüm bunlarla birlikte sendikaların ücretlerinin saptanması konusunda hiçbir söz hakları yoktur. 1934'ten başlayarak toplu sözleşmelere son verilmiştir.

2- İşçiler Arasında Rekabetin Köruklenmesi

Üretim nesnel koşulları işçileri yığınlar halinde bir araya getirmekte ve aralarındaki dayanışmayı artırmaktadır. Ancak kapitalistlerin elinde de işçilerin bu dayanışmasını kıracak birçok etkin yöntem vardır. İşsizliğin başka bir ifadeyle yedek sanayi işgücünün varlığı, işçiler arasındaki rekabeti artırarak işçilerin dayanışmalarının önüne geçerek mücadelelerini zayıf düşürür. İşçilerin aç kalma korkusundan doğan dayanışmalarını aynı zamanda işçiler arasında rekabetin ve bireysel çıkarlarını garantileme çabası içerisinde yaşam kaygısını kışkırtmak içinde kullanmaktadırlar.

Genel olarak psikoloji ve özeld endüstri ve sosyal psikoloji dalları günümüzde işçi davranışlarının kontrol/manipülasyon mekanizmalarını üretmek için yoğun sözde bilimsel çaba içerisinde: İşçileri minimum zamanda maksimum verimlilikte nasıl çalıştırabileceklerinin sorusunu çözmeye adanmışlardır. Taylorizm ve esnek üretim yapısından, parça başı ücret ise ücret düzeyi açısından kendi çıkarları için buldukları en yoldur.

Marx “parça başı ücret... işçiler arasında ki rekabet duygusunu kamçılar. Bu yüzden parça başı iş, bireysel ücreti ortalamanın üzerine çıkarma- la birlikte bu ortalamanın kendisini düşürme eğilimini taşır” der. Kapital 1. Cilt syf. 569.

“Buraya kadar anlatılanlardan parça başı ücretin, kapitalist üretim tarzı ile en uyumlu ücret şekli olduğu sonucu çıkıyor” demektedir Marx. A.g.e syf. 570

Parça başı ücrete emeğin yoğunluğunun arttırılması ve bu çalışmanın zaman tarafından sınırlandırılmasını ortadan kaldırmak için başvurulur.

Hitler, “saat ücretlerinde hiçbir artışa izin vermeyerek geliri sadece performanstaki artışla yükseltmek, Nasyonal sosyalist önderliğin çelik ilkesi olmuştur” demiştir.

Stalin’de parça başı iş sistemlerini aynı amaçla kullanmışlardır. Beş yıllık Plan’ın başlamasından sonra parça başı ücretle çalışan sanayi işçisi oranı büyük bir hızla artmıştır 1930’da tüm işçilerin %29’u parçabaşı çalışırken, bu oran 1931’de %65’e, 1932’de %68 olmuştur. 1934 yılında ise tüm sanayi işçilerinin yaklaşık dörtte üçü bu sözde “sosyalist rekabet” uygulaması içinde yer almaktadır.

Sermaye biriminin gereksinimlerini karşılamak üzere işçileri daha çok sömürme zorunluluğunu, kapitalistler ve Stalinist bürokrasi yapılan işin işçi sınıfının çıkarına olduğu yalanına işçileri inandırmada çoğu kez başarılı olmuştur. ‘Sosyalist rekabet’ Stalinist bürokrasinin en büyük yalan, manipülasyon aracıydı.

Parça başı ücret uygulaması, işçiler arasındaki ücret farklılıklarına da önemli bir gerekçedir. Az çalışan az yer çok çalışan çok. Çalışmayan yemez. Buradan kolaylıkla aklıktan sürünenlerin varlığını sistemin bir sonucu değil de kişilerin yeteneksizlikleri ve tembelliklerinden kaynaklandığı sonucuna ulaşabilirsiniz. Bu durumun can alıcı noktası ekonomik boyutu değildir. Asıl işlevsel olan yanı işçileri atomize ederek onların siyasal olarak denetlenmesini olanaklı kılar. Bu ücret politikası yoğun sermaye birikiminin gereksinimlerinin doğal sonucu olmakla birlikte asıl olarak kitle denetimine yönelik olarak uygulanmaktadır.

3- Çalışma Özgürlüğü

Üretim araçlarından koparılmış olan emekçi, emek gücünü satmaktan başka bir geçim aracı yoktur. Kuşkusuz hırsızlık, dilencilik ve başka türden işler dışında. Ama emekçi bu toplumsal-tarihsel zorunluluk altında bile emek gücünü hangi kapitaliste, ne fiyata ve ne kadar zaman için satacağı kararını vermekte özgürdür. Ve üstelik yapacağı iş karşısında alacağı para miktarı üzerinde de pazarlık etmek hakkı da vardır. Pazar koşullarında kapitalist özgür meta alıcısı ve emekçi özgür meta satıcısı görünümündedir.

Emekçinin bu özgürlüğü despotik kapitalist iktidarlar dışında hemen hiçbir dönemde elinden alınamamıştır. Emekçi içinde yaşadığı çalışma koşullarını beğenmediğinde koşullarını iyileştirmeye çalışır, kendini tatmin edici sonuç alamadığı zaman kendisine başka bir fabrika ya da patron bulur. Büyük üretim merkezlerinde daha az olmakla birlikte orta ve küçük işletmelerde muazzam büyüklüklerde emek hareketlilikleri vardır. Bu özellikle örgütsüz sınıf kesimlerinin, çalışma koşullarının iyileştirilmesi için verdikleri bireysel mücadele biçimidir. Ve çoğu ülkede yasayla güvence altına alınmıştır. Örgütlü sınıf kesimleri daha çok greve başvurma olanaklarına sahiptir. Ve grevde hemen her ülkede yasal bir haktır.

Gelelim devrim sonrası Rusya'sına; Ekim devrimi çarlık döneminde emekçilere polis baskısı aracı olarak uygulanan yurt içi seyahat için pasaport zorunluluğunu ortadan kaldırdı. 1922 iş yasası ile de bu özgürlük garantilenmiştir. Bu yasa şöyledir: "Ücretli bir kimsenin bir işyerinden diğerine transferi ya da bir bölgeden başka bir bölgeye gönderilmesi işyeri veya kuruluş taşındığında bile, ancak o işçinin veya personelin onayıyla olabilir." Aynı şekilde işçiler hiçbir engelle karşılaşmadan ülkenin bir tarafından bir başka tarafına göç edebilirlerdi.

1931 yılına gelindiğinde işçilerin özel izin olmadan Leningrad'dan ayrılması yasaklanmıştır. 27 Aralık 1932'den itibaren bu uygulama Rusya'nın her tarafında başlatılmış ve Çarlık zamanındakinden çok daha ağır bir iç pasaport sistemi, kişilerin oturdukları yeri izinsiz değiştirmesini önlemek üzere uygulamaya sokulmuştur. 1922 iş yasası 1932 yılında yürürlükten kaldırıldı. 11 Şubat 1932'de sanayi ve ulaşım işçileri

için iş karnesi uygulaması başlatıldı. Hiçbir işçi karnesini göstermeden yeni bir işe giremiyordu.

15 Kasım 1932 tarihli bir yasa ile geçerli bir nedeni olmadan bir gün işini aksatan her işçi işten atılma ve eğer yaşadığı konut işine bağlı ise aynı zamanda konutundan çıkarılma tehdidiyle karşı karşıya kalıyordu ki sanayi işçileri, madenciler vb. için konut durumu işe bağlıdır.

4 Kasım 1932 tarihli bir yasa ile bu defa işçiler yiyecek ve diğer gereksinmelerinin dağıtımını fabrika yöneticilerinin denetimine bağlanıyordu. Fabrika müdürleri işçileri terbiye etmek için sık sık kullandıkları bir silahtı.

26 Aralık 1941 tarihinde ise çok daha ağır bir yasa çıkarıldı. Yasaya göre askeri sanayilerde izinsiz ayrılan işçilerin, askeri mahkemelerde yargılanmak suretiyle, beş ile sekiz yıl arasında hapis cezasına çarptırılmasını getiriyordu.

4- Kadın Özgürlüğü

Kadına ve kadın emeğine karşı alınan tutum bir ülkenin kapitalist gelişmişlik düzeyini gösterir. Ve aynı zamanda o ülkedeki kadınların örgütlülük ve çıkarları için mücadele düzeyini de gösterir.

Tarihsel açıdan ise insanın insanlaşma düzeyi kadının her alanda özgürleşme düzeyine bağlıdır. Bu Marksist ortodoksisinin temel belirlenimidir.

Devrim Rusya'sı kadınlara dünyanın en gelişmiş haklarını tanıdı. 1922 iş yasası kadınların (ve çocukların) "özellikle ağır ve sağlıksız üretimde ve yer altı işlerinde" çalışmasını yasaklamıştı. Çalışma Komiserlerinin bir emirle kadınların bütünüyle 4 kilogramı aşan yükleri taşımak ve kaldırmaktan oluşan işlerde çalışmasını yasaklamıştı. 15,4 kiloya kadar yüklerin taşınması ancak bu işin kadının normal işiyle doğrudan ilişkili olduğu hallerde ve iş gününün üçte birini aşmıyorsa mümkündür.

Bu maddelerin hepsi karşı devrim sürecinde kaldırılmıştır. Giderek artan oranlarda kadınlar madenlerde, genellikle ocaklardaki en ağır işlerde dahi çalıştırılmaktadır. Aşağıda vereceğim alıntıda (1937' de

yazılmış) bir resmi yazarın kadınların alçakça sömürülmesinin yaygınlaştırılmasını demagojik bir çarpıtmayla nasıl 'sosyalizmin' bir başarısı olarak sunduğuna dikkat edin. "İşin en ilgi çekici yanı, Sovyet kadınının kapitalist toplumlarda kadınlara kapalı olan ve kapitalist ülkelerde kadınların 'doğaları gereği' hariç tutuldukları, erkeğin işi olarak kabul edilen sanayi kollarında yer kazanmış olmaları ve yer kazanmaya devam ediyor olmalarıdır. Örneğin, kapitalist maden sanayilerinde kadınlar yok denecek kadar az bir rol oynarlar. Kadın işçilerin maden sanayilerinde tüm çalışanlara oranı Fransa'da (1931) %2,7, İtalya'da %1,8, Almanya'da %1, ABD'de (1930) %0,6 ve İngiltere'de (1931) %0,6'dır. SSCB'de kadınlar maden sanayinde çalışanların (1932) %27,9'unu oluşturur. İnşaat sanayi de buna benzer bir durumdadır. Bu iş kolunda yukarıda adı geçen ülkelerdeki rakamlar %0,5 (İtalya) ile %2,9 (Almanya) arasındadır. SSCB'de ise %19,7'yi oluştururlar. Metal sanayinde rakamlar %3 (ABD) ile %5,4 (İngiltere) arasında değişir. SSCB'de metal sanayinde çalışan işçilerin %24,6'sı kadındır."

Ne övgüye değer bir durum! Değil mi?

5- Köle Emegi

En kısa zamanda en çok sermaye birikimi yapmak kapitalizmin doğal eğilimidir. Bunun en iyi yapıldığı emek türü köle emegidir. Sermaye açısından yoksul olan bir ülke eğer içeride bunu engelleyecek ciddi bir muhalefet yoksa köle emegine yönelebilir. Keza her kapitalist hükümetin genel eğilimi işçi maliyetlerini en aza indirme yönündedir. Köle emeğinin en iyi kaynağı kapitalist koşullarda hapisanelerdir. Çünkü çalışanlar düşük ücrete ve tabi ki köle emegine büyük dirençler gösterir. Çağdaş kültürel normlarda bir başka direnç noktasıdır. Tutsaklar yoğun bir şekilde çalışma cezalarına çarpıtılırlar ve hükümetler bu angarya çalışmadan çok ciddi birikimler elde edebilmektedirler. ABD hapisanelerinde bu tarz çalışma halen yaygındır. Çalışmanın tutsaklara iyi geldiği yönünde sosyal psikolojik kuramlardan da 'bilimsel' dayanaklar bulmaktadırlar.

Devrimden sonra Rus ekonomisi neredeyse tamamıyla çökmüş durumdaydı. Buna rağmen Bolşevikler angarya çalışmaya başvurmaya bile düşünmediler. Üstelik o dönemde Çarlık Rusya'sından kalma angarya çalışma biçimi hayli yaygındı. Bolşevikler bu çalışma biçimlerini derhal yasaklamıştı. 1928'lerde kamplarda sadece 30,000 mahkum vardı ve yöneticiler bunların zorla çalıştırılmasına karşıydılar.

1927 yılında hapishaneler yöneticisi şöyle yazmıştı: “Mahkum emeğinin sömürülmesi, bunlara alın teri döktürülmesi, hapishanelerde üretim örgütlenmesi her ne kadar ticari bir bakış açısından karlı bir şey olsa da ıslah edici olmaktan uzaktır. Sovyet hapishanelerinde bunun yeri yoktur.”

Ancak sermaye birikiminin plana sokulmasından başka bir şey olmayan Beş Yıllık Plan'ın yürürlüğe girmesiyle durum tamamen değişti.

Kiselyou -Gromov adlı kamplarda görev yapmış bir GPU görevlisi-, 1928 yılında kamplarda 30,000 kişi olduğunu söylerken, 1930'da kampların tamamındaki toplam mahkum sayısını 662,257 olarak verir.” Aradaki bu iki yılın karşı devrimin başarıya ulaştığı yıllar olduğunu okurun dikkatine sunarım. 1930'da başlayan ve giderek artan temizlik hareketinde mahkum sayısı da doruğuna ulaşarak on milyona çıkmıştır. Okura bu kampların tamamının klasik hapishaneler değil Gulag gibi dünyaca ünlenmiş çalışma kampları olduğunu hatırlatırım.

6- Tüketimin Birikime Tabi Kılınması

Şimdiye kadar ki bölümlerde Ekim Devriminin özgürleştirdiği kadın- erkek tüm emekçileri, karşı devrimin, nasıl yeniden sömürünün içine çektiğini gördük.

Ama ne kadar yoğun olursa olsun genel olarak sömürü sermaye birimini hızlandırmaz. Sermayenin sermaye olarak birikimi tüketiminde birikime tabi kılınması ile mümkündür. Bu nedenle kapitalizmde kitle tüketimi birikime tabidir. Birikimin arttığı bazı anlarda tüketimde aynı oranda artabilir ya da bazen de tüketim düşebilir; fakat sermaye üretim sürecinde temel ilişki hep aynı kalır.

İşçi devletinde bu ilişki tersine döner. Üretim emekçilerin yaşam koşullarının iyileştirilmesine yani bir bütün olarak toplumsal refaha tabidir. Ekim Devriminden sonra Beş Yıllık Plan'ın başlamasına kadar bu ilişkinin olmadığını ancak bundan sonra ortaya çıktığını kolaylıkla görebiliriz. Aşağıdaki veriler bunu açıkça göstermektedir.

Tablo 1928'lere kadar üretimin insanların gereksinmelerine tabi olduğunu ancak 1929 karşı devrimiyle durumun radikal bir tarzda tersine dönerek tüketimi ve tabi ki işçilerin üretim araçlarına tabi kılındığını göstermektedir. Bur tablo, dünyanın en büyük silah üreticilerinden biri ve dahası uzay çalışmalarında ABD'nin bile ilerisinde olduğu söylenen bir ülkede, 1990'larda greve çıkan maden işçilerinin en önemli taleplerinin başında neden daha fazla sabun ve jilet talebi olduğunu da açıklamaktadır.

Bu süreç muazzam bir sermaye birikimini sağlarken diğer taraftan da dehşet verici bir yoksulluğa yol açmıştır. Emek gücünün yeniden üretilmesi onun en asgari ihtiyaçlarının karşılanmasına -ki çoğu kez bunun da altına iniliyordu- indirgenmişti. Oysa emek gücünün yeniden üretimi onun sosyal olarak yeniden üretimdir. Bu onun gereksinmiş olduğu sosyal, kültürel, sanatsal, eğitsel vs. her alanda yeniden üretiminin sağlanmasıdır. Dolayısıyla emek gücünün fiyatı tüm bunları kapsayacak düzeyde olmalıdır. Bu aynı zamanda bir bütün olarak toplumun sağlıklı bir tarzda toplumsal yeniden üretiminin tek koşuludur. İnsanın insanlaşma süreci onun sadece hayvansal (bio-fizyolojik) gereksinmelerinin karşılanması ile değil insansal (sosyal, psikolojik, sanatsal, estetiksel vs.) gereksinmelerinin karşılanması ve ikincisinin sınırsızca genişletilmesine bağlıdır.

Ancak Rusya'da emek üretkenliğindeki artış bile durumu düzeltmemiş- tir. Oysa bir işçi devletinde emeğin üretkenliğinde ki artışın, işçilerin yaşam koşullarında bir iyileşmeye yol açması beklenir. Karşı devrimden sonra emek üretkenliğindeki muazzam artışa rağmen reel ücretlerde yukarıda saydığım gerekçelere paralel olarak düşme yaşanmıştır.

7- Bölüşüm Koşullarında Bozulma

Bir diğer önemli gösterge bölüşüm koşullarında adaletsizliktir. Paris Komününün ilk yaptığı işlerden biri bürokratların ücretini ortalama bir işçi ücreti olarak ilan etmesiydi.

Lenin'de seçime ve her an geri çağrılmaya tabi olması gereken tüm görevlilere, iyi bir işçinin gelirinden daha fazlasının verilmemesini parti politikası olarak açıklar. Yine Lenin Mart 1918'de devrimden birkaç ay sonra: "tüm mesleklerde ve kategorilerde tüm ücret ve maaşların giderek eşitlenmesini" desteklediğini belirtmişti.

Ücretlerdeki kimi eşitsizlikler Rusya'nın nesnel koşullarına Bolşeviklerin vermek istemedikleri bir tavizdi. Hükümet yürütmek zorunda olduğu teknik işler için eski Rus bürokrasisinin yardımına ihtiyaç duymuştu. Bunlar ise ancak yüksek ücretler karşılığında çalışmayı kabul etmekteydiler ve Bolşevikler buna da razı olmak zorunda kaldılar. Ama bu Bolşevikler için hiçbir zaman ileri bir adım olarak değil en kısa zamanda bertaraf edilecek, katlanılmak zorunda kalınan bir olumsuzluk olarak değerlendiriliyordu.

1921'deki Onuncu Parti Kongresi: "çeşitli nedenlerden dolayı maddi ücretlerde uzmanlığa göre farklılıkların geçici olarak korunulması gerekiyorsa da, her şeye rağmen ücret düzeyi politikası, ücret oranları arasında mümkün olan en büyük eşitlik üzerine kurulmalıdır" kararını almıştı. Bu karar Bolşeviklerin konuya yaklaşımını özetlemektedir. Beş Yıllık Plan öncesi dönemde Komünist parti üyelerinin vasıflı bir işçiden daha fazla kazanmasına izin verilmiyordu.

Beş Yıllık Plan'ın başlamasıyla, Bolşeviklerin yukarda aktardığımız ve geçmişi Paris Komününe dayanan bu geleneği terk edilmiştir. Bizzat Stalin eşitlikçi anlayışla bürokrasi adına ilk hesaplaşan kişiydi: "Uronilovkan (bu terim eşitlikçilik kavramının alaycı bir biçimidir) köylü bakış açısından, tüm malların eşit dağılımı psikolojisinden, ilkel köylü 'komünizmi' psikolojisinden gelir. Uronilovkan'ın Marksist sosyalizmle hiçbir ilişkisi yoktur."

Bu süreçle birlikte tahmin edeceğimiz gibi işçilerle yönetici sınıflar arasında ki gelir farkı giderek artmıştır. Bu bölüşüm eşitsizliği genel yaşam eşitsizliğinin sadece bir kısmı idi. Gerçekte sağlıktan eğitime,

barınmadan beslenmeye kadar her alanda bu eşitsizlik kendini açıkça ortaya çıkarıyordu.

Bu durumun bir sömürü ilişkisi olmadığına ilişkin itirazlar gelmiştir. Denmektedir ki bir işçiyle bir uzman ya da fabrika müdürü arasında bir ücret farkı olabilir ve bu fark fabrika müdürünün işçiyi sömürdüğü anlamına gelmez. İşçi gibi fabrika müdürü de toplam artık üründen biraz fazla olmakla birlikte kendi payına düşeni almaktadır. Genel olarak bürokrasi bir sınıf oluşturmaz. Bir bütün olarak bürokrasinin bir bütün olarak işçilerden daha fazla kazanıyor olması bürokrasinin işçileri sömürmesinden değil ülkedeki ücret ya da bölüşüm adaletsizliğinden kaynaklanıyor.

Bu itiraz tamamen doğrudur. Ama eğer klasik kapitalist bir ülkeden söz ediyor olsaydık. Klasik kapitalist bir ülkede bürokrasi kapitalist sınıfın genel kırtasiye işlerini yürüten bir sosyal katmandır. Devletin topladığı vergilerden kendisine hükümet tarafından ayrılmış maaşı alır. Bu maaşın ya da ücretin miktarını belirleyemez. Üretim üzerinde, neyin nasıl üretileceği, ne üretileceği, ne kadar üretileceği, ne fiyata satılacağı, kime, nerde satılacağı gibi hiçbir konuda karar veremez. Mülkiyet hakları, üretim ve dolaşım süreçleri üzerindeki tüm kontrol ve bunlardan dolayı da sınıf olan kapitalist sınıfın elindedir.

Tabi ki Rusya'da bir müdür daha fazla ücret alıyor diye işçileri sömürüyor değildir. Rusya'da bürokrasi üretim ve dolaşım süreçlerinin tüm kontrolünü elinde bulundurduğu için bir sınıftır ve bundan dolayı aynı üretim sürecinde bu kontrol mekanizmalarına tabi olarak yönetilen işçi sınıfı üzerinde sömürücü bir güçtür. Salt mülkiyet hakkı bir sınıf nitelikle için yeterli değildir. Bir sınıf üretim ve dolaşım süreçlerinde ki konumlarıyla belirlenir. Çünkü sınıf gerçekte maddi üretim sürecinin bir fonksiyonudur. Bu nedenle de belirli bir toplumdaki maddi üretim sürecinde insanların birbirleriyle belirli ve zorunlu olarak kurdukları üretim ilişkilerinde aldıkları roller o toplumdaki sınıfsal yapıları oluşturur. Tam da bu nedenle Rus bürokrasisi Rus işçi sınıfı üzerinde sömürücü bir toplumsal güçtür.

8- Mülkiyet İlişkisi

Yukarıda mülkiyetin tek başına sınıf tariflemek için yetersiz olduğunu belirttik. Oysa mülkiyet ilişkisi salt sınıfsal bir ilişkidir. Mülkiyeti tek yanlı bir biçimde yalnızca özel mülkiyet olarak düşünülmesinin yanlış sonuçlarını ve buna bağlı karşı eleştirileri boşa çıkarmak için bu belirleme yukarıdaki sunulmuş biçimiyle tamamıyla doğrudur. Rusya da sömürü ilişkisini ve sınıf olarak bürokrasinin varlığını reddedenler, Rusya'da özel mülkiyetin yokluğunu gerekçe göstermektedirler. Bizde buna karşı yukarıda mülkiyet ilişkilerini yok sayarak sınıfsal yapıyı ve sömürü ilişkisini tarifledik. Şimdi burada sınıfsal yapı ve dolayısıyla sömürü ilişkilerini mülkiyet ilişkilerinin bir fonksiyonu olarak tanımlayacağız.

Mülkiyet ilişkileri üretim ilişkilerinin hukuksal ifadesinden başka bir şey değildir. Üretim ilişkileri maddi üretim sürecinde insanların birbirleriyle kurdukları, kendi iradelerinden bağımsız, zorunlu ilişkiler bütünüdür. Özel mülkiyet bu üretim ilişkilerinin tarihte açığa çıkmış biçimlerinden biridir sadece. Dolayısıyla sömürü ilişkilerini yalnızca özel mülkiyet ilişkilerinde aramak, üretim ilişkilerinin tarihsel serüveni hakkındaki genel bilgisizlikten kaynaklanır.

Hegel ile birlikte konuşacak olursak; mülkiyet insanın üretim koşullarıyla hukuksal ilişkisidir. Birey ilk ediminde iradesini herhangi bir şey üzerinde gösterir. Onun iradesini üzerine geçirdiği şey bu suretle onun ilk mülkiyetidir. Demek ki maddi üretim sürecinde insanın doğayla kurduğu ilk ilişki onun ilk üretim ilişkisi yani mülkiyet ilişkisidir aynı zamanda. Böylece bireyin eşya ile kurduğu ilişkide mülkiyet kendi yalın determinasyonlarını bulur. Bu onun tarihsel serüveninin yönünü de tayin eder. Bu ilişki rastlantısal öğeler dışında şey üzerinde kişinin kurduğu zilyetlik ilişkisidir.

Zilyetlik; tarih boyu hemen her yerde görebildiğimiz; doğrudan doğruya fiziki el koyma, üretme ve üretilmiş olanı kendine tahsis etmedir. İşbölümünün yeteri kadar gelişmediği ilkel insan topluluklarında bu ilişki doğayla topluluğun kurduğu komünal mülkiyet ilişkisiydi. İşbölümünün ve dolayısıyla sınıfsal ayrışmanın geliştiği ve bunun üzerinde devletlerin oluştuğu gelişmişlik düzeyine çıkan toplumlardan

günümüze komünal, devlet, özel mülkiyet biçimleri de olmak üzere birçok mülki-yet ilişkisi doğmuştur.

Sovyet iktidarı kolektif mülkiyet biçimlerinden biriydi. İşçiler, fabrikalarda yerel Sovyetler, ülke çapında da Merkezi Sovyet aracılığıyla üretim sürecini kontrol ediyorlardı. Sovyetler yargıyı, yasamayı ve yürütmeyi tek elde (işçilerin tekelinde) toplayan gerçek devrimci organlardı. Kamu mülkiyeti Sovyet iktidarında işçilerin kolektif mülkiyetidir. Neyin, ne kadar ve nasıl üretileceğine fabrika komiteleri aracılığıyla işçiler karar veriyordu. Sovyet iktidarında işçi sınıfı kolektif mülk sahibi sınıftır. Bürokrasi bu süreçte Sovyet iktidarının ihtiyaçlarına koşulan bir araçtır.

Ancak ikinci bölümde detayları ile anlatıldığı gibi 1917'de doğan devrimci işçi devleti, 1920'lerde, etrafındaki kapitalist dünyanın baskıları altında gücünü tüketmiş bir işçi sınıfının, iç savaşın yarattığı ağır fiziki tahribinde etkisiyle tedrici bir şekilde denetimi yeni bir bürokrasiye kaptırdığını görüyoruz.

Bürokrasi işçilerin üretim süreci ve bir bütün olarak devlet üzerindeki kontrol araçlarını tasfiye ediyor. Bütün bu kontrol mekanizmalarını kendi eline geçiriyor. Bu süreç basit bir siyasal geçiş değil tüm üretim (mülkiyet) ilişkilerini değiştiren toplumsal bir karşı devrimdir. Bu işçilerin, üretim ilişkilerindeki konumunun altüst olması, mülkiyet haklarından yoksun kalması yani kolektif olarak mülksüzleşmesi demektir. Hegel ile birlikte mülkiyet insanın üretim koşullarıyla hukuksal ilişkisidir demiştik. Bürokratik karşı devrim işçi sınıfının üretim koşulları karşısındaki devrimle elde etmiş olduğu konumunu tersine çevirmiştir. Bürokrasi işçilerin kolektif mülkiyeti yerine kendi kolektif mülkiyetini geçirmiştir. Mülkiyetin kolektif biçimi, yani kamu mülkiyeti oluşu, kamu iktidarının kimde olduğuna bakılmaksızın sosyalist mülkiyet olarak değerlendirilmesi yanlısına yol açmıştır. Kuşkusuz proletaryanın iktidarındaki kamu mülkiyeti bir kolektif (sosyalist) işçi mülkiyetidir. Bürokrasinin iktidarında kamu mülkiyeti, mülksüz kılınmış işçiler üzerinde bürokratik bir diktatörlüktür. Burada anlaşılması gereken asıl şey işçilerin Sovyet iktidarı salt siyasal bir iktidar değil esas olarak, işçilerin si-yasal iktidarının üzerinde yükseldiği ve diktatörlüğü

aracılığıyla bunu koruduğu ve geliştirdiği kolektif mülkiyet sahipliğidir. Rus Bürokrasisi kolektif mülk sahibi bir sınıftır. İşçilerin mülksüzleştirildiği ve bürokrasinin kendi kolektif mülkiyetini yerleştirdiği bu süreç çok açık bürokratik toplumsal karşı devrimdir.

Bizim görüş açımızı eleştirenler büyük keşif yapma sarhoşluğu içinde Rusya'da meta üretimi yok diye haykırmaktadırlar. Çünkü klasik kapitalizm koşullarında olduğu gibi Rusya'da da insanların birbirleriyle alışveriş yaptığı pazarlar aramaktadırlar. Bu yanılığ dünyaya kapitalizminin bütünlüğü içinde, onun bir parçası olarak Rusya'yı değil tek başına Rusya'yı ele almaktan kaynaklanmaktadır. Biz onların görüşünü daha da öteye taşıya biliriz; eğer Rusya saf komünist bir ülke olsaydı (ki bu mümkün değildir ama biz varsayalım) bile verili dünya kapitalist ekonomik bütünlük içinde onun bir parçası olarak ürettiği her mal değer yasasına tabidir yani metadır. Dünyanın geri kalanından ekonomik olarak bağımsız gelişebilecek bir üretim yapısı mümkün değildir. Bağımsızlık düşüncelerinin bu uçlara savuran şey üçüncü dünya solculuğunun emperyal saldırılara karşı geliştirdiği vulgar tepkidir.

Kapitalizm genelleşmiş meta üretimidir ve dünya pazarını varsayar. Kapitalizm tarih sahnesine çıktıktan sonra ekonomik yapıları onların ulusal sınırları içinde değil dünya ekonomisinin bir parçası olarak incelenmelidir. Bir bölgede üretilen bir malın fiyat analizini yapan biri -bu Rusya'nın ücre bir bölgesi ya da Gaziantep'te küçük bir tekstil atölyesi olsun- o malın fiyatının uluslararası fiyat düzeyine eşitlenme eğilimini görecektir.

Kapitalizm bütün yerellikleri dünya sahnesine bağlar, tek tek halkların yerel yaşamlarını dünya tarihine, onların ekonomilerini dünya ekonomisine bağlar.

Bir ülkedeki değer ilişkisi ancak dünya ölçeğinde düşünüldüğünde çözümlenebilir. Çünkü meta üretimi ve dolaşımı dünya ölçeğindedir. Rusya meta üretir. Silah dahil dış ticaret Rusya'nın mal üretiminin meta bağıntısını bize gösterir. Keza dünya pazarı Rusya'da üretilen değerlerin realizasyon alanıdır. Metanın yokluğunu kanıtlamak için Rusya'da pazar aramak kapitalizmden hiçbir şey anlamamak demektir. Dünya fiyat düzeyinin Rus ekonomisinde yarattığı enflasyonist baskı ve en sonu

Rusya'da emek yoğun üretimin diğer ekonomiler ile rekabete giremeyecek krize girmesi (ki bu değer yasaının Rusya'da işlediğinin en tipik göstergesidir) ve çökmesi Rusya'da ki kapitalist üretimin açık ampirik kanıtlardır. Son analizimizi yukarıda yaptığımız bürokrasinin kolektif mülk sahibi sınıf olduğu analizimizle birleştirdiğimizde SSCB'nin sınıf karakteri açığa çıkar: Rusya bürokratik bir devlet kapitalizmidir.

9- Bu Bölümün Sonucu

Lenin 11 Ocak 1918 tarihinde gerçekleştirilen üçüncü Sovyetler Kongresi'nde şunu deklere ediyordu: "Sosyalizmin tek bir ülkede nihai zafere ulaşması kuşkusuz olanaksızdır. Sovyet iktidarını elinde bulunduran işçi ve köylü alayımız, büyük dünya ordusunun alaylarından biridir. Mutlak gerçek şu ki; Alman devriminin gerçekleşmemesi halinde yenilmeye mahkûmuz." (toplu eserler cilt:24, syf:24)

Alman devrimi de dahil olmak üzere bütün Avrupa devrimleri yenilgiyle sonuçlandı. Rusya'nın geri üretim ilişkilerini sosyalist tarzda dönüştürecek olan ileri ülkelerin gelişmiş üretici güçlerinin desteğinin olmadığı tarihsel-toplumsal koşullarda bu ülkenin sosyalizme evrilmeyeceği mutlak anlamda açıkken ülke nereye evrildi ve önderliğin konumu neydi. Son olarak Aşağıda Engelsin bu konuya ilişkin dahi-yane çözümlemesini vereceğim:

"Radikal bir parti liderinin başına gelebilecek en kötü şey, toplumsal hareketin onun temsil ettiği sınıfın egemenliğini kurmak ve bu egemenliğin örtük olarak içerdiği önlemleri yaşama geçirmek için henüz yeterince olgunlaşmamış olduğu bir zamanda iktidarı ele almaya zorlanmasıdır... Lider, kaçınılmaz olarak kendisini bir ikilem içinde bulur. Yapabilecekleri, onun o güne kadar gerçekleştirmiş olduğu tüm eylemleriyle, bütün ilkeleriyle ve partisinin çıkarlarıyla tezatlık içindedir; yapması gerekenler ise o koşullarda yapılabilir şeyler değildir. Kısacası kendi partisini ya da sınıfını değil, fakat koşulların egemenlik kurması için uygun olduğu sınıfı temsil etmeye zorlanır. Hareketin kendisinin çıkarları adına, yabancı bir sınıfın çıkarlarını savunmaya kendi sınıfını güzel sözlerle ve vaatlerle beslemeye ve yabancı sınıfın çıkarlarının

kendi çıkarları olduğunu ileri sürmeye zorlanır. Kendisini bu sıkıntılı konumda bulan herkes, geri dönülmez biçimde yolunu yitirmiş durumdadır.” (Almanya’da Köylü Savaşı syf:135-136)

Rusya Ekim Devrimi olduğunda geri bir köylü ülkesiydi. İngiltere’nin 200 yılda yaptığı sanayileşmeyi 20 yıl gibi kısa bir zamanda tamamlayarak Avrupa’nın ikinci büyük gücü oldu. Stalin bunu nasıl sağladı? İşçilerin bu sermaye birikimine gönüllü katılımı ile mi?

Tam tersine işçilerin üretim süreci üzerindeki kolektif denetimlerini sağladıkları Sovyet diktatörlüğünü işçiler üzerinde yukarıda ayrıntılarını verdiğimiz kanlı, kitle terörüne dayalı bir diktatörlüğe çevirerek.

B. TROÇKİZM

Troçkistler, Stalinizmin eleştirisi üzerinden Marksist geleneğin kendilerince sürdürüldüğü iddiasındadırlar. Troçkizm terimi de önce Stalin’in kara propagandacıları tarafından olumsuz anlamda, Troçki’nin siyasal hegemonyasının oluşumunu engellemek için kullanılmıştır. Stalin bu konuda kuşkusuz başarılı olmuştur. İşçiler ve halk arasında sevilen, Kızıl Ordunun kurucusu ve yöneticisi, Bolşevik Devriminin teorik ve siyasal önderlerinden bir olan Troçkiyi, Stalin, Rus halkının belleğinden silmiştir. Onu hatırlayanlar ise tamamıyla olumsuz bir tarzda hatırlamaktadır. O nedenle Troçkizm taraftarlarını Rusya’dan değil batıdan bulmuştur.

Siyasal ve akademik çevrelerin genel kanısı Troçkizmin, Stalinizm karşısında Marksizmin bir savunusu olduğudur. Desteklenmese bile klasik Marksçı anlayışı sürdürme çabası övülür. Kuşkusuz bu doğrudur. Ama tamda bu konumundan dolayı Troçki ve Troçkizm ‘birey körü’dür.

Ben, Troçkizme karşı tüm bu olumlu empatiye karşı, Troçkizmin, Stalinizm ile aynı paradigmanın ürünü olduğunu iddia edeceğim. Hatta, dahası Stalin’in konumunda Troçki olsaydı çok daha kanlı bir diktatörlük ile karşı karşıya kalacaktık. Sadece Rusya’da değil, Avrupa’da da sonu gelmez savaflara tanık olacaktık. Troçki, Napolyon’un yaptığını komünist bir dünya kurma güdüsüyle yapma eğilimindeydi. Diğer ülkelere karşı ‘devrimci savaflar’ açmayı düşünüyordu. Bu bazı itirazlar

dışında tüm Bolşevik merkezinin bir anlayışıydı. Polonya'ya açılan savaş bu anlayışın ürünüydü. Yenildiler ve geri çekildiler.

Görüşlerime bir kanıtta Troçki'nin, Stalin eleştirilerinde saklıdır. Herkes Troçki okumalarında eleştirilerin hedefine bakmakta ve buradan haklılıklar çıkarmaktadırlar. Oysa bakılması gereken esas yer bu eleştirilerin hedefi değil kendi doğal eğilimidir. Troçki tüm keskin dönüşlerde Stalin'i daima geç kalmakla ya da zamanında, kendisinin söylediği anlarda sürece müdahale etmediğini eleştirmektedir.

Troçki, Marks'ın iyi bir öğrencisi olarak, köylülerin şehri ve şehirde kurulu siyasi iradeyi takip edeceğini düşünüyordu. Daha gençlik dönemlerinde Lenin'in İki Taktik kitabını bu çerçevede eleştirir. Bu görüşünü hiç değiştirmedir. Nep döneminde Kulaklar, zengin köylü sınıfı, geliştiğinde Stalin'e, onlara müdahalede geciktiği eleştirilerini yöneltti. Stalin bunu, kanlı bir terörle gerçekleştirdiğin de ise, zamanında yapmadığı için eleştiriyordu. Kulakların, kanlı bir terörle imhası bugün hala çoğu Marksist gelenekte 'sosyalizme tehdit olduğu' gerekçeyle olumlanarak anılır. Benzer şekilde Kronştan ayaklanmasının kanla bastırılması hem Stalinist hem de Troçkist çevrelerde savunulmaktadır. 'Sosyalizmin bekası için kaçınılmaz bir zorunluluk olarak görülüyor.'

Troçkist hareket ve partiler günümüzde sınıf mücadelesinin en ateşli taraftarlarıdır. Bireyin özgürlüğü kendisini, kendisiyle birlikte özgürleş-tirecek olan sınıf hareketine katılmasında ve gelecekte kurulacak olan sosyalist topluma havale edilir. Bu nedenle bireyin özgürleşmesinin andaki olanaklılığının açığa çıkarılmasının teorik verilerini Troçkizmde aramak naif ve sonuçsuz bir çaba olacaktır.

C BATI MARKSİZMİ

Burda kullanmakla birlikte Batı Marksizmi sınıflandırmasına katılmıyorum. Bu sınıflandırmaya dahil ettiğimiz anlayışlar pek çok bakımdan birbirine karşı zıt konumlarda yer alır. Tek bir ortak özellikleri Marks'tan şu ya da bu ölçüde etkilenmiş olmalarıdır. Gramsci'den Altuzer'e, Frankfurt Okulu'ndan post Marksistlere kadar sayısız düşünce ve siyasi ekol bu kavram altında gösterilmektedir. Bu toptancı bakış açısı doğal olarak Batı Marksizmi ile ne kastedildiğini belirsizleştirmektedir.

Ben terimin sadece bir coğrafi yer olarak kullanımının doğru olduğunu düşünüyorum. Bu çerçevede Marks'ın görüşlerinden belirli bir düzeyde etkilenmiş, en azından çalışmalarının motivasyonunu Marks'ın ortaya koyduğu sorunsallardan alan, coğrafik olarak batıda ortaya çıkmış düşünce gelenekleri olarak tanımlıyorum.

Diğer yandan gelenekte yer alan anlayışların önemli bir ortak özelliği Sovyet Marksizm'ini ve sosyalizm adına giriştiği pratiği eleştiriyor olmalarıdır. Bunun için Troçkizm ve Komünist Partiler bu kavramsal tartışmanın içine alınmaz.

Son derece geniş bir entelektüel yelpaze olduğu için Batı Marksizmin eleştirisi burada söz konusu olamaz. Ancak son derece ilginç olan şey tüm bu akımların bireyin özgürlüğü sorunsalında Marksçı paradigmanın içinde yer almalarıdır.

Birey özgürleşmesinde en radikal tutumları geliştirmiş olan Frankfurt Okulunun eleştirisi bile negatif yapıdadır. Yani bireyin özgürlüğünü olumsal bir tarzda değil, faşizm ve Sovyet diktatörlükleri atında, birey üzerindeki otoriter yapıların eleştirisi bağlamında yaparlar. Bu konuda kuşkusuz çok önemli çalışmalar yürütmüşlerdir. Ancak, birey üzerindeki baskı biçimlerinin ve bu baskıyı örgütleyen ve sürdüren otoriter yapıların konjonktürel eleştirisi, eleştiriyi batı demokrasisinin ötesine taşıyamaz. Bu nedenle Adorno bile eleştirisini, üst yapısal alanlarda, kültür endüstriyalizmine karşı negatif bağlamı içinde özgürlüğü aramaktadır. Naif bir şekilde 'bu nasıl mümkündür?' diye sormadan kültürel alanlarda otoriter yapıları karşı gerçekleştirilecek bir hareket olarak özgürlüğü önermektedir.

Faşizmin kazandığı kitle desteği karşısında umutsuzluğa kapılan Okul çevresi, çalışmalarını Erich Fromm aracılığıyla kitle ruhu çözümlemeleri doğrultusunda geliştirmiştir.

Batı Marksizmi ve onun ana parçası olan Frankfurt Okulu, bireyin özgürleşmesi sorunsalında dönemlerine egemen olan paradigmanın dışına çıkamamıştır. Kendilerinden sonra gelen neredeyse tüm entelektüel kuşağı etkilemekle birlikte bir gelenek oluşturamamışlardır. Bunda kuşkusuz teorik çalışmalarını bir tarihsel momentin anlaşılmasına adanmış olmalarının payı büyüktür. Avrupada devrim ve

Rusya'da özgürlük beklerken; Avrupa'da faşizme ve Rusya'da Stalinist yeni bir diktatörlüğe tanıklık ettiler. Marksist öngörülerin tutmadığı açıktı, daha da açık olan üzerlerine çökmüş olan kitle terörüydü. Tüm çalışmalarının motivasyonu işte bu umutsuz durumdan besleniyordu. Dolayısıyla ortaya çıkan salt eleştirel bir tutumdu.

Marksizm geleneklerinin 19. yüz yıl bilim paradigmasından kurtulamadığı ve soğuk savaş döneminin tamamıyla negatif politik ortamında şekillendiği görülmektedir. Dolayısıyla bireyin özgürleşmesini işçi sınıfının kolektif eylemi sonucu ortaya çıkacak sosyalist topluma, yani gelecekteki cennete havale ederler. Bu nedenle bireyin andaki özgürlük probleminde yanıt oluşturamazlar.

DEVLET BAĞIMLI İLİŞKİLER
YA DA
ÇAĞDAŞ TOPLUMSAL HAREKETLERİN
DEVLET BAĞIMLI KARAKTERİ

Marx toplumsal ilişkileri, ekonomi politik çalışmalarında vardığı teorik sonuçlara uygun olarak, insan bağımlı ve meta bağımlı ilişkiler olarak ikiye ayırır. İnsan bağımlı ilişkiler, bireyin ve toplumun yeniden üretim süreçlerinin biyolojik ve türsel varlığının yeniden üretimine bağlı olarak insanların zorunlu olarak kurmuş oldukları ilişkilere gönderme yapar. Bu tarihsel momente insanları birbiriyle ilişkiye zorlayan, insanın kendini üretim süreci ve etkinlik içinde ürettiği kullanım değeridir.

Meta bağımlı ilişkiler; Marx'ın toplumsal ve bireysel hareketin meta üretim, dolaşım ve birikimine tabi olduğu, yani toplumsal hareket yasalarının metanın hareket yasalarına tabi olduğu kapitalist çağ olarak tanımlar. Bu açıdan Marx'ın yabancılaşma kuramı, insanın insani özünü yitirme süreci olarak bir kapitalizm eleştirisidir. Komünizmi, insanlığın, meta bağımlı ilişkilerden, kendi deyimiyle meta fetişizminden ve dolayısıyla tüm yabancılaşma biçimlerinden kurtulacağı, bireyin özgür iradesiyle katıldığı, gerçek anlamda özgürleşmiş insani toplumsal ilişkiler olarak görür.

Marx diğerlerinin yanında iki açık yanlışa dūřmektedir. İlki, tarihte verili insani, metaya bulaşmamış, bu nedenle yabancılaşmamış, cennetten kovulmadan önceki ilk günahını işlememiş, Hristiyan tarzı, yabancılaşmamış bir insani öz varsaymaktadır. Bu tutum dinsel ideolojilerden toplum bilimlerine geçmiş ve Marx'ı da etkilemiş olan antropomorfik bir yaklaşımdır. Dolayısıyla Marx'ın yabancılaşma kuramı Hristiyan teolojisinin Feuerbach üzerinden maddeci tarzda sürdürölmesidir. Bu çerçevede Marx'ın komünizm teorisi klasik ütopyacıların geleneğini takip eder. Marx'ın ve diğerlerinin antropomorfik bakış açılanın aksine, tarihe önvarsayım olan bir insan, insani bir komunal toplum ve dolayısıyla sonradan yitirilmış insani bir öz yoktur. Artık ürünün üretilemediği, yani salt kullanım değeri üretiminde asılı kalmış bir toplum tarih üretmez. Ve bu toplum biçimlerinin göklere çıkarılması primitif insan yapısının sürdürölmesidir. Güney ve Orta Amerika yerlileri ile -Aztek ve Mayalar-, Kuzey Amerika yerlileri arasındaki farkta bunu rahatlıkla görebiliriz. Güney Amerika toplumları bağımsız bir tarzda kendi yazı sistemlerini geliştirmeye kadar ilerlemişler ama Kuzey Amerika yerlileri 'insani özerlerini' otuz bin yıl boyunca koruyarak yabancılaşmamışlardır.

Yabancılaşma, kullanım değeri fazlasının üretimiyle, yani artık ürün ve dolayısıyla artık ürünün mülk edinilmesi ile gelişen toplumsal ilişkiler olarak tanımlanmaktadır. Buna bağlı olarak gelişen devlet te olumsuz bağlamda ele alınmaktadır. Öyleyse devletleşme, sınıf perspektifli bakış açısıyla, egemen sınıfın artık ürünün üretilmesi ve bu üretimin sürdürölmesi ve el konulmasının zor-baskı mekanizması olarak tanımlanacaktır. Oysa devletler iş bölümünün ortaya çıkardığı sınıfların bir birine baskı mekanizması olarak değil, bu işlevi daha sonra kazanmış ve sürdürmüşlerdir, primitif toplumların birbirlerine ve doğaya karşı verdikleri gerçek anlamda savaşımlarından ortaya çıkmıştır. Sınıfsal farklar olmadan yada toplumsal yaşamda belirgin bir değişken olmadan devlet formları gelişmişti. Bu yapılar kendilerini sadece türsel, yaşamsal yapılarını korumak üzerinde değil aynı zamanda dinsel yaşamlarını da sürdürmenin aracı olarak biçimlendiler. Yeni antropolojik buluntular insanın yerleşik hayata geçmeden önce kutsal mekanlar, tapınaklar inşa

ettiğini ve bu dinsel bağ içinde son derece ileri örgütlemelere evrildiğini gösterdi.

İkinci açık yanlış yukarıdaki paragraflar bağlamında kediliğinden açığa çıkmaktadır. Artık ürüne ve Devletlere yüklenen olumsuz yaklaşımdır. Artık ürünün üretilmesi, değil insanın yabancılaşması, sanki bir insani özü varmış gibi bu özünü yitirmesi, tam aksine insanın insanlaşmasının gerçek maddi temelidir. İnsanın insanlaşması, tüm zamanını hayvanlar gibi kendi biyolojik yaşamsal gereksinimlerine harcadığı koşullardan, artık üretme ve sürdürme ve biriktirmenin maddi aletlerini ve kültürünü geliştirmesiyle başlamıştır. İnsanın özgürleşmesi, Katolik tarzda yüceltilen kutsal emek-çalışma değil bu çalışmadan kurtuluş, çalışmaya nispeten artırdığı boş zamanını geliştirmesidir. Aristoteles, Mısır'dan dönen bir filozofun, Mısır'ın rahiplerinin her türlü bilimde inanılmaz ilerlemeler sağlamış olduklarını anlatınca, ona “demek ki çok boş zamanları varmış” yanıtını verir. Bu bağlamda bir bütün olarak tarihi göz önüne aldığımızda, yani insanlığın verili gelişmişlik düzeyi göz önüne alındığında, devletlerin insanlaşmanın, toplumsal yapıların ve kültürlerinin üretilmesinin, geliştirilmesinin ve sürdürülmesinin ve yeniden üretilmesinin araçları olduğu ortaya çıkmaktadır. Marxizmin ve diğer kuramların negatif devlet eleştirileri, devletleri salt sınıfsal baskı aracı ve işlevleri içinde soyut tek yanlılığı ile ele almalarından kaynaklanmaktadır. Devletler salt tahribat aracı değil aynı zamanda insanın toplumsal ve kültürel-bilimsel varlığının üretilmesi, korunması, sürdürülmesi ve yeniden üretilmesinin de gerçek araçlarıdır. Kurtulmamız gereken devletlerin negatif işlevleridir kendileri değil.

Öyleyse diye biliriz ki tarih salt Marx'ın belirttiği gibi insan ve meta bağımlı ilişkiler olarak tariflenemez. Marx bu belirlemeyi toplumun yeniden üretimini belirleyen, toplumun hareket yasalarının, toplumsal ilişkilerin gerçek temellerinin ne olduğunu belirtmeye çalışmaktaydı. Bir politik ekonomist olarak iktisadi indirgeme yapmaktadır. Ben insan ve meta bağımlı ilişkilerin yanına devlet bağımlı ilişkileri de koymaktayım. Devlet bağımlı ilişkilerle, toplumların yeniden üretim süreçlerinde devletlerin temel bileşen, tarih denen fonksiyonun temel değişkeni olduğunu kastetmekteyim. Dolayısıyla tarih, sınıf savaşmaları

bağlamında, bu savaşı sürdüren iki sınıfın, iki değişkeninin ürünü değildir. Tarih sonsuz değişkenler matrisinin ürünüdür. Ve biz bu değişkenleri keşfettikçe tarih bilimi yapmış oluruz. Bir toplumsal-tarihsel ya da doğa evrensel bir hareket iki ya da üç değişkene indirgenemez. Bu soyutlama tarzı yani bir hareketin değişkenlerinin sınırlandırılması, hareketin kompleks yapısını anlaşılır kılmak için başvuru bir yöntemdir. Gerçekte her hareket sonsuz değişkenden oluşur ve bilimlerin görevi bu değişkenleri keşfetmektir. Hem kendileriyle ve hem de doğayla kurdukları ilişkilerinin ve etkinliklerinin hareketi olarak tarihte sonsuz değişkenin çapraşık ve bileşik etkisinin ürünüdür. Tarih insanın iradesiyle ve girmiş olduğu toplumsal ilişkilerinin doğal sonucu olarak ortaya çıkmış değildir. Bu yaklaşımda insanı merkeze alan ve dünya tarihinin ve hatta dünyanın insanın ortaya çıkması için kurulmuş sahne olarak anlayan teolojik ve teleolojik görüşlerin toplumsal kuramlar ve dolayısıyla Marxizm üzerindeki etkisidir. İnsan da dünya tarihinin oluşumunda yer alan 'basit-salt' bir bağımlı değişkendir. İnsanın doğadan ve zorunlu çalışmanın ürünü olarak ortaya çıkmış toplumdan, kısacası onu tutsak kılan tüm doğal ve toplumsal yapılardan kurtulma çabası, yani evrende bağımsız bir değişken-güç olma çabasının limiti sonsuzdur. Giderek özgürlüğüne yaklaşan ama asla ona ulaşamayacak sonsuz bir limit.

Tüm bu çerçevede çağdaş toplumsal hareketler ilişkisinde birkaç not düşmek istiyorum. Malum her yerde devrim ve isyan var ya da öyle olduğu iddia edilen toplumsal hareketler var. Aşağıda çağdaş toplumsal hareketlerin devlet bağımlı ilişkiler bağlamında değerlendireceğim. Bir ön not koyma zorunluluğu duymaktayım. Bu zorunluluk, bir sosyal olguyu tanımlama çabasından ve bunu ilk kez benim yapmış olmamdan kaynaklanmaktadır. Devlet bağımlı ilişkilerden, devletlerin toplumlara ve toplumsal-siyasal hareketleri yönlendirmek için, bu hareketlere ve onun taşıyıcısı toplumlara dışsal bir yapı olarak, ajan kılığında sızma çabalarını anlamıyoruz. Tam tersine çağdaş devletlerin, geç dönem kapitalizmine paralel olarak toplumlara dışsal yapılar ya da salt sivil toplumun dışında, onla ilişkili ama özerk olarak tanımlanan, ayrık sivil yapı olarak tanımlamıyorum. Devletlerin, toplumsal ilişkilerin ve

hareketlerin, kısacası toplumların yeniden üretim süreçlerinin asli bileşeni olarak değerlendiriyorum. Toplumsal hareket yasaları devletlerin manyetik etki alanındadır. Devlet bağımlı toplumsal ilişkilerden, siyasal, teknik ve hukuksal olaylar zincirinden değil, sosyolojik bir olgudan bahsetmekteyiz. Çağdaş toplumların hareket yasalarının geç kapitalizm ile ortaya çıkmış yeni niteliğidir üzerinde tartıştığımız. Dolayısıyla bu toplumsal ilişkilerin ürünü olan toplumsal hareketler de devlet bağımlı ilişkilerin bir fonksiyonudur.

Devlet Bağımlı Yeni Toplumsal Hareketler

Doğu Bloku ülkeleri ve en sonu 1991 yılında SSCB 'devrim' olarak nitelenen toplumsal eylemler ile yıkıldı. Bu toplumsal hareketlerin tamamı madenciler ve demir yolcuları gibi sınıf bileşenlerinin ısrarlı ve sürekli mücadelelerinin üzerinde yükseldi. Eylemlerin kendiliğinden patlak verdiği entelektüel çevrelerde genel olarak kabul görmüş bir düşünceydi.

SSCB'nin ve diğer Doğu Avrupa ülkelerinin kitlesel eylemler ile gelen çöküşü pandoranın kutusunu açtı. Onları Ukrayna'nın turuncu devrimi (2008) ve Arap Baharı (2011) olarak adlandırılan kitlesel, örgütlü ve iktidar olana kadar mücadeleyi sürekli kılan, Batılı devletlerinde açıkça desteklediği toplumsal hareketler izledi. Bu toplumsal hareketler dizisinin son halkası Gezi ve Ukrayna'da yeniden başlayan devasa kitle gösterileri oldu. Ukrayna'daki hareket başarıyla sonuçlandı ve şimdi muhalefet ülkeyi yönetiyor. Gezi olayları ile başlayan Türkiye'deki eylemler başarısızlıkla sonuçlandı ve arada sırada olaylar sırasında ağır yaralananların ölümü dolayısıyla kitlesel tepkilere dönüşmekte ve yatışmaktadır.

Gezi Parkında gelişen de dahil tüm bu toplumsal hareketler, eylem fenomenleri, ne kadar farklı ülkelerde ve farklı zamanlarda yapılmış olursa olsunlar hepsi de ortak karakterlere sahip olduğu için birlikte ele alınmalıdır. Eylemlerin tamamı belirli bir dizgenin ürünüdür. Nerede ve ne zaman ortaya çıkmış olursa olsun eylemler sabit değişkenin küresel aktörler olduğu bir fonksiyonun değişkenleridir. Küresel çağın, hem

dünyayı hem de tüm yaşamımızı koşullayan yeni fenomeni yeni toplumsal hareketlerdir. Yeni toplumsal hareketlerin anlaşılma çabası son derece zengin bir teorik tartışma alanı açmıştır.

Eylemlerin en temel ortak özelliği, o anda iktidarda olan kişileri değiştirmek dışında hiçbir toplumsal, ekonomik ve siyasi-kurumsal bir değişikliğe yol açmamasıdır. İşin tuhaf yani eylemleri organize edenlerce de bu tür değişikliklerin talep edilmemesidir. Eylemlerin hedefi şu ya da bu gerekçeyle gitmesi istenen hükümetteki bireylerdir. Ne toplumsal ne de siyasal bir değişiklik istenmektedir. “Devrim” olma adına layık bir kitle hareketi üretim ilişkilerinde ki temel yapısal çelişkileri bir sosyal devrim ile gündemine alamazsa bile hiç olmazsa birey-devlet, geleneksel sınıflar-devlet yani siyasal-kurumsal ilişkileri değiştirmelidir. Milyonlarca insanı harekete geçiren siyasal eylemlerden en makul beklenti bir siyasal devrim olmalıdır. Oysa ‘başarıyla’ sonuçlanmış tüm hareketlerde ne yöneten-yönetilen, ne devlet kurumlarında, ne bireylerin temel hak ve özgürlüklerinde, ne de ezilen sosyal sınıfların ekonomik konum ve pozisyonlarında hiçbir değişiklik olmamıştır. Çünkü tüm bu hareketler devletlerden ve devlet ittifaklarından bağımsız hareketler değildir. Eylemlerin yönü içinde buldukları devlet fraksiyonu ve devletler koalisyonunca tayin edilmektedir. Toplumsal hareketler devletlerin yerel ve küresel düzeyde verdikleri savaşımalarının bir fonksiyonu haline gelmiştir. Endüstri devriminin başlattığı ve II. Dünya savaşına kadar gördüğümüz kendiliğinden, kendiliğinden olmazsa bile devletlerden bağımsız ve onları hedef alan toplumsal hareketler tarih olmuştur.

Kapitalizm, tarihsel ve toplumsal yeniden üretim süreçleri içinde, kendisine ve dolayısıyla tüm topluma dışsal devlet yapısını, yeniden üretti. Geç kapitalizm momentinde yeniden üretilen devletin kendisini yeniden üretim süreçleri ile kapitalizmin ve bir bütün olarak meta bağımlı toplumsal ilişkilerin kendilerini yeniden üretim süreçleri bir birine geçmiştir. Devlet salt siyasal bir mekanizma değil tüm toplumsal yaşamın yeniden üretim süreçlerinde bulunan sosyal organizmadır. Bu sosyal organizmanın, devlet olarak kendini yeniden üretim sürecine devlet bağımlı ilişkiler olarak tanımlamaktayım. Devlet kapitalizmin

tarihsel-toplumsal yeniden üretim süreçlerinin aslı unsurlarından bir haline gelmiştir. Kapitalizm esas olarak meta dolaşımının yani meta bağımlı ilişkilerin ürünüdür. Kapitalist toplumsal formda bireylerin hareketleri metaların hareket yasalarına tabidir. Geç kapitalizm döneminde bireysel ve toplumsal hareketler devletlerin kütle çekiminin etkisine girmiştir.

Bu olgu çağdaş toplumsal hareketlerin devlet bağımlı karakterini açığa vurur.

KOGNİTİF (BİLİŞSEL) KAPİTALİZM

Bilişsel kapitalizm kendinden önceki merkantilist ve endüstriyel kapitalizmden sermaye birikiminin maddi olmayan metaller ile sürdürüldüğü kapitalizmin üçüncü momenti olarak tanımlanmaktadır.

Temel argümanları değer-zenginlik üretiminin yalnızca maddi üretim üzerinde değil giderek artan oranda maddi olmayan metaller üzerinde yükselmekte olduğudur. Üretilen kullanım değerlerinin kendi vektörlerini izlemedikleri için, yani değişim değerinin realize olması bilişsel kapitalistlerin tekeline bağlı olmasına dolayımaktadır. Bilişsel kapitalizm, gerçekte enformasyon teknolojileri ve bilgisayarın üretimi ve bu üretim üzerinden gerçekleşen zenginlik birikimi olarak tanımlana bilir. Kastedilen bilişsel materyallerin giderek artan oranda patent kurumu altında yasalarca da korunan metalaşmasıdır.

Kognitif kapitalizm argüman sahipleri bilişsel meta üretimini yeni bir şeymiş ya da ekonomi literatürüne yeni girmiş bir kavram olarak sunma yanlısına düşmektedirler. Klasik dönem ekonomistleri de –Marx dahil- metayı salt maddi mallar olarak tanımlamazlar. Meta ister yerden gelsin ister gökten, yani ister ruhani-bilişsel isterse maddi olsun satışa konu olan her şeydir. Çağın ayırt edici özelliği bilgisayarın gelişmesine bağlı olarak, meta üretiminde insanın entelektüel yeteneklerinin ve kapasitesinin kas gücünden giderek daha fazla kullanılıyor olmasıdır. Klasik ekonomistler de açıklıkla biliyorlardı ki her üretim faaliyetinin arkasında ya da öncesinde insanın entelektüel kapasitesi vardır.

Dolayısıyla emek süreci her sektörde değil ama belirgin bir biçimde çeşitli sektörlerde emeğin bilişsel kapasitesinin kullanımına arttırmıştır. Ancak bu mutlak değil nispi bir artıştır. Bilişsel emek kapasitesinin ürettiği ürünler son çıktıda ya da daha doğru bir ifadeyle kendisini maddi malların üretilmesi aracılığıyla realize olur. Toplumsal olarak kullanım değeri olmayan bir metanın değişim değeri yoktur. Yani bilişsel kapasitemizin ürünü metalar bireysel ve toplumsal ilişkilerdeki işlevsellikleri sayesinde zenginlik kaynağı olurlar. Aksi taktirde aklın boşa yorulmasından başka bir şey değildirlir. Hiç kimse tarafından yenmeyecek olan bir bitkinin üretilmesine benzer.

“Bilginin rolü temel hale gelmiştir.” Demek hiç bir şey dememektir. Bilgi insanın tüm üretim süreçlerinde daima temeldi. Bu tezin savunucularına bilgisiz üretimin var olduğu bir toplum yapısının olmadığı hatırlatılması gerekiyor.

Emek zamanı açısından maddi malların üretimi ile bilişsel malların üretimi arasında da fark yoktur. Hepsi de son tahlilde birim zamanda harcanan kalordir. Maddi malların üretimi sürecinden kullanılan bir kas gücü bir ürün için bazen günler harcarken, parlak, yaratıcı bir fikir üreten bilişsel emek süreci bunu birkaç milisaniyede yapmaktadır. Ama bazen de yüzlerce bilişsel emeğin bir arada aynı entelektüel sorun üzerinde bir yüz yıl kafa patlatmasına rağmen çözemediği bilimsel problemler olmaktadır. Frege’in sıfırların aynı çizgide olduğuna ilişkin önermesi bu türden bir sorundur.

Bilişsel kapitalizm kavramsallaştırması, tufandan beri ekonomistlerin en büyük kavga alanlarından bir olan soyut emek kavramsallaştırmasını es geçmektedir. Soyut emeğin satış aracılığıyla, dolaylı olarak biçimlenmiş toplumsal emek olduğu (I. I. Rubin) vurgusu; eğer soyut emek, ürünün satışı aracılığıyla toplumsal açıdan gerekli ve belirli bir işlev kazanıyor ise üretim fiyatı üzerinde, değerinde soyut emeğin değil somut, özel emek türünün etkisi var demektir. Oysa üretimin toplumsal yapısı, soyut emeğin önvarsayımsal koşulu ve de soyut emeği de değerinin önvarsayımı haline getirir. Satışla belirlenmiş değer kuramı, toplam ürün değerinin toplam fiyat miktarına eşit olduğu görüşünü dışlar ve satış ile belirlenmiş soyut emek bileşenlerini toplumsal değil

aslında aktüel kılar. Dolayısıyla soyut emek kuramı kendi üzerine çöker. Ve dolayısıyla soyut emeğe yaslanan bir değer teorisi de geliştirilemez. Bu sorun Marx'ın Kapital'in yazımındaki sunum sorunsalının merkeziydi. Marx bu sorunu, Kapitalin ilk üç bölümünde çözümlenmeye çalışır. Benim Marx'ın yöntemiyle sunumu arasında ki gerilim olarak gösterdiğim sorunun kaynağı da bu sorundur. Marx sorundan Kapital'e, kendi önvarsayımı olarak kapitalist toplumdaki değil, yani hareket yasalarının tamamının metanın hareket yasalarıyla belirlendiği bir toplumdaki değil, bu kapitalist topluma varılabilecek olan metanın tarihsel serüvenin özünü yaparak kurtulmaya çalışır. Çünkü emeğin soyut niteliği metaların hareket yasalarına tabi bir toplumu gerektirmez. Bunun için, emeğin soyut karakterinin ve bunun bilincinin gelişmesi için iş bölümünün belli bir gelişmişlik düzeyini yani emek türlerinin bu soyutlamayı yapabilmeyi sağlayacak sayıda artmış olmasını gerektirir. Bu da tufan öncesine kadar gider. Çünkü Çin'den Yunanistan'a antik dünyanın her yerinde gelişmiş bir olguydu. Yazıyı geliştirmiş tüm toplumlar bu soyutlama düzeyine ulaşmıştı. Kapitalizme özgü olan emeğin soyut niteliği değildir. Toplumsallaşmış emeğin soyut niteliğini varsayar kapitalizm. Yoksa, tarihte pek çok kez görüldüğü gibi diğer üretim tarzları içinde tedrici kalır.

Bunlar göz ardı edildiğinde soyut emek ve dolayısıyla değeri tüm tarihin iktisadi yasası ilan ederiz. Bu da kapitalizmi tüm tarihe yayan anlayışın yasalandığı önermedir. Küreselleşmenin ve bir dünya sisteminin antik çağlardan beri var olduğu düşüncesi soyut emek ve değer kuramına ilişkin bu bilgisizlikten kaynaklanır.

Meta biçimini almış kültürel ürünler, bilginin değeri, bilişsel ürünler, sanatsal yapıtlar, patent ve markalar, bilgi cognitive-bilişsel kapitalizmin kanıtları olarak sunulmaya çalışılmaktadır. Oysa bunlar soyut emeğin kapsamını genişleten iş bölümünün ve de somut emek türlerinin kapitalizm koşullarında limitsizce genişlediğini gösterir. Çağdaş kapitalizmin ayırt edici özelliği entelektüel, sanatsal ve bilimsel etkinliklerin ve ürünlerin meta biçimini alması değildir. Çin'in imparatorlara bilgi satan savaş filozoflarından, Antik Yunan'ın Sofistlerine kadar, antik çağ toplumları bile insanın düşünsel ürünlerini paraya

çevirmişlerdir. Çağımız kapitalizminin ayırt edici özelliği meta konusu olan malların çeşitliliği değil, bu malların üretim sürecinin niteliksel farkıdır. Bilgisayar teknolojisinin tüm ulaşım, iletişim ve fabrika süreçlerine adaptasyonu lokal üretim süreçlerini küresel düzeye taşımıştır. Günümüzde meta üretim sürecinin birim zamanı lokal saat değil dünya saatidir.

Küreselleşme, bir metanın üretim sürecinin global düzeyde gerçekleşmesi, insanın entelektüel yeteneklerini ve perspektifini global düzeye taşıması insanlık için şimdiye kadar ki toplum biçimleri açısından en ileri aşamadır. Bireyin özgürleşmesinin gerçek maddi ve bilişsel olanaklarını yaratmıştır. Bireyi ve dolayısıyla toplumları zamanın ve uzayın sınırlılıklarından kurtarmıştır. İnsanın özgürleşmesinin tüm olanakları açığa çıkmıştır.

Bu bir sorun değil insanın yerellikten, yani insanı sınırlayan fiziki koşullarından sıyrılarak dünya insanı olduğu ve dolayısıyla insanların gündelik yaşamlarında bile düşünce edimlerinde dünyayı bir bütünsel imge olarak tasarlaya bilmeleri ve bu yolla düşüncelerini, soyutlama güçlerini onları kirleten çamurdan arındırabilecekleri nesnel, tarihsel-toplumsal olanaklılığın ortaya çıkması anlamına gelir. Ve şimdi insanlık yerel çamurlarından sıyrılmış olarak tüm sorunlarını dünya ölçeğinde gündeme getirme ve çözme olanağına sahiptir.

DİYALEKTİK

Platon - Aristoteles - Kant - Hegel

Etimoloji: Eytışim, Türkçede soru ve yanıtların oluşturduğu tartışma anlamına gelen eytişmek kökünden türemiştir. Dilimizde daha çok kullanılan diyalektik kelimesi eski Yunanca seçmek ve toplamak anlamlarını dile getiren Yunanca leg kökünden türettikleri tartışma anlamındaki Yü. dialektike sözcüğünden alınmadır. Antik çağ Yunanlıları iki kişinin karşılıklı konuşmasına diyalog derlerdi.

Terim Platon'un Socratic diyaloglarında popülerlik kazandı ve batı dillerine de Yunancadan geçti. Herakleitos diyalektiği terim olarak bilmezdi onun yerine logos kullanmıştır. Her şeyin yönetici ilkesidir ve yasasıdır logos.

Tarihçe: İnsanlığın düşünsel gelişme süreçlerinde, yani doğayı anlama çabalarını üç tarihsel evreye ayırabiliriz.

Birincisi, düşünmenin, insanın doğal dünyayla düşünce yoluyla değil doğrudan etkileşim yoluyla oluştuğu ve dolayısıyla doğayı çoğu kez yanlış olmakla birlikte doğrudan yansıtan evresidir. Bu momentte düşünce doğal süreçlerin naif yansımasıdır. Mısırdan Hint ve Çin'e, Sümer, Babil, Eski İran'dan Antik Yunan'a görülen düşünme biçimleri ve felsefeler bu dönemin çocuksu, atık ulaşılamaz naifliği yansıtır.

Bu dönemde doğa ve dolayısıyla onu yansıtan kavramlar soyut tek yanlılıkları içinde anlaşılmaz. Düpedüz görüldüğü biçimiyle bir akış,

kaba karşıtlıkların oluşturduğu çatışma ve gelişme diyalektiği olarak anlaşılır. Kuşkusuz diyalektik terim olarak kullanılmasa da.

Şunu belirtmek gerekir ki hem felsefe ve hem de diyalektik batı düşünce despotizmi altında her ne kadar Antik Yunan'dan başlatılıyorsa da, günümüz dahil felsefeyi ve diyalektik - çelişik mantık - düşünmeyi keşfetme onuruna Çin ve Hint uygarlıkları, sahiptirler.

Lao Tse “kesinlikle doğru olan sözler çelişik görünüyorlar.” Ve Chuang Tzu'da “Tek olan tektir. Tek olmayan gene tektir.” Görülüyor ki hem ‘o dur hem değildir’ biçiminde çelişik mantık ile karşı karşıyayız. Bu anlatım tarzı ilkin Taoist düşünce biçiminde görülmekte sonra Herakleitos'ta ve en sonu Hegel'den geçerek çağdaş çelişik mantığın (diyalektik) temelini oluşturacaktır.

Hintlilerin ünlü Ring Vedası “Ben, iki şeyim, hayat gücü ve hayat maddesi; aynı anda ikisi birdenim.” demektedir.

İkincisi, şimdi üzerinde durmayacağımız düşünce momenti, doğanın analitik ayrıştırılması ve tek yanlı olarak soyutlanarak mutlaklaştırılmasının biçimi olarak metafizik dönemdir. Doğada derinleşen insanlık onu parçalara ayırıyor, bu ve şu diye tanımlamaya çalışıyordu. Ancak yaptığı bu soyutlamaları mutlaklaştırıyordu.

Üçüncüsü, çağdaş diyalektik, esas olarak Hegel'in ürünüdür ya da doğrusu Hegel tarafından bütünsellikli olarak ifade edilmiştir. Bu dönemde insanlık soyutlamanın, analitik ayrıştırmanın belli bir momentinde oluşturduğu soyut kavramları başka tümelerin parçaları olduğunu keşfetmiştir. Dolayısıyla soyut tek yanlılıktan, metafizikten, kurtulmuştur. Bu dönemde düşünce kavramların bireşimsel dizgesi olarak diyalektiktir.

Çağdaş diyalektik, Marksist gelenek dahil, antik düşünme paradigmasının içinde yer alır. Bu anlamda çağdaş diyalektik, antik düşünme alışkanlıklarının Nevton fiziği ve Hristiyan teolojisiyle bir tür karışımıdır.

Platon

Platon'da diyalektik metinlerinin gelişimine paralel tanımlara ve gelişmelere sahiptir. Henüz etkisinden kurtulamadığı Sokrates'in düşüncelerini yansıtan ilk dönem ve kendi görüşlerini berraklaştırdığı ikinci dönem; Birinci dönem Sokratik diyalogların ağırlıkta olduğu bir dönemi ikinci dönemse Parmenides, Sofist gibi geç diyaloglar ve Cumhuriyet adlı kitabını kapsar.

Bu durum göz önüne alındığında diyalektik, Platon'un bilgi kuramı çerçevesinde kazandığı ussal devinim biçimleri olarak genel bir tanım içine oturta biliriz. Çünkü Sokratik diyalogların genel özelliği tümel-lerin keşfidir. 'İyi ideası, 'güzellik', 'aşk' vd. tümelerin tümevarım aracılığıyla, anımsanarak keşfedilmesidir. Menon diyalogu buna iyi bir örnektir. Burada diyalektik duyulur evrenden, duyulur bilgiler ile ussal kavramlara yani idealara ulaşmak için kullanılan bir sanattır. Daha sonra Platon bu idealara ontolojik nitelik yükleyecektir. Diyalektik burada nesnel dünyasından idealar dünyasına geçiş için gerekli bir yöntemdir.

Bu dönem metinlerinde Platon evrenselleri keşfetmekte ve onların varlıklarını kanıtlama çabasında takılı kalmıştır. Evrenseller değişse de tüm diyaloglardaki çabası evrensellere ulaşma ve onları kanıtlamadır.

Bu nedenle bu diyalogların güzelliği onların düşünmedeki-ustaki derinliklerinde değil, felsefenin ve tabii insanlığın tek nesnelere ve onların tekil adlarından evrensel adları türetmenin verdiği coşku, kopardıkları kıyamet ve naiflikleridir. Çamı, kızılbaş ve armut ağacını bilmesine rağmen ağacı ağaç olarak henüz bu nesnelere soyutlamamış ve dolayısıyla tümel kavramlar oluşturamamış düşüncenin-usun ne zorluklarla bu süreci aştığını görüyoruz. Bize, bugün ne kadar çocuksu da gelse ne kadar önemlidir tek tek bireylerin sevgisinden, yaptıkları iyilikten tümel ad, kavram olarak sevgiye ve iyiye ulaşmak. Bu insanlığın ellerini topraktan çekerek ilk yürüyüşüne başlaması kadar önemlidir. İnsanlık düşünmede ilerlemek, günümüzde bilim adına söylediğimiz tüm şeylerin keşfi için yani kısacası aklın üzerine basarak ilerleyebilmesi için gerekli kavramları yaratmış oldu. Kuşkusuz bu keşif Platon'dan

binlerce yıl önce insanlar tarafından yapılmıştı. Biz burada, insanlığın soyutlama macerasını Platon üzerinden özetliyorum.

“Akıl diyalektika gücüyle kavradığı şeyler kavrananın ikinci kısmındadır. Varsayımları birer ilk olarak ele alır. Birer basamak yapar varsayımları. Bütün varsayımların üstündeki bütünün ilkesine yükselir. Bir ilkeye yükselince, ondan çıkan bütün sonuçlara dayanarak varacağı son yere varır. Bu arada görülen-duyulan hiç bir şeye başvurmaz. Kavramdan kavrama geçerek sonunda gene kavrama varır.... Araştırma yalnızca kavram ile yapılır.”¹

Kimden alıntı yapıldığını bilmeden okuyan biri Hegel'den ya da Marks'tan bir pasaj okuduğunu sanabilir. Kant bu anlayışın çok gerisindedir.

Bu pasajı Platon'un olgunlaşmış diyalektik anlayışına örnek olsun diye verdim. Platon'un düşüncesinin bu momentinde diyalektik, tümevarım ve tündengelim biçimlerini belirleyen, analitik ve birleşimci süreçlerin bütünüdür. Dolayısıyla düşünce kendine özgü devim sarmalı yaratmaktadır. Genel geçer evrensel sonuçlara varmaktadır. Artık us görgül verinin tutsaklığından kurtulmuştur. Bir kere kendine kazandığı evrenseller-kavramlar ile uzayın her yerinde özgürce uçabilir.

“Müzik seslerin harmonisi hakkında nasıl bir takım yasalar verirse diyalektikte kavramların harmonisi hakkında yasalar veren bir sanattır.”

Diyalektik, evrenseller ve kavramların elde edilmesi süreci ve yöntemi, dolayısıyla aydınlanma yöntemi ve süreci yani Platon'un bir bütün olarak idealar kuramıdır.

Çağdaş diyalektik, Hegel'den Marx'a, tamamıyla Platon'un bu paradigması içindedir. Konunun detayları ile işlenmiş olması bu gerçeği gizleyemez.

Aristoteles

Platon, duyumsal gerçeklik ile ussal gerçeklik arasında bağ kurmaya ve giderek dış nesnel gerçekliğin işleyiş yasalarını bulma çabasına

1 Devlet, Platon. syf. 228 b

girmişti. Bu çabayı sürdüren ama yeni tartışmaların da başlamasına yol açan Aristoteles idi.

Aristoteles, diyalektiğin mucidinin Eleali Zeno olduğunu söylemektedir. Aristoteles'in de felsefi ilgisi Platon gibi evrenseldir. Ancak önemli bir farkla; Platon diyalektiği evrensellere ulaşmada ve kavramlar arası bağıntılılık olarak yani bilim içinde bir yöntem olarak kavrar-ken, Aristoteles, onu kanılardan (Yu. doksa) tümellere ulaşma yöntemi olarak görür. Ve bu nedenle bu yolla kesin, (Yu. episteme) bilimsel bilgiye ulaşılamayacağını söylemektedir. Bu nedenle Aristoteles diyalektiği yanlış sonuçlara götüren usamlama yöntemi olarak görmektedir. Bundan dolayıdır ki Metafiziğin 'de sürekli Herakleitos ile savaşı.

“Aynı niteliğin, aynı anda, aynı özneye, aynı yönden hem bağlı olması, hem de bağlı olmaması imkansızdır; Diyalektik türden itirazlara karşı önlem almak için eklenebilecek diğer nitelikleri varsaymamız gerekir. İşte bu ilkeler, yukarıda verdiğimiz tanıma uyduğu için bütün ilkeler içinde en kesin olanıdır. Onun için bazılarının Herakleitos'un söylediğini sandığı gibi, aynı şeyin hem var olduğu hem de olmadığını düşünmek mümkün değildir.”

Aristoteles'in çelişkisiz bir mantık ortaya koymaya çalıştığını göz önüne alırsak, diyalektiği tersten çelişik ve dolayısıyla bozuk mantık yürütme olarak tanımladığını-anladığını görebiliriz.

Bunun nedeni Aristoteles'in bilim, episteme, kavrayışından çıkar-sana bilir. Aristoteles bilimi alanlarına uygun olarak, yani nesnelere göre tasnif eder ve üç türe ayırır. Pratike, Poitike ve Theoretike. Theoretike bilimler Mathematike, Physike ve Theologikedir. İşte bu bilimler nous, akıl ile kavranır. Yani kavramları duyumsal verilerden gelmez bu nedenlerde çıkarsamaları kesindir. Burada yöntem bireşimsel, tümdengelimdir. Pratik bilimler verilerini duyumdan alır ve yöntemi tümevarım ya da diyalektiktir. “Ancak bütün bu bilimler, dikkatlerini belli bir nesne, belli bir cins üzerinde yoğunlaştırırlar ve bu nesne ile meşgul olurlar... O halde böyle bir tümevarımdan çıkan şeyin tözün veya özün bir kanıtlanması olamayacağı, sadece onun başka bir biçimde sergilenmesi olacağı açıktır.”

Aslında Aristoteles'te diyalektiği Platon gibi evrensellerin, kavramların, idelerin oluşturulma sürecinin bir yöntemi olarak kavlıyor ancak buna olumsuz bir karakter yüklüyor. Çünkü diyalektik duyumsal veriden, yani olmaya ve bozulmaya uğrayan gerçeklikten soyutlanmış genel kanıların üzerinden evrenseller, tümeller oluşturmaktadır. Evet, kuşkusuz bu tarzda da ideye varılabilir ama bu bize aradığımız kesinlikte, tözün bilgisini, vermez.

Aristoteles'in çağdaş diyalektikte kullanılan cins-tür ayrımı ve tümevarımsal ve tüm dengelimsel akıl yürütme tarzları vardır. Bunları Hegel kısmında ele alacağım. Aristoteles diyalektikteki bir sorunun, Hegel ve Marx'ın dahi sezemediği, farkındadır. Platon'un gerçeklik atfettiği 'İdealar' gerçekte birer soyutlama olduklarına göre, tümel kavramlar ile yapılan bilimin kesinliğinden nasıl emin olabiliriz. Düşüncenin gerçekliği bir bütün olarak ve mutlak olarak yansıttığını nasıl iddia edebiliriz? Hegel bu sorunu nesnelleşen düşünce ile aşmaya çalıştı. Marx ve Marksistler ise eleştirmeden, Hegel'den devraldıkları bu yöntemin tuzağına düştüler.

Kant

Kant diyalektiğe Aristoteles gibi olumsuz bir anlam yükler. Kant'ın ünlü kategorileri de Aristoteles'in kategorileriyle neredeyse aynıdır. Ancak Aristoteles bu kategorileri deneyimden soyutlanmış en genel kavramlar olarak, doğru bir biçimde anlarken Kant onları saf aklın doğuştan sahip olduğu ürünleri olarak metafizik tarzda sunmaktadır. Hegel, Mantık'ında, Kant'a ilişkin en olumsuz ifadesini; "Kant diyalektiği aklın önüne getirmiştir." kullanırken bile Kant'ın kendisi ile olan çelişmesini de göstermektedir.

Kant'ın bu negatif durumu onun felsefesinin henüz aşmadığı dualizminden kaynaklanır. Rasyonalizm ile çağının ürünü olan ampirizmi uzlaştırma çabası Kant'ın sisteminin ana yörüngesini de belirler.

Kant, felsefeye her şeyi bilemeyeceğini bilmesi gerektiğini öğütler. Çünkü duyular yoluyla elde edilen, fenomenlerin ampirik bilgisi bize gerçek hakkında hiç bir şey söylemez. Biz ancak gerçekliğin kendini

bize gösterdiği, yansıttığı fenomenlerini, olaylarını biliriz. Gerçekliğin kendisi kendin şey olarak kalır. Duyumsal verileri işleyerek bilginin oluşmasını sağlayan kategoriler aracılığıyla da akıl gerçekliği bilemez. Dolayısıyla felsefenin zaman ve mekan içinde dolaysız varoluş dışında her hangi bir yere yönelmesi yasaktır. Kant Numeni, kendinde şeyi, zaman ve yerin dışında sayar. Bu nedenle bilinemez. Çünkü bilgi duyum ve düşüncenin ortak edimidir. Duyumsal verilerin ussal işlenişleri ile bilgi oluşur.

Kant'ın aşkın, transandantal, diyalektiği onun Saf Aklın Eleştirisi adını verdiği çalışmasında ortaya çıkar. Kant bu çalışmasında insan anlığının kuşkusuz Hüm'ün negatif katkısıyla, çözümlenmesi ile uğraşır. Ancak ortaya koyduğu 12 kategoriyi açıklanmamış olarak ve üstelik metafizik tarzda birbirinden kopuk, bağımsız olarak bıraktı. Çünkü anlığı ustan tamamen ayırmıştı. Anlığın ürünü olan kategorileri bu nedenle usun bireşimsel yeteneğine sunamıyordu. Us, analitik anlığın öğelerinden yararlanamaz.

Diğer yandan özdeşlik, çelişmezlik ve üçüncü halin olmazlığı ilkelere, mantıksal yasalar olarak her bir alanda uygulanır.

Tüm bunlardan Kant, diyalektiği yanılısamanın bir mantığı olarak değerlendirdi. Aşkın diyalektik bizi kategorilerin deneysel kullanımının ötesine taşır. Kant, aklın deney alanından bilinmeyenlerin alanına geçme doğal eğilimine sahip olduğunu bu nedenle de hata yaptığını söylemektedir. Kant diyalektiğe negatif, olumsuz bir anlam yükler ve görünüşün mantığı olarak tanımlar.

Hegel

Hegel diyalektiği kuşkusuz bu kısa makalede serinlenemez. Ancak temel öğeleri yine genellikleri içinde ve yanlış anlamalar dışlanarak sunmaya çalışacağım.

Hegel, Herakleitos'un ne si varsa kendi dizgesine koymuştur. Ve yine Hegel diyalektiği öznelliğinden kurtarılmış bir Fichte diyalektigidir. Fichte'nin özneye bağlı olarak geliştirdiği diyalektiği Hegel tüm varlığa uyarlayarak nesnelleştirmiştir.

Bu çerçevede Hegel diyalektiği çelişik bir mantıktır: Her şey zaman içinde var olan süresiz ve sonlu yapıdadır. Her şey karşıt güçlerin, çelişkilerin bir biresimidir.

Niceliksel, birikimsel değişim bir radikal değişime yol açar. Çatışan güçlerin negatif yanı eski yapının üstesinden geldiğinde niceliksel gelişme niteliksel değişime, dönüşüme neden olur.

Değişim helezonik bir tarzdadır. Dairesel değildir. Bu olumsuzlaşmanın olumsuzlanmasını getirir. Çünkü ilk olumsuzlaşma kendinde bir fasit daire olarak kalmaz. Yeni biresim, olumlama kendini karşıtıyla çatışmalı bir tarzda ortaya koyar ve buda yeni bir olumsuzlaşma sürecini açığa çıkarır.

Bu belirlemeler tam tamına Fichte dizgesinde mevcuttur ve Hegel tarafından aynen alınmıştır. Ve dahası iç çekişme ve kavganın bir sonucu olarak her şey sürekli değişir diyen Herakleitos'un şiirsel anlatımının bir dizge içinde yeniden aktarılmasıdır.

Görüldüğü gibi, Marksistlerinde, Marksın değil, kabaca, sorgulamadan aldıkları tez, anti-tez ve sentez üçlemesi Hegel'e ait değildir. Hegel diyalektiğinde ilk kavram en genel kavramdır. Yani içerikten yoksun en soyut, evrenseldir. Buda varlık kavramıdır. Dolayısıyla diyalektiğin ilk adımı tez değil soyutlamadır. Varlığın bu en genel tanımı onu hiçlik ile özdeşleştirir. Ki varlık bu biçimiyle hiçliktir. Çünkü tüm muhtevadan soyutlanmış salt kavramdır. Bir olan ikiliği içinde taşır. Yani kendi karşıtını. Yani hiçliği. Bu iki kategori birlikte oluş kavramına geçer. Kavramlar Hegel'de zorunlu olarak bir birinden çıkarsanırlar. Çıkarsama işlemini biz kendi keyfimizle yapmayız. Daha baştan ilk kavramın belirlenimleridir tüm diğer süreç ve kavramlar. Kavram somuttur. Ve bu görecelidir. Her bir sonraki kavram bir öncekine göre somut bir sonrakine göre de soyuttur. Öyleyse Hegel'de diyalektik süreç soyut-negatif ve somut üçlemesiyle ilerler. Dolayısıyla Hegel'de diyalektik düşünmenin, nesnel gelişme, hareket yasasıdır.

Tez- anti tez ve sentez tarzındaki biçimleştirme Hegel sonrasında, onun bir yorumcusu olan Henrik Moritz Chalybaus adlı biri tarafından yapılmıştır.

Aslında çıkarımsama işleminde bir kavram kendi karşıtını içinde barındırır, bu karşıtın tür olarak kendi başına ayrılması onu karşı sav olarak belirler. Ve en sonunda bu çatışma, gelim cinsin türe dönüşmesiyle, senteze-bireşime ulaşmasıyla son bulur. Bu yeni kendi karşıtını içinde barındıran yeni bir tezdır. Görüldüğü gibi tez karşıtında anti tez keyfi olarak konmaktadır. Böyle bir zorunluluk yoktur. Hegel'deki somut kavramın zihindeki somutu bu anlamda soyut yapıların bir bireşimi olarak somuttur.

Bu çerçevede Hegel'in ilk kavram üçlemesine dönecek olursak. En soyut kavram olarak varlık, en genel cinstir, yokluk, ikinci kategori olarak varlığın olumsuz, negatif biçimi onun ayrımıdır. Ve üçüncü kategori olarak oluş türüdür. Dolayısıyla diyalektik, deduktif bir çıkarımsama yöntemidir. Ve bu Aristoteles'in bilmeden kullandığı yöntemdir.

Çağdaş diyalektik ve tabi ki felsefe Aristoteles'in ortaya çıkardığı tümevarımsal ve tümdengelsel, soyutlama ve çıkarımsama paradigmasını aşamamıştır.

Engels, diyalektiğin metafiziğe üstünlüğünün, demir yolunun kağı arabasına üstünlüğü olarak tariflemişti. Henüz keşfedilmemiş olan, ama keşfedilmesinin maddi olanaklarının ortaya çıktığı, atom altı parçacıklarının hareket yasalarının demir yoluna üstünlüğünü gösterecek olan yeni düşünme biçiminin diyalektiğe üstünlüğü ne olacak dersiniz?

Kaynakça

1. Platon; Diyaloglar ve Cumhuriyet kitabı.
2. Aristoteles; Metafizik.
3. Kant; Saf Aklın Eleştirisi.
4. Hegel; Mantık Bilimi.
5. Orhan Yenişehirlioğlu; Felsefe ve Diyalektik.
6. Orhan Hançerlioğlu; Felsefe Sözlüğü
7. İsmet Şahin; Anti Kapitalist Manifesto
8. Glenn Alexander Magee; The Hegel Dictionary
9. The Cambridge Dictionary of Philosophy
10. The Oxford Dictionary of Philosophy

11. http://en.wikipedia.org/wiki/Dialectic#cite_ref-12
12. <http://www.generation-online.org/p/fpkantdialectic.htm>
13. <http://userpages.bright.net/~jclarke/kant/dialecto.html>

HEGEL'İN TARİH FELSEFESİNİN ELETİRİSİ

Hegel, Tarihte Akıl, Philosophy of History, orjinal adıyla Die Vernunft in der Geschichte kitabında tarihi felsefi bir bakış açısıyla ele almaktadır. Bu bakışın anlaşılması önce Hegel'in felsefi sisteminin en azından genel hatlarıyla bilinmesini gerektiriyor. Bu nedenle önce Hegel sisteminin kısa bir özetini sunacağım.

Us'un determinasyonları

Okuyucuya burada tartıştığımız konuda dahil olmak üzere Hegel'in felsefesinin anlaşılması onun bir bütün olarak okunmasını gerektirdiğini hatırlatmak isterim. Üstelik sadece yapıtlarının okunması, okuyucuya aradığı tatmini vermeyecektir. Hegel'in anlaşılması, onun çağının maddi koşullarının ve çağın entelektüel ekininin ve Kant, Fichte ve Shiling üçlemesinin eleştirel değerlendirilmesine bağlıdır.

Bu iki nedenden dolayı böyledir: İlki tarihselliktir; burjuva çağının gelişim momentini, Hegel'e, şeylerin tarihsel bağlamlarında görme, ele alma ve sunmak önceliği vermiştir. Kuşkusuz kendi çağında birçok felsefeci yetke vardır ama bu aynı zamanda onun ansiklopedik bilgi dağarcığının yanında bir dahi olmasından da ileri geliyordu. Denebilir ki burjuva çağın sunduğu önceliği o kendisi kapmış ve tarihte de en büyük filozof olarak haklı yerini almıştır.

Hegel'in tarihteki bu yerini teslim edenler neredeyse sadece biz Marksistleriz. Öyle ki, Lenin Felsefe Defterleri'nde, Marks'ın kapital'inin anlaşılmasını, Hegel'in Mantık'ının anlaşılmasına bağlayabilmektedir.

Bugün artık rahatlıkla ifade edebilirim ki Hegel anlaşılmadan ki bu bütün felsefe dizgelerinin anlaşılması demektir, Marksizm anlaşılabilir. Çağımızın ürettiği modern sorunların üstesinden gelmek için de, bir sorunlar karşılaştığımızda her seferinde Hegel'e başvurmamız tamamıyla işte bu gerçeğe bağlıdır.

İkincisiyse mantıksallıktır. İlk kez Hegel bir bilimi tarihselliği içinde, içsel bağıntılılığıyla bir bütün olarak ele almıştır. Hemen ekleyelim ikinci kez, Marx bunu Kapital'de yapmıştır ve daha sonra bu Marksist yazında dahi görülmemiştir. Denebilir ki hiç bir Marksist, buna Lenin de dahil olmak üzere, bir bilimi Hegel-Marks düzeyinde ele alıp işlememiştir. Varlık ve hiçlik kavramları anlaşılmadan oluş kavramı, oluş kavramı anlaşılmadan öz kavramı vb. anlaşılabilir. Öyle ise dizgenin bütünü anlaşılmadan ya da bütün üzerine genel bir anlaşmışlığı varsaymadan parçalar üzerine tartışmak boşa zaman harcamaktır.

Şimdi Hegel'in sistemine daha yakından bakalım.

Us kavramı Hegel'in felsefesinin merkezi kavramı olduğunu ilettiğimiz. Öyle ki bütün kavramlar ve onların olgusallaşmaları Us'un belirlenimleri olarak açığa çıkar.

Hegel çağının felsefi geleneğine uygun olarak tek tek bireylerin düşüncelerinin üzerinde onlara hükmeden bir nesnel Us ve onun kavramlar bütünlüğü olduğunu varsayar. Bu nedenle Hegel'in idealizmi nesnel idealizm olarak adlandırılmaktadır.

Hegel'de süreci devindiren "Çelişme"dir. Çelişki kendini kurgul kipte sonlandırır. Ama bu seferde ulaşılmış olduğu kipte yeni çelişmelerle karşı karşıyadır ve bu gelişme böylece sürüp gider.

Gelişme kendini üç momentte sergiler:

1. Olumluluk kipi
2. Olumsuzluk (Diyalektik) kipi
3. Kurgul kip

Bütün bu kipler kendi işlevselliklerini olgusallaşma sürecinde Tin'in edimselliğinde kazanırlar. Keza bu kipler Kavram'ın belirlenimleridir. Us bu tarihsel serüvenine özgürlüğün olgusallaşması için çıkar. Bu serüvende us önce uzaysal-zamansal dünyada yer alır. Us'u tarih olarak belirten terim Tin'dir.

Tin önce kendindedir. Burada saltık gerçeklik olarak kendi kendini tanıır ve burada kendi kendine düşünen ideadır ki Mantıktır. Hegel, 'Mantık, ideanın tek bir bütünlük olduğunun bilgisidir' der. Mantık: Varlık öğretisi, Öz öğretisi, Kavram öğretisinden oluşur.

Buradan Hegel "İdeanın kendisiyle başlamış olduğumuz kavramına geri döndük. Aynı zamanda başlangıca bu geri dönüş bir ilerlemedir. Kendisiyle başladığımız şey Varlıktı, Soyut Varlık; Şimdi ise önümüzde Varlık olarak idea durmaktadır; ama bu var olan idea Doğa'dır" diyerek doğa felsefesine geçer.

Doğa olarak verilen Tin

Doğa gelişimini inorganik doğadan organik doğaya oradan da düşünen varlık olarak insana ilerler. Doğa kendine yabancılaşmış Tindir. Bu yabancılaşmayı insan Tin'inde kendini bilerek aşacaktır. Düşüncesiyle doğayı kavrayan insan ile birlikte Tin, Tin olarak kendini bilir ve açığa çıkar.

Kültür dünyasından beliren Tin

İlkin insanda belirir, *a. Sübjektif Tin*. Buradan insanlar arası ilişki olarak toplumda belirir; *b. Objektif Tin*.

Burada bireysel irade genel iradeyle birleşir. Genel ahlaklılığı kendi ahlaklılığı olarak benimser, kendi üstündeki yasayı kendi yasası olarak duyar.

Kendi bilincine kavuşan Tin *c. Absolüter (Mutlak) Tin*

Din, sanat ve felsefe. Tin gerçek bilinçli serüvenini kültür dünyasında yaşar ve bütün tarihsel süreci, kendi olgusallaşması olarak görür ve onu felsefede kavrar.

Ve böylece Us tarihsel edimi kendi olgusallaşması olarak kavrar. Us'un bu sonlanması onun özgürleşmiş olmasını imler. Çünkü özgürlük zorunluluğun bilincine varmaktır. Yani insanı doğa olarak doğada ve toplumsal doğasında egemenliği altına alan yasaları bilmesi ve onu kendi denetimi altına almasıdır. Öyleyse Us egemen olandır. Zaten bu bilgi ona gerçekliğin kendisi olduğunu göstermektedir. Gerçeklik ki saltık gerçeklik olarak Tanrıdır.

Bu şekilde Hegel'in felsefe dizgesinin ya da daha doğrusu Us'un tarihsel serüvenini şematik sunumunu vermiş oluyoruz.

***“Was vernünftig ist, das ist wirklich
und was wirklich ist, das ist vernünftig”***

***“Gerçek olan her şey usaldır,
ve usal olan her şey gerçektir.”***

Yalnızca akılla düşünülen, anlaşılan ve kavranılan gerçek olarak var olandır ve gerçek olarak var olan akılla kavranılan, anlaşılan ve düşünülendir. Bu belirlenim neredeyse Hegel'in bütün dizgesinin özeti gibidir. Bu nedenle saltık bir derinliğe sahiptir.

Anlaşılabilirliği, nasıl ki Hegel'in felsefesinin anlaşılabilirliği onun çağının maddi yaşam koşullarını ve çağın tinsel ekinine bağlıysa şimdide bu belirlenimi anlaşılır kılmak için Hegel'in felsefe dizgesindeki yerine ve burada Hegel'in onu ele alış tarzına bakalım.

Çocuklar bile kendileriyle doğa arasındaki farkı bilir. İlk insanlarda biliyordu bunu. İnsanlaşma aynı zamanda insanın kendisini doğadan ayırması ve doğadan farklı olma bilincini geliştirmesiyle başlamıştır. Her insan, düşüncelerinin, Us'unun (aklının) ürünü olduğunu, doğayla bir ontolojik ilişkisi olmadığını bilir. İnsan düşüncesi doğal varlıklar gibi, insanların bulup kullandıkları, doğada hazır bulunan şeyler değildir. Ama aynı zamanda insanda doğanın bir ürünü, doğal bir varlıktır. İnsanın organik (canlı) doğal varlığı, onun, doğa ile kendi düşüncesi arasında ki bağ mıdır?

Antik çağlardan günümüze filozoflarının sayısız sistemler kurdukları bir tartışma konusudur bu. Ve bu ikilik (dual yapı) felsefenin aşmaya çalıştığı en önemli felsefi problem olmuştur tarih boyu. Bazıları çubuğu doğadan yana kırıp doğanın öncel varlık olduğunu söylemiş, diğerleri doğa dahil her şeyin Us'un (Aklın) yaratısı olduğunu.

Kant bu problemi, felsefesini bir tür düalizm üzerinde inşa ederek aşmaya çalışmıştır. Ama o, doğal varlığı, fenomenin arkasındaki gerçek öz olan, Numeni (kendinde şey) kabul etmekle birlikte Us ile kavranılamayacağını iddia ettiği agnostik bir epistemolojik anlayış geliştirdi. Ona göre Numeni değil sadece onun niteliklerini bize sunan fenomenleri bilebilirdik.

Buna karşı bir yanıt oluşturan Fichte, Hegel'in çağdaşı ve arkadaşı ve aynı zamanda Kant ve Hegel arasındaki entelektüel bağ, geçiştir. Fichte, Kant'ın düalizmini, Ussal insan olarak 'Ben'i mutlak olarak kabul ederek aşmaya çalışan bir sistem oluşturdu. Doğa dahil her şey bu 'Ben'in yaratımıdır. Fichte, haklı olarak, Kant'ın bilinemez Numenini, (kendinde şey), niteliklerini bildiğimiz varlıkların kendilerini de biliriz. Çünkü varlık nitelikleriyle vardır. Niteliklerinden soyutlanmış varlık hiçliktir diyerek, Numeni, 'Ben'in yaratımı ve gerçekleşmiş irade olarak sunmuştur. Fichte'nin 'Ben'i, meta bağımlı ilişkilerin giderek kendine hegemonyasını ilan ettiği koşulların ürünü, her şeyi kendi özgür iradesiyle isteyen ve yapan, dünyanın yeniden kuruluşunu hazırlayan, burjuva bireyin kavramsallaştırılmasıdır. Fakat 'Ben'i, öyle bir mutlaklık olarak koyar ki doğayı, kendinde varlık olarak dışlar.

Hegel, Fichte'nin bu idealizmini, mutlak olarak 'Ben'in yaratımı olsun ya da olmasın, 'Ben'in dışında bir şey varsa eğer, 'Ben' mutlak değil demektir. Bu nedenle Fichte'nin idealizmi kabul edilemez. Bu şekilde Us olarak Ben kendi varlığının koşullarını ortadan kaldırarak, kendini mutlaklaştırma adına kendini ortadan kaldırmaktadır.

Bu düalizmi, evrik olarak, 'Ussal' olanı, (düşüncenin, bilincin, ruhun vb.lerinin) maddenin bir ürünü olarak, maddeyi mutlak olarak, alarak da aşamayız. O zaman da, gerçekliği, düşüncesiz, Ussuz, bayağı bir varlık olarak ele almış oluruz. Gerçekliği, maddi olanı, mutlak olarak ilan ederek yüceltme uğraşımız, onu, düşüncesiz, aşağı bir varlık olması

ile sonuçlandı. Gerçekliği mutlaklaştırmak, Usu mutlaklaştırmak gibi, kendi kendini yadsımasına yol açmaktadır. Bu nedenle kabul edilemez:

“Ussal olanın gerçekliği ideaların ve ideallerin boş imgelerden başka bir şey olmadıkları ve felsefenin böyle uydurmalarının bir dizgesi olduğu görüşüne karşıt olduğu gibi evrik olarak ideaların ve ideallerin gerçeklik taşımayacak denli eşsiz ya da kendilerine bunu sağlamayacak denli güçsüz şeyler oldukları görüşüyle de çatışmaktadır. Kısacası felsefenin ilgi nesnesi öyle bir edimselliktedir ki, onda o nesnelere kurumlar, durumlar, vb. salt yüzeysel dış yanlardır.”
Mantık Bilimi

Hegel, kendisine kadar gelen, Us ve gerçekliği metafizik bir soyutlamayla karşı karşıya koyan, düalizmi, kendi diyalektik anlayışıyla aşıyordu. Varlığı kavramak için ondaki çelişkileri ortadan kaldırmak değil, tersine çelişkileri varlığın gerçek doğası olarak ortaya koymak gerekiyordu.

Bu yeni bakış açısı; Usa, doğaya karşı (ya da dış varlığa, Usa karşı) ayrıcalıklı bir konum vermemektedir; tam tersine, Usun ancak kendi karşıtı olan doğa ile var olduğunu (doğanın da ancak kendi karşıtı olan Us ile var olduğunu) diyalektik tarzda ortaya koymaktır. Hegel'in bu aforizması, düşünce tarihinin aşamadığı, Us ve Gerçek arasındaki düalizmi ve metafizik mutlaklaştırmayı diyalektik tarzda aşmıştır. Sadece bu nedenle bile, kendisine dönük saldırıların aksine, saltık bir değere sahiptir.

Bu belirlenime, Hegel'in siyaset felsefesini anlamamız için biraz daha yakından bakalım: Yeniden bu belirlenimin ve ona bağlı tartışmaların ilk başladığı Antik çağdaki yuvasına Aristo'ya dönelim. Bu belirlenimi daha anlaşılır kılacaktır.

Aristoteles “Düşüncede hiçbir şey yoktur ki duyuda, görgülenimde olmuş olmasın” der.

Bu belirlenimdir ki Aristo'yu Görgücülüğün ta başına, onun kurucusu olarak yerleştirir. Platon ideayı saltık gerçek olarak alırken, Aristo onunla tartışmasında gerçeklik olarak edimselliğe yöneliyordu.

Hegel bunu dolaylısızlığı içinde bulunan sıradan edimsel olarak değil, ama edimsellik olarak ideadır diye yorumlar. Böylece Aristo ile Platon arasında kendi felsefesinde bir uzlaşma sağladığı kanısındadır. Ona göre idea özünde baştan sona dışarıda olan iç olarak, böylece iç ve dışın birliği olarak, ya da sözcüğün burada verilen vurgulu anlamda Edimsellik olarak görülmelidir.

Bu yorum çerçevesinde Hegel, Aristo'nun yukarıda aktardığımızı belirlenimini deyim uygun düşerse tersine çevirir.

“Duyguda, görgülenimde hiçbir şey yoktur ki düşüncede olmuş olmasın.” Açıktır ki Hegel edimselliği ideanın edimselliği olarak almaktadır. Öyleyse Edimsellik nedir?

Hegel edimselliği, Mantık'ında, öz ve varoluşun iç ve dışın dolaylısız birliği olarak tanımlar. İç ideanın doğada dışsallaşmış biçimi ve tamda bundan dolayı doğada içsel olandır. Hegel'in verdiği örneği ele alırsak, çocuk, genelde insan olarak, hiç kuşkusuz ussal bir varlık, ama çocuk bu ussallığının bilincinde değildir. Ussallık onda bir yetenek, yatkınlık vb. türünden mevcuttur. Ama onun bu içselliği aynı zamanda dışsallığıdır. Yani alacağı eğitimi öğreneceği dili vd. olarak çocuk kendi ussallığını, dışsallığının kendisi üzerine etkilenimi olarak oluşturmaktadır.

Bu pasajların zorluğu aslında Hegel'in Mantık'ında doğa felsefesine geçişteki zorluktur. Nedeni ise bu pasajların neredeyse tamamıyla kamu tanrıca öğelerle dolu olması ve bunları felsefi bir dizgede sunmaya daha doğrusu aklamaya çalışmasıdır.

“Ve buna göre doğa demektedir Hegel tinsel dünyada daha az olmak üzere Tanrının bir bildirilişidir ve bu ikisini birbirinden ayıran şey Doğanın kendi tanrısal özünün bilincine dek ulaşamazken, bunun (sonlu olan) Tinin kesin ödevi olmasıdır. Tanrı, O, olanı iletir, bildirir ve hiç kuşkusuz ilkin doğa yoluyla ve onda.” Ve İncil'den şu pasajı aktarır Hegel: “Onları meyvelerinden tanıyacaksınız”. Ancak edimselliği başkalığı içinde idea olarak alıyor olması ve Özü, Varlık ile oluş içinde birleştirmesi, bu kamu tanrıca biçimden Hegel, kendini, belli bir oranda kurtarır.

Hegel'in gerçeği salt oluştur. Dolayısıyla usun onayladığı gerçek verili olanın, (aktüel) olumsal tarzda kabullenilişi değildir.

Hegel ussal olan gerçek ve evrik olarak gerçek olan ussaldır bildirimini Hukuk Felsefesinin İlkeleri'nin önsözünde yapar. Bu nedenle Hukuk Felsefesinin ilkelerine biraz daha yakından bakalım: Okuyucunun dikkatini daha önce sunduğum şemaya çekmek istiyorum. Burada us kendini uzay zamanda tarih olarak tinde açığa seriyordu. Oradan doğaya ve en sonu, sonlu tin alanı olan insanın tinsel dünyasına ulaşıyordu buna kültür dünyasında beliren tin demiştik ve üçe ayırmıştık: Sübjektif, Objektif ve din, sanat ve felsefeyi içeren kendi bilincine ulaşmış tin olarak Absoluter-Mutlak Tin.

Hukuk Felsefesinin ilkeleri birinci üçlünün sonuna ikinci üçlünün ikincisine objektif tin alanına denk düşüyor ki bu alan Hegel'in Us'u olgusalılık ile en yakın ilişkiye soktuğu alandır.

Thomas Hobbes toplumu "karşıtların savaşı" ve Rousseau "toplumsal anlaşma" olarak tanımlar. Toplumsal yaşam ve tarihin bütün kavramları, bir şekilde, toplumsal olarak kendilerini üreten ve yeniden üreten insanın doğuştan kolektif doğası ile bireysel özgür iradesi arasındaki çelişki ile ele alınmalıdır. Hukuk Felsefesine göre ise İrade ve toplumsal ilişkiler içinde İradenin aldığı formların gelişmeleri ile başlanmalıdır. Objektif Tinin temel bağıntısı, özgür insanların ilişkisi ya da Hegel için aynı anlama gelen, mülkiyet sahipleri arasındaki ilişkidir.

Hukuk Felsefesi üç ana bölüme bölünmüştür. Soyut hukuk, Etik ve Ahlaklı Yaşam. Soyut Hukuk Mülkiyet, Sözleşme ve Hukuk ve Suçtur. Etik Amaç, Niyet ve İyidir. Ahlaklı Yaşam Aile, Sivil Toplum ve Devlettir. Böylece, Soyut Hukukun tamamen soyut kavramlardan daha somut kavramlara doğru ilerlediğini görmekteyiz.

Gerçek Hukuk ve Etik Ahlaklı Yaşamdır ve gerçek Ahlaklı Yaşam Devlettir. Öyleyse, mülkiyet ve etik Devletin gelişmesinin momentleridir.

Sivil Toplum, Hegel'in geliştirdiği bir kavram. Hegel, devletten, yani politikadan bağımsız, bireylerin konumunu üretim ilişkilerinin içinde tanımladığı bir alan keşfediyordu. Hegel'in buradaki esas başarısı, sivil toplumu, modern devletin üzerinde yükseldiği temel alan olarak

görmesiydi. Sivil Toplum, çağdaş devletin karakteristik özelliği idi. Hegel, ortaçağ ve öncesi devlet yapılarının sosyal üretim tarzı ve ailenin dışında duran, toplumun üzerinde ayrı bir yapısı olmadığını gösterdi. Tamamen karşıt tarzda modern toplum, tarihsel olarak ayrı momentler içinde, devletten bağımsız olarak yükseliyordu. Bu gerçekten son derece önemli bir kavramsallaştırma. Çünkü aynı zamanda, devletin, ailenin ve üretim tarzının dışında olduğunu ve devletin, tarihsel olarak insanlar arası ilişkiler ve sosyal üretim tarzının zorunlu sonucu olarak nasıl tarih sahnesine çıktığını anlamamızı sağlar.

Böylece, Hegel'in politika ve tarih biliminin, holistik bir yapıda, bir bütünün parçaları olduğunu görüyoruz. Hegel'in sosyal teorisi, metafiziğe düşmeksizin, her şeyi, bir süreç içinde birleştirmektedir. Objektif Tinin açılımını: “ Devletler, uluslar ve bireyler bütün tarih boyunca, birlikte içinde varlıklarını sürdürdükleri dünya Usunun bilinçsiz araçlarıdır” diye sunar. Hegel, görüşlerinin ampirik verilerini çağdaşı burjuva devletten çıkarsamaktadır.

Şu da görüldü ki Devlet, özgür iradelerin kolektif temsilcisidir. Hegel burada da devletin tekil, karşıt çıkarları dengelemesi gerektiğini söylediği gibi, evrik olarak, devletin kolektif Usun belirlenimleri dışında olamayacağını bildirmektedir.

Demektedir ki felsefe tinsel evreni olduğu gibi, doğal evreni de inceleyen bu belirlenimden hareket eder. Düşünce dışsal realitede, hali hazırda yani olduğu zeminde bir gerçekliğe sahiptir, öyleyse ide yalnızca bir tasavvurdur ki kendinin görgülenim ile oluşturan ve yalnızca düşünce olarak bir değeri vardır, görüşü ileri sürülebilir.

Hegel, felsefe bunlara şu yanıtı verir der: “İdeden başka gerçek yoktur.” Yani ele aldığını sandığı dışsal realitede bizzat idenin dış mevcudiyeti, bir belirleniminden başka bir şey değildir. Dışsal realiteyi incelediğini sandığında, O, aslında kendisini incelemektedir.

Hegel “ide ile aynı anlama gelen ussal, realitesiyle birlikte dış mevcudiyete girerek, sonsuz bir şekil, görünüş ve tezahür zenginliği kazanır, bir çekirdek gibi kabuğa bürünür ve önce bilincin yerleştiği bu kabuğa, sonunda kavramda nüfuz ederek iç nabız atışlarını keşfeder ve aynı atışları dış görünüş altında da duymaya başlar.” Ve devam eder: “Gerçekten

de, en somut anlamıyla şekil, kavramsal bilgi olarak akıl; muhteva ise, gerek ahlaki, gerekse doğal realitenin cevheresel mahiyeti olarak akıldır.” H.F.P. syf. 30

Hegel düşünce tarafından doğrulanmayan hiç bir şeyi kabul etmemek azmini yüceltir. Us der realitenin rahat bırakılması gerektiğini reddeder. Bu realite devlet olsa da.

Ve böylece Hegel ilkin edimselliğin Ussal kökenini belirtmiş oluyor ve ikinci olarak Us karşısında her şeyin geçici ve güçsüz olduğunu teslim etmektedir.

“İdea kendinde ve kendi için gerçek olandır, kavram ve nesnelliğin saltık birliğidir.” Şimdi Hegel’in gerçeklik kavramına yönelelim. Gözümüzün önünde her şey daha açık belirecektir. Hegel’de gerçeklik nesnelliğin kavram ile özdeş olmasıdır.

Ama hangi yolda? Örneğin gerçek devlet ya da gerçek bir sanat çalışması söz konusu olduğu zaman kendini göstermektedir. Bu nesnelere olmaları gerektiği gibi oldukları, olgusalıkları kavramlarına karşılık düştüğü zaman gerçekler. Böyle görüldüğünde bir şeyin gerçek olmaması kavramı ya da belirlenimi ile uyum içinde davranmamasıdır. Kavram ve olgusalığın özdeşliğinden yoksun bir şey kalıcılık gösteremez. Kötü ve gerçeğe aykırı şeyler bile ancak olgusalıkları henüz herhangi bir yolda kavramlarıyla bağdaştığı sürece vardır. Baştan sona kötü olan ya da kavrama aykırı olan tüm bu nedenle kendi içinde yitendir. Yalnızca ussallıkları yoluyla ki şeyler dünyada kalıcılık taşırlar.

Çok açıktır ki hem bu belirlenim ve onun merkezi kavramı Us şeylerin verili durumlarına eleştirel olarak yaklaşmaktadır. Bir şeyin olgusalık kazanabilmesi için Ussal olması gerektiğini bildirmektedir. Bu ise yürürlükteki yapıların hegemonyasını, kalıcılığını yadsımaktadır. Dahası geçiciliklerini ilan etmektir.

“... Göstereceğim ki bir devlet idesi yoktur, çünkü Devlet düzeneksel bir şeydir ve bir düzenek ideası ise söz konusu olamaz. Yalnızca bir özgürlük nesnesi olan şeye idea denebilir. Öyleyse Devletin ötesine geçmeliyiz! Çünkü her devlet özgür insanları bir düzenekte ki çarklar gibi

ele almak zorundadır, oysa bunu yapmaması gerekir, bu yüzden sona ermelidir.” Stuttgart syf. 219

Tarih felsefesi

Hegel’de tüm oluş, varlığın gerçekleşmesi, İdeanın edimselleşmesidir. Onun kendinde mevcut enerjisi tüm varolanların oluşmasına neden olmaktadır. Ancak onun başarısı mutlak anlamda realiteye geçmesine bağlıdır. Bu nedenle akıl kendinde kalmaz o, hem zamanda ve hemde uzayda gelişir. İlk idea, doğa olarak uzayda gelişir. Ve sonra idea, tin olarak zamanda gelişir. Bu zaman fiziksel bir zaman değildir. Çoğu kez yanlış anlaşıldığı gibi. Zaman zihinsel bir süreçtir. Böylece bu gelişme daha doğru bir ifadeyle ideanın varlaşması, bir anlamda bir mantıksal süreçtir. Diğer yandan zamansal, doğasal bir gelişmedir. Ve en sonunda tarih olarak tasarlanmıştır. Tarihte tasarlanmasının zorunluluğu kendini bilecek olan bilincin tarih sahnesinde insan olarak açığa çıkacak olmasıdır. Böylece tarih, ideanın hareketi ya da gelişmesidir. Tarih felsefesi de ideanın tarihteki bu gerçekleşmesinin incelenmesidir. “Tarih felsefesi, tarihin düşünen bakış tarafından ele alınmasından başka bir şey değildir..” Tarihte Akıl

Hegel’in düşünce sistematığı triad, üçlemelerden oluşmaktadır. Soyut, negatif ve somut yan. Gerçekte bu bir dualizmdir. Çünkü somut yan yani bütün, soyut ve negatif yanın birliğidir. Kendisi de başka bir somutun soyut bir yanındır. Her kavram kendinden önceki kavrama göre somut, kendinden sonra gelen kavrama göre soyuttur. Diyalektik dualist bir yapıdır. Antik çağların gri tonları yani fenomenler arasındaki geçişleri kavrayamayan insan aklının çağdaş versiyonudur. Hareket sadece iki karşıtlığın çatışması olarak kavranır.

Her zaman Marksistlerce de yanlış anlaşıldığı ve aktarıldığı gibi tez, anti tez ve sentez üçlemesi Hegel’e ait değildir. Hegel’in tarih felsefesi, bilimlerin bilimi, düşünmenin düşünmesi, doğa ve zihin-tin üçlemesinin tin kısmındadır. Mantık kendinde devinen düşüncenin yasalarını, doğa bilimleri doğada gerçekleşen ideanın yasalarını, doğalaşmış, dışlaşmış ideanın yasalarını ve zihin felsefesi insan bilimlerini daha

doğrusu kendini bilen idea olarak ideanın yasalarını inceler. Bu alanda idea tindir.

Hegel tını, **sübjektif tin**; insanın iç bilinci olarak, ruh, bilinç ve psikolojiyi incelediği alan, **objektif tin**; insan ilişkilerini soyut hak, törellik ve etik yaşam olarak incelediği alan ve **mutlak tin**; sanat, din ve felsefenin incelendiği alan olmak üzere üç kategoride inceler. İnsan, törel yaşamı aile, sivil toplum ve devlet olarak üç kategoriye ayırır. Devleti anayasa yasa, uluslararası yasa ve ve nihayet incelediğimiz kitabın konusu olan dünya tarihi olarak üç kategoriye ayırır.

Dünya tarihi, sadece bir kişinin, bir despotun özgür olduğu doğu dünyası, bazı kişilerin özgür olduğu Antik Yunan toplumu ve herkesin özgür olduğu Hristiyan dünyası olarak üç kategoriye ayrılır.

Doğu dünyası başlığı altında Hegel, antik Çin, Hindistan ve Pers uygarlıklarını inceler. Türklere ilişkin ilginç belirlemelerde bulunur.

“Öte yandan Türklere özne istencin tümüyle başı boş bırakıldığını görüyoruz. Örneğin yeniçerilerin istenci var, istençleriyle davranıyorlar, ama vahşi bir istenç bu, bir parçasıyla dinin baskısı altında, ama istediğini yapmakta sınır tanımıyor. Burada kişisel istenç yanlış bir tasarıma göre özgür: ussal, somut istençle kaynaşmış değil. Böyle bir istenci tanımıyor, onu kendine nesne yapmamış, ilgisi davranışları ona göre değil; gelen bir şeye dokunacak olursa bu genel şey soyut ve mekanik kalıyor, böylece bağnazlaşıyor, her türlü devlet örgütüne, törelliğe zarar veriyor, hak hukuk tanımıyor.”

Hegel'in yaklaşımı Hristiyan ve Germen-Alman ulusçuluğu merkezlidir. Bu nedenle doğu halklarına kendilerinin bilincinde olmayan ve bu nedenle de özgür olmayan halklar olarak bakar.

“Doğulular, Tin'in ya da Tin olarak belirlenen insanın kendinde özgür olduğunu bilmezler. Bilmedikleri için de özgür değildirlere. Yalnızca tek kişinin özgür olduğunu kabul ederler; ama bu türlü özgürlük, başına buyrukluğ,

yabansılık, doğal bir rastlantı ya da başına buyrukluktan başka bir şey olmayan bir tutku uyuşukluğu yahut tutkunun dizginlenip yumuşatılmasıdır. Bu tek kişi yalnızca bir despottur, özgür bir adam, bir insan değildir.”

Klasik antik dünya başlığı altında Yunan ve Roma’yı ela alır.

“İlkin Yunan’da özgürlüğün bilinci doğmuştur ve bu yüzden de Yunanlılar özgür olmuşlardır; ama onlar da Romalılar gibi, kendisiyle tanımlanan insanın değil, yalnızca bazı kişilerin özgür olduğunu kabul ediyorlardı. İnsanın insan olarak özgür olduğunu Platon da, Aristoteles de bilmediler; bu yüzden de Yunanlılar salt kölelere sahip olma yüzünden, yaşamaları ve güzelim özgürlükleri de bu noktada sınırlanmış olmakla kalmadı, ama aynı zamanda özgürlükleri, kısmen rastlantısal, bakımsız, solmaya mahkum, yetersiz bir çiçek, kısmen de insanın insana zorlu bir köleliği oldu.”

Ve en sonu Hristiyan dünyasında tin özgürleşmesinin gerçek koşullarını ve Alman ulusal bilinci olarak vücudunu bulmuştur.

“Hristiyan dünyasında ilkin Germen ulusları, insanın insan olarak özgür olduğunun Tin özgürlüğünün insanın doğasını meydana getirdiğinin bilincine vardılar. Bu türlü bilinç, ilkin dinde, Tin’in bu en derin bölgesinde doğmuştur; ama bu ilkeyi dünyalık öze sokmak, çözümlenmesi ve uygulanması güç ve uzun: bir kültür çabası isteyen daha geniş çapta bir sorundu. Örneğin, kölelik Hristiyanlık dininin kabulüyle hemen ortadan kalkmadığı gibi, devletlerde de özgürlük hüküm sürmüyor, ne hükümetler ve anayasalar akla uygun bir şekilde örgütleniyor ne de özgürlük ilkesi üzerine temellendiriliyorlardı. Bu ilkenin dünya işlerine uygulanması, dünyaya nüfuz etmesi ve biçim vermesi, tarihi meydana getiren uzun olaylar zincirinin ta kendisidir. ...Hristiyanlık ilkesi, özgürlük bilinci

bakımından olduğu kadar genellikle özgürlük ilkesi bakımından da önemlidir. Dünya Tarihi, özgürlük bilincinde ilerlemez, zorunluluğunu tanımak mecburiyetinde olduğumuz bir ilerlemez.”

Böylece tarih, İsrail oğullarının kutsal kitaplarının kendilerine vadettiği kutsal, vadedilmiş topraklar gibi, Hegel tarafından Alman ulusal özgürleşmesinin tarihi olmaktadır. Hegel incelemesine Tarih felsefesi genel kavramını tartışarak başlar. Düşünmeyi bir kenara atamayız der. Çünkü insan düşündür. Tin, insan düşüncesi olarak ama tekil insan düşüncesi değil bir bütün olarak halklar, uluslar olarak tarihte gerçekleşir. Burada ideanın belirimi halkların düşüncelerini, sanatlarını, dinlerini üretmeleri sürecinde tin olarak, o halkların yaşayan canlı ruhu olarak ortaya çıkar. İdea, artık tin olarak yaşayan halkların kendi açığa çıkmış bilinçleridir. Hegel yukarıda da aktardığım gibi bu bilincin açığa çıkma derecesine göre halklar arasında sınıflandırmaya gider. Tarih Felsefesi Genel Kavramı “Akıl, yani Töz, Sonsuz Güç olarak, bütün doğal ve tinsel yaşamın Sonsuz Maddesidir.” Bu nedenle “Felsefenin tarihe getirdiği biricik kavram, sadece Akıl kavramıdır, buna göre Akıl dünyaya egemendir ve Dünya Tarihinde her şey akla uygun olmuştur.”

“Sonsuz form olarak da, kendinde taşıdığı içeriğin gerçekleşmesi- dir; **Töz** deyince, tüm gerçekliğin kendisiyle ve kendisinde varlığını ve kalıcılığını kazandığı şey anlaşılır; Akıl’ın sonsuz güç olması demek kendi içeriğini yalnızca **İdeal** ve **Zorunluluk** alanına getirebilecek ve gerçekliğin dışarıda, kim bilir belki de bazı insanların zihinlerinde **Özel Bir şey** gibi var olacak derecede güçsüz olmaması demektir; Sonsuz **İçerik** deyince de, tüm **Öz** ve **Doğru** anlaşılır; bu sonsuz İçerik kendi kendisinin maddesi olup bu maddeyi işlenmek üzere kendi etkinliğince verir. Akıl’ın, sonsuz olmayan eylem gibi, dış malzemenin koşullarına, kendilerinden besleneceği ve etkinliği için nesnelere alacağı, hazır araçlara gerekmesi yoktur; o kendisinden beslenir, kendi kendisi için malzemedir ve bu malzemeyi işler. Hem kendisi kendisinin ön koşulu ve varmak istediği erek mutlak Son Erektir, hem de yalnız doğal Evren’in değil aynı zamanda tinsel Evren’in içten çıkıp Görünüş alanında dışlaşmasıdır: bu da Dünya Tarihi’nde olur. İşte bu İdea’nın, doğru, Sonsuz

ve kesinlikle Güçlü İdea olduğu, dünyaya kendisini açtığı ve bu açtığı şeyin kendi ululuğundan başka bir şey olmadığı felsefede kanıtlanır, kanıtlandığı biçimde de burada varsayılmaktadır.”

Öyleyse dünya tarihinde her şey akla uygun olmaktadır. Ama bunun tinle bağlantısı nedir? “Dünya Tarihi, Dünya Tini’nin Akıl’a uygun, zorunlu **Gidişi** olmuştur.” Öyleyse tin, dünya tini tarihin tözüdür. Tarihi, tarih yapan dünya tinidir.

Hegel bu çerçevede tarih inceleme tarzları üzerinde durmaktadır. Kuşkusuz bunlar yanlış, eksik biçimlerdir. Kaynaktan ve reflektif tarihtir bu biçimler. Ve sonra felsefi tarih yani kendi bakış açısı...

“İlk koşul olarak, Tarihsel **Olan’ı** doğru kavradığımızı ileri sürebilirdik; ancak böyle genel anlatımlarda, ne kadar doğru ve kavranılmış da olsa, iki anlamlılık vardır. “Dünyaya akıl ‘gözüyle bakana, dünya da akıl gözüyle bakar; bunlar karşılıklıdır. Öte yandan ayrı inceleme, bakış açısı ve yargılama tarzları, bizi hemen salt önem ve önemsizlik konusuna vardırı; bunlar önümüzde yatan sonsuz malzeme arasında üzerine ağırlık verdiğimiz, ilk akla gelen kategorilerdir.”

Felsefi tarih anlayışı tarihin akıl tarafından ele alınışının da bir tarihidir. “İlkin Yunanlı Anaksagoras’ın ileri sürmüş olduğu tarihsel savdır: Buna göre, Nous, genel anlamıyla Anlık ya da Akıl; dünyayı yönetmektedir kendisinin bilincinde olan Akıl anlamın da bir **Zekâ**, bu türlü tanımlanan bir Tin değil.” “Bu düşünce, Anaksagoras’tan Sokrates’e geçti ve bütün olayların nedenini Rastlantıda bulan Epikuros’un öğretisini saymazsak, felsefe tarihinde ilk kez yaygın ve baskın bir görüş haline geldi: hangi dinler ve uluslar üzerinde yetkili olduğunu, yeri gelince göreceğiz.

“Platon, Sokrates, (Phaidon, Steph. 97- 98) düşüncenin yani bilinçli mi bilinçsiz mi olduğu belirsiz. Akıl’ın, dünyayı yönettiği bulgusu üzerine şöyle konuşurur: “Doğayı akla uygun olarak bana açıklayacak, tikel olanda kendi tikel ereğini, tümde genel ereği, son ereği, İyi’yi gösterecek bir öğretmen bulmuş olduğuna güvenip sevinmişim. Bu güvencemi yine de yitirmezdim. “Sokrates, “Ama, tam da Anaksagoras’ın yazılarına gayretle sarıldığım zaman” diye devam eder “ne çok aldanmışım, Anaksagoras, Akıl yerine yalnızca hava, esir, su

benzerleri gibi dışsal nedenler gösterdiğini anladım.” Görülüyor ki Sokrates’in Anoksağoras’ın ilkesinde bulduğu yetersizlik, ilkenin kendisiyle değil, bu ilkenin somut Doğa’ya uygulanışındaki eksiklikle ilgilidir. Doğa bu ilkedeki kalkılarak anlaşılabilir kavranılamamıştır. Burada daha başlangıçta, bir belirlenimin, bir ilkenin, bir doğrunun yalnızca soyut olarak kalmış olmasıyla, tam tersine daha yakından belirlenmeye, somut gelişime doğru yoluna devam etmesi arasındaki ayrımı belirgin kılmak istiyorum. Bu ayrım, temel bir ayrımdır.”

“Düşüncenin bu ilk, görünümünü, yani Akıl’ın dünyayı yönettiği ilkesini ve bu ilkedeki eksikliği; bu ilke, bizim için çok tanıdık olan ve bizi yukarıdaki görünüme inandıran başka bir varlık biçiminde tam uygulamasını bulduğu için ileri sürdüm: dünyanın, rastlantının, dış, rastlantısal nedenlerin keyfine bağlı olmadığı, ama bir **Öngörünün** dünyayı yönettiği yolundaki dinsel doğruyu kastediyorum. Daha önce, adı geçen ilkeye olan inançlarımız üzerinde hiç bir iddiada bulunmak istemediğimi açıklamıştım; yine de, bu dinsel inançlar üzerinde durabilirim, çünkü felsefe biliminin özelliği, varsayımların geçerli olmasına asla izin vermemektedir; başka bir yandan almanca da, üzerinde konuşmak istediğimiz bilimin, her şeyden önce, yukarıdaki ilkenin **Doğruluğu** (Wahrheit) için olmasa bile kurala uygunluğu için kanıt vermesi, somut olanı ilkin göstermesi gerekir. Ancak belli ve tanrısal bir öngörünün yeryüzündeki olaylardan kesinlikle önce geldiği biçimindeki **doğru** verilen ilkeye karşılık olmaktadır. Çünkü tanrısal öngörü, kendi ereğini yani dünyanın yöneldiği mutlak, Akıl’a uygun son ereği gerçekleştiren sonsuz **Güç’ün** bilgelidir; **Akıl’dır**, kendi kendisini tüm bağımsız olarak belirleyen **Düşüncedir, Nous’tur.**”

Hegel, kendine ve tabi bize tarihi aklın yönettiğini kanıtlamış olur. Ancak bu yönetim nasıl olur? Tarzı nedir? Bu bir plana göre olur. Felsefinin işi işte aklın bu planını açığa çıkarmaktır.

“İnsan tutkularına, daha güçlü orduya, şu ya da bu bireyin yeteneğine, dehasına ya da bir devlette bunların bulunmamasına bağlanılmaktadır. Bunlar, Sokrates’in, Anaksagoras’ta kınadığı, doğal, rastlantısal denilen nedenlerdir. Soyutlamakta kalınmakta, Öngörü düşüncesinin, belirlenmeksizin öyle kabaca genellenmesiyle yetinilmek istenmektedir. İşte öngörü’deki bu belirliliğe, yani Öngörünün şu ya da bu biçimde davranmasına Öngörü’nün *planı* (bu yazgının, bu planların erek ve araçları denir. Ancak bu plan gözlerimizden saklı olan bir şeydir, bu planı bilmeyi istemek, yeterli temelden yoksun bir kanıya dayanmak demektir. Akıl’ın kendisini gerçeklikte nasıl açtığı konusunda, Anaksagoras’ın bilgisizliği doğaldı; düşünme, yani düşüncenin bilinci onda ve genellikle Yunan’da daha ileriye gitmemiştir. Anaksagoras, somutu genel ilkenin ışığında kavramak için genel ilkeyi somuta uygulamazdı. Somut’un Genel’le bir birleşimini, belli ki ancak öznel bir tek yanlılık içinde kavrama yolunda ileriye bir adımı Sokrates attı: Anaksagoras böyle “bir uygulamaya karşı değildi. Ancak bu inanç en azından büyük çaptaki uygulamaya karşı düşmekte, *Öngörü planı* üzerinde bilinenleri yadsımaktadır. Çünkü şu ya da bu durumda bu *planın* geçerliği özellikle kabul edilmekte ve dindar ruhlar, başkalarının yalnızca rastlantılar olarak gördükleri birçok tek tek olayda, yalnızca genel olarak Tanrı’nın takdirlerini değil, ama aynı zamanda Tanrı öngörüsünün yazgısını, bu öngörünün yazgıyı kendilerine uygun olarak biçimlendirdiği erekleri görmektedirler.”

Tarihin erekselliği açıktır ancak bu ereksellik kimlerin erekselliği olarak açığa çıkar?

“Oysa Dünya Tarihi’nde bizim ele aldığımız bireyler, tümüyle halklar ve devletlerdir; öyleyse öngörü inancının, deyim yerindeyse, mezatçılığını yapan bu dükkanda

oyalanamayız, dünyayı yöneten bir öngörü'nün var olduğu tarzındaki genellemeyi aşım da belirliliğe varmak istemeyen soyut, belirsiz inançlarla da kalamayız, tam tersine bu konuda çok daha ciddi davranmak zorundayız. Somut: Varlık, öngörünün izlediği yollar, Tarihteki araçlar ve görünümelerdir, bunlar açık olarak önümüzdedir; bizden istenen ise, yalnızca bunları adı geçen genel ilkeye bağlamamızdır. Tanrının, tinin kendini açtığı din nedir? “Hristiyan dininde, Tanrı ‘kendini dünyaya açmıştır, demek ki, kapalı, gizli kalmamak için, ne olduğunu insanlara bildirmiştir.”

“Akıl’dan hep belirleniminin, içeriğinin, bir şeyin akla dayanıp dayanmadığını yargılayabilmek için ölçütün ne olduğu bildirilmeden söz edilir. Akılı, kendi belirlenimine uygun olarak kavramak, yapılacak ilk şeydir, bundan sonrası, aklın yolundan ayrılmadığımız sürece kendiliğinden gelir. Kendimize buyurduğumuz bu ödevle birlikte, söylediğimiz gibi, bu girişte üzerinde durmak istediğimiz, ikinci noktaya geliyoruz.”

Tin’in Tarihte Gerçekleşmesi

“Dünya Tarihi’nin tinsel zemin üzerinde geçtiğine dikkat etmemiz gerekir. Dünya, ruhsal ve fiziksel doğayı kendisinde bir araya getirmektedir. Fiziksel doğa aynı zamanda Dünya Tarihi’ni de içine alır. İşte daha başlangıçta, doğanın belirlenmesiyle ilgili bu temel koşullara dikkati çekiyoruz. Beri yandan, Tin ve onun Gelişim süreci, **Tözseldir.**” Dünya tarihi tinin gerçekleşmesinin en somut zeminidir.

Tin’in Belirlenimi “Üzerinde durulması gereken ilk konu Tin’in soyut belirlenimidir. Bu soyut belirlenime göre Dünya Tarihi için şu şöyle kendini gösterip açtığı yer, Dünya Tarihi’dir.” Tinin dünya tarihinde belirimi halkların kendi öz bilinçlerini geliştirme derecesidir. Ve buna göre Hegel tarafından bir sınıflandırmaya tabi tutulur. Kendini

bilme o halkın özgürlük düzeyini de verir. Özgürleşme, halkların özgürlük düzeyi tinin gerçekleşme düzeyine bağlar Hegel.

“Ama ileri sürülmüş olan biçimiyle, bu özgürlüğün belirsiz ya da çok anlamlı bir sözcük olduğu, en yüksek iyi olarak kendisiyle birlikte sonsuz anlaşmazlıklar, karışıklıklar, yanılmalar getirdiği ve mümkün her türlü aşırılıkları içine aldığı da hiç bir çağda, günümüzde olduğu kadar iyi bilinmemiş, yaşanmamıştır.”

Bu çerçevede özgürlük tinin ereğidir. “O, kendi kendisinin ereğidir. Tin’in biricik ereğidir.” Öyleyse tin özgürleşmesini gerçekleştirmenin aracı olarak neyi seçecektir? Tinin özgürleşmesinin aracı var mıdır?

Tinin Gerçekleşme Araçları

“Özgürlüğün, kendisini dünyaya getirmede kullandığı araçlar sorusu, bizi tarih görünümünün ta kendisine götürür. Özgürlüğün, özgürlük olarak, daha içsel bir kavram olmasına karşılık, araçları, tarihte de göze çarptığı gibi, dışsal ve görünümsel olarak ortaya çıkarlar. Daha ilk bakışta tarih, insanların gereksemelerinden tutkularından, ilgi ve çıkarlarından, erişmek istedikleri ideal ve ereklerden, karakterleri ile yeteneklerinden doğan davranışlarını gösterir. Öyle ki bu etkinlik oyununda, ipler yalnızca bu gereksemelerin, tutkuların, ilgilerin, v.b elindedir. Bireyler, kısmen daha genel olan ereklere, İyi’ye yönelirler, ama bu İyi’nin sınırlanmış olmasını da isterler. Örneğin, soylu vatan-ama dünya ve dünyanın genel ereğiyle az bir ilişkisi olan belli bir vatan sevgisi ya da aile sevgisi, arkadaş sevgisi- genellikle doğruluk, dürüstlük, kısıcası, bütün *Erdemler* buraya girer. Bu öznelere ve etki çevrelerinin yazgısı olan Akıl’ın ancak bu erdemlerde gerçekleştirdiğini görebiliriz. Ama bu öznelere, arta kalan bireylerle karşılaştırmamız gerekir; o zaman da şu anlaşılır: bunlar insan soyunun topuna göre küçük bir oran meydana getiren tek tek bireylerdir. Bu yüzden de etkilerinin alanı görece olarak küçüktür. Ayrıca burada tutkular, belli bir ilginin ereklere, bencilliğin tatmini de en güçlü , etmenlerdir. Bunların gücü,

adaletin ve ahlakın koymak istediği sınırların hiç birine aldırılmalarında ve tutkularındaki doğal şiddetin düzen, ölçü, adalet ve ahlaki güden yapma ve sıkıcı disiplinden insana çok daha yakın olmalarındadır. “Mantıksızlığın doğurduğu sonuçları, tarih içinde göz önünde bulundurduğumuzda, kötülüğe, kötüye, insan zekasının kurmuş olduğu en ileri krallıkların yıkılışına, bireylerin anlatılmaz perişanlık ve acılarına en derin acımayla baktığımızda, içimiz bu geçicilik karşısında üzüntüyle dolar.” “Bu konuda ilk söylenecek şey, ilke, son erek, yazgı ya da Tin’in Tin olarak aslı, doğası, kavramı diye adlandırdığımızın sadece genel, soyut bir şey olduğudur. İlke, temel ilke, yasa; genel içsel bir şeydir ve böyle olarak da ne kadar kendinde doğru olursa olsun, tamamen gerçek değildir. Erekler, temel ilkeler, vb. düşüncelerimizde, her şeyden önce niyetlerimizde ya da kitaplardadır, ama henüz gerçeklikte değildir. Onun aslı bir olanak, bir gizli güçtür (Potentialitaet), ama bu, kendi içinden çıkıp varlığa geçmemiştir. Gerçeklik kazanabilmesi için ikinci bir öge eklenmelidir: bu da etkinliktir, gerçekleşmedir; ilkesi de istemdir, genel olarak insanların dünyadaki etkinliğidir. Ancak bu etkinlik sayesinde, o kavramlar soyut belirlenimler, gerçeklik kazanır.”

“Yasaların, ilkelerin kendiliklerinden yaşama ve geçerli olma güçleri yoktur. Onları devinime geçiren, onlara varlık veren insanoglunun gerekmesi, güdüsü, eğilimi ve tutkusudur. Benim bir şeyi devindirmem, ona varlık kazandırmam beni ilgilendirmelidir. Onun içinde, orada, onunla olmalıyım. Yapılmasıyla tatmin olmalıyım. O, benim ilğim olmalıdır. “İlgi”, içinde, orada, onunla olmak demektir. Benim kendisi için etkin olmam gereken bir erek, herhangi bir biçimde benim de ereğim olmalıdır. Bu arada ereğin beni ilgilendirmeyen bir sürü başka yanları olsa bile, ben kendi ereğimi tatmin etmeliyim. Öznenin kendisini etkinlikte, çalışmada tatmin olmuş duyması, onun sonsuz hakkıdır ve özgürlüğün ikinci ögesidir. İnsanlar, bir şeyle ilgilenmeleri gerektiğinde, o şey üzerinde bir etkinlik gösterebilmelidirler. Bu demektir ki bir ilgide kendilerine ait olanı elde etmek, o ilgiye kendilerini katmak ve o işte kendilerine güvenlerini kazanmak isterler. Burada yanlış anlamaktan kaçınmalıdır. Birinin bir nesneyle ilgilendiğini söylerken onu suçlar ve ona haklı olarak kızarız, ama burada ‘ilgilenmek’ sözü kendi

çıkarını gözetmek anlamında söylenmektedir- bu demektir ki, o kişi, her şey bir yana, yalnız kendi çıkarını, kendi işini düşünüyor, kendisine bu fırsatı veren genel ereğe aldırmaksızın, hatta kısmen de onun aleyhine, onu köstekleyerek, ona zarar vererek ve onu feda ederek, ama bir şey için etkin olan biri onunla yalnızca genel anlamda ilgili değildir ama orada, onun yanında ilgilidir (interessiert dabei), Alman dili bu ayrımı çok iyi belirtmektedir. Etkin olan bireylerin tatmini olmaksızın hiç bir şey meydana getirilmez. Her ne kadar başkalarıyla ortak, başkalarıyla içerik bakımından değilse bile özdeş olan gereksemeleri güdü ve ilgileri varsa da, bireyler tikeldir. Bu demektir ki, kendilerine özgü belirli gereksemelerinin ve istemlerinin doğurduğu ilgiler değil, ayın zamanda kendi görüşlerinin, inançlarının ya da en azından kendi sanı ve düşüncelerinin ilgileri de vardır - tabii, sağduyunun, anlığın, aklın gereksemeleri uyanmışlarsa -, bu durumda bir nesne için etkin olmaları gerektiğinde, o nesnenin kendilerine uygun olmasını, o nesnenin iyi, doğru ya da yararlı, çıkarlı olduğuna inanıp 'böylece onun yanında yer almayı, ona katılmayı isterler. Bu durum, insanların başkalarına güvenmeleri ve otorite yüzünden bir şeye yaklaşmak yerine bir nesneye anlıkları, bağımsız inanç ve kanılarıyla etkinliklerini adamak istedikleri bizim zamanımızın önemli bir özgedir. Böylece etkinlik gösteren kişilerin ilgisi olmadan hiç bir şeyin ortaya çıkmadığını söylemiş oluyoruz. İnsanlardaki tüm bireylik, sahip olduğu ve olabileceği bütün başka ilgiler ve ereklere bir yana atarak damarlarındaki bütün istekle kendini bir nesneye kattığı, bu erekte bütün gerekseme ve güçlerini yoğunlaştırdığı zaman bu ilgiye "tutku" adını verecek olursak, o zaman dünyada hem bir yüce şeyin tutku olmaksızın meydana getirilmemiş olduğunu söylememiz gerekir. Tutku, içeriğin ya da ereğin henüz belirlenmemiş olduğu isteme enerjisinin ve etkinliğin öznel, formel yönüdür. Kişisel inanç, görüş ve vicdan konusunda da bu böyledir. Öyleyse, tutkunun neyi erek edindiği kadar, inancımın içeriği, bu içeriklerden birinin mi yoksa ötekinin mi doğaca daha doğru olduğu da önemlidir. Ama tersine, bu böyleyse, o zaman bu ereğin, varlık alanına girmesi ve bütün

bu gerekseme, güdü, tutku, kişisel görüş, düşünce, inanç kavramlarını kendinde toplayan öznel istem ögesi olarak gerçeklik kazanması gerekir.”

“Bu arada devlet kurumuna şöyle bir bakacak olursak, genel anlamda bir ereğin tarihsel gerçekliğinin öznel ögesi üzerine olan bu açıklamadan şu sonuç çıkar: kendi genel erekleriyle vatandaşlarının kişisel ilgilerinin birleşmiş olduğu, birinin tatmin ve gerçekleşmesini ötekinde bulduğu bir devlet, bu bakımından, iyi düzenlenmiş ve içten güçlü bir devlettir. Bu, çok önemli bir noktadır. Ama bir devlet'te neyin ereğe uygun olduğunun bilincine varılana kadar, anlığın uzun çabalarını gerektiren birçok öğütlere, ereğe uygun olarak düzenlenmiş buluşlara gerekseme vardır.”

“Aynı şekilde, birleşmeyi sağlayabilmek için tikel ilgiler ve tutkularla çarpışıp, bunları güç ve sıkı bir disipline sokmak gerekir. Böylece bir birleşmenin sağlandığı an, devlet, tarihindeki en parlak, erdemli, güçlü ve mutlu dönemi yaşar, oysa dünya tarihi, insanların yaşam ve mülklerini güvenlik altına almak gibi bilinçli bir ereğe yönelen bir arada yaşama güdüsünün görüldüğü topluluklarda olduğu gibi her hangi bir bilinçli, erkle başlamaz. İnsan topluluklarında böyle bir arada yaşama gerçekleşince, böyle bir erek hemen daha fazlasına yönelir. Örneğin Atina, Roma vb. şehirlerini ele geçirmek gibi. Ayrıca, bundan doğan her kötü durum ya da gereksemeyle, ödev daima da yakından belirlenir.”

“Dünya Tarihi, Tin kavramının kendinde (an sich) olarak, yani doğa olarak gerçekleşmesiyle, bu genel erkle başlar. Tin kavramı içten, en içte olan bilinçsiz güdüdür - ve daha önce genel “çizgileriyle belirtildiği üzere, Dünya Tarihi'nin bütün işi gücü. onu bilince çıkarmaktır. Böylece Doğa özü, Doğa istemi biçiminde ortaya çıkan, öznel yön dediğimiz şeydir; kişisel düşünce ve öznel tasarım gibi kendileri için var oluveren gerekseme, güdü, tutku, kişisel ilgi. İstemlerden, ilkelerden ve etkinliklerden oluşan bu muazzam kütle, dünya Tin'inin, kendi ereğine erişmek, onu bilincine çıkarmak ve gerçekleştirmek için-kullandığı aletler ve araçlardır; dünya Tin'inin ereği ise kendini bulmak, kendine gelmek ve kendini bir gerçek olarak 'seyretmektir. Ancak bireylerin ve halkların kendi ereklerini arar ve gerçekleştirirken göze çarpan

canlılıklarının, aynı zamanda, üzerine bir şey bilmedikleri, farkında olmadan gerçekleştirdikleri daha yüksek, daha kapsayıcı bir ereğin araç ve aletleri olduğu savı - işte bu tartışılabilirdi, nitekim tartışıldı da. Ama hemen çeşitli biçimlerde yadsınıp “düş ürünü, felsefe!” haykırılarıyla geri çevrildi, küçümsendi. Oysa ben baştan beri Akıl’ın dünyayı yönettiğini ve bununla kalmayıp Dünya Tarihi’ni de yönetmiş olduğunu ve yönettiğini açıkladım, bu varsayımımızı ya da inancımızı dile getirdim: bunun da yalnızca bir sonuç olması gerektiği söylenmiştir, burada fazla bir iddia da yoktur.”

“Kendinde ve kendisi için olan genel ve tözsel öze bütün öbür varlıklar bağılıdır, ona hizmet ederler, onun araçlarıdır. Akıl, tarihsel varlığa (Dasein) içkindir; kendini bunun içinde ve onun aracılığıyla gerçekleştirir. Genel olan, kendine ve kendisi için olan ile tikelin, örnek olanın birleşmesinin kendi ‘başına bir doğru olduğu spekülatif bir düşüncedir ve bu genel formuyla Mantık bölümünde alınacaktır. Ama Dünya Tarihi’nin henüz ilerleme durumunda olduğu düşünülen Gidişinde öznel yön olan bilinç, tarihin salt son ereğinin, Tin kavramının ne olduğunu.. henüz bilecek durumda değildir.”

“Eylem, eyleyeni yıkan bir karşı vuruş olur, bir suç olduğu için de, kendisini tüketip yasanın geçerliğini yeniden sağlar: Örneğin bu yönü üzerinde durmamız gerekmez. Şu yönü özel duruma aittir. Ayrıca, yalnızca bir örnek vermek istediğimi de söylemişim. “Yine de, daha sonra yeri gelecek olan genel ile tikel olanın, kendi için zorunlu bir yazgı ile rastlantısal görünen bir ereğin birleşmesini, tarihsel olarak, bizi ilgilendiren özel şekliyle gösteren bir örnek daha ermek istiyorum. Caesar, üstün mevkinin değilse bile ‘devletin başında bulunanlarla olan eşitliğini yitirmek ve kendisine düşman olmak üzere, olan, devletin resmi anayasasını ve görünüşte yasaların gücünü kişisel ereklerinden yana çeviren kişilere boyun eğmek tehlikesindeyken, kendisini, mevkiini, onur ve güvenliğini korumak için onlarla savaştı; Roma eyaletlerinin yönetimi bu kimselerin elinde olduğu için de, Caesar’ın zaferi aynı zamanda bütün Roma İmparatorluğunun fethi ile sonuçlandı. Böylece, devlet anayasasını olduğu gibi bıraktı ama devletin tek egemeni oldu. Roma’nın tek hükümdarı olmasını, ilkin olumsuz olan bu ereğinin

gerçekleşmesini sağlayan şey, aynı zamanda Roma ve Dünya Tarihi'nin kendiliğinden zorunlu yazgısıydı. Öyle ki, Caesar'ın çabası, yalnızca kişisel kazançla sonuçlanmadı, tersine bu çaba, kendinde ve kendi için zamanı gelmiş olanı gerçekleştiren bir güdüydü. Tarihteki büyük insanlar böyledir: dünya Tin'inin istemini oluşturan töz, onların kişisel ereklindedir. Onların gerçek olan bu içerik, insanların genel ve bilinçsiz güdüsünde yaşanır. İnsanlar böyle bir ereği gerçekleştirmeyi kendi ilgisi bakımından üzerine almış olana, içten gelen bir güdüyle itilirler; karşı koymak ellerinden gelmez. Halklar daha çok o kişinin bayrağı çevresinde toplanırlar. Büyük insan, onlara içlerindeki güdüyü gösterir ve onu gerçekleştirir.”

Napoleon büyük insandır! Sonunda tinin ereği seçilmiş bir halkın ereğine ve ensonu oda büyük bir adamın, kahramanın ereğine indirgenmiş oldu. Öyleyse tersten tarih büyük adamların, kahramanların, onları açığa çıkarmış olan ulusun ve devletin tarihi olmaktadır. Hegel bize bunu bilincimize çıkarmamızı önerir. Felsefi tarih Alman ulusunun ve onların yarattığı kahramanlarının bilincini açığa çıkarıldığı tarih halini almış oldu. Hegel'in hem ele aldığı üçlemeler bir çok yerde keyfidir. Ve hemde seçimleri kendi dinsel ve ulusal bağlarının belirlemesi altındadır. Dolayısıyla ders notları olduğu için Mantık kitabında olduğu gibi bir tutarlılık ta göremiyoruz kitapta.

Açıktır ki Hegel'in bu notları yönlemsel açıdan tutarsız ve bu tutarsızlıklara paralel Hristiyan misyonerliği ve Alman ulusal yüceliğinin bayağı propagandasıdır.

İMBİLİM DERS NOTLARI

Giriş

“Dilbilim tümcenin bittiği yerde biter. Tümcenin sonrası, yani bağlam imbilimin alanına girer.”

Bilge Karasu Hocanın, Prof. Dr. Cemal Güzel tarafından yayına hazırlanan, İmbilim Ders Notları adlı kitap İmbilim çalışmaları çerçevesinde ele alınacaktır. Bilge Karasu Hocanın çalışmaları kitaptan izlenecek ve özetlenecek ve diğer taraftan çağdaş İmbilimsel çalışmalar aktarılacaktır.

Etimoloji

“...İmbilimle uğraşan herkesin anlaştığı önemli bir nokta var: İmbilim, kurulmakta, oluşturulmakta olan bir bilim niteliği taşıyor...”

Kurulmakta olan bir bilimin Türkçe’de oluş sürecinde son derece tartışmalı konuları içermektedir: Her şeyden önce bilim adının Türkçe’de birçok terim ile karşılanmasıdır. Türkçe yazımı ile semiyotik doğrudan kullanmayı tercih edenler var. Diğer taraftan İmbilim, Şekilbilim, Anlambilim ve Göstergebilim olarak kullananlar. Ve bazende aynı kitapta birkaç terimin birlikte kullanıldığına tanık oluyoruz.

İm, gösterge, işaret: Osm. işaret, emmare, alamet; İng. Sign; Fr. Signe; Al. Zeichen. Eşanlamlı kelimeler olarak kullanılmaktadır. Ancak

gösterge ve işaret terimlerinde kelimenin diğer çekimleri göstergelem,- gösterge, göstergem, işaretlem, işaretsel vs. bazen anlamsız bazende zorlama kelimelere yol açmaktadır. İm, imge, imgelem, imgesel, imlem, imgeleme vs. tüm çekimlerinde kavrama uygun terimlemeye izin vermektedir.

Bilge Karasu Hocamız da ‘İmbilim’, ve anlam karşılığı olarak “imleme=anlama” kullanmıştır.

İm; imlemi bildiren semboldur. İmlem; varlıklarda bulunan ya da varlıklara verilen anlamdır. İm anlam değil kastedilen anlama verilen semboldur. Bu nedenle hemen her bilim alanında yaygın bir kullanımı vardır.

Türkçe’de de kullanılan semiotic-semiyotik, semiyoloji Antik Yunanca semeiotikos’tan türetilmiştir. ‘Sembollere uyan’ anlamına gelmektedir. Yunanca ‘semeion’ işaret, im, belirti ve iz gibi anlamlara gelmektedir.

İlk kez Henry Stubbes terimi, 1670 yılında salgık alanında kullanır. John Locke, İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme (1690) adlı kitabında semiotic terimini kullanır.

“Sınırları henüz kesinlikle belirlenememiş üç terim var: Semiologie, Semantique, Semiotque... Semantik, anlambilim, dildeki anlamlandırmaların bilgisi; semiotique, imbilim, söylemdeki anlamlandırmaların bilgisi. Dolayısıyla, ikisi de dilsel iletişim dizgelerinin semiologiesi ise, genel bir semiologienin öbür kolu diye görülmüştür.” “Ama son yıllarda semiotique X semiologie karşılığı anlam değiştirmeye başlamıştır. Semiotque, imbilim, bu iş için geliştirilmiş bir takım kavramlar, biçimler yoluyla her türlü anlamlandırma dizgelerinin, biçimsel betimine yönelirken, semiologie, bütün öbür imbilimsel dizgelerin “yoran” ı olarak doğal dilleri görme, eğilimindedir.”

İmbilim Tanım ve Tarihçe

“İmbilimin amaçladığı, kabaca söylendikte, anlam üretimi biçimlerinin, anlam üretim biçimlerinin düzenlenişinin incelenmesi, bu alanda

biçimselleştirilmiş, nicelleştirilmiş birtakım sonuçlara varılabilmesi. (Bu da imbilimi bir bilim haline getirmenin önemli bir adımıdır.)”

Semiyotik veya İmbilim Bilge Karasu Hocamızın da işaret ettiği gibi; simge, sembol ve işaretlerin yorumlanmasını, üretilmesini veya işaretleri anlama süreçlerini içeren bütün faktörlerin sistematik bir şekilde incelenmesine dayanan bir bilim dalıdır. Semiyotik disiplinlerarası bir sahadır. Değişik işaret sistemlerine dayanan anlam ve bildirişim konularını inceler.

İmbilim genel olarak üç branaşa ayrılır:

Semantik: İmlerin, sembollerin aralarındaki ve referans oldukları şeyler ile ilişkilerini, onların gösterdiklerini ya da anlamlarını inceleyen alan. Kısaca anlambilim. “ Anlam üretim biçimleriyle bu biçimlerin düzenlenişini araştırmayı amaçladığını söyledim imbilimin.”

Sentaktik: Sözdizimsel, imlerin ve sembollerin aralarındaki biçimsel özellikleri araştırır. Tümce yapısı ve özellikleri araştırılır. “Şimdi, sözcük düzeyi ile tümce, tümceler bütünü, metin düzeyinde anlamadan söz edebilirim.”

Edimbilim: Doğal dillerin anlaşılması üzerine çalışır. Sembollerin onları kullanan insanlar üzerindeki etkilerini konu alır. Bu çerçevede dilin anlamı ve kullanımını ve yapısız dilleri inceler.

Stoa'cılar imlem üzerine düşünmüşler, özdeksel nesne, özdeksel simge ve anlamı birbirinden ayırt emişlerdir. “ Stoa'cılardan beri ele alınan “anlam” sorunları...”

“Saussure, toplumsal ruhbilimin, dolayısıyla genel ruhbilimin bir parçası olacak bir bilim tasarlıyordu: İmlerin, toplumsal yaşam içerisindeki yaşamını inceleyecek bir bilim... 1964 yılında (İmbilimin, Fransa'da ortaya çıkışı sırasında) Barthes, Saussure'ün bu düşüncesinin tersine çevrilme olasılığının göz önünde tutulması gerektiğini söylüyor, imbilimi dilbilimin bir parçası, “söylemin anlam taşıyan büyük birimlerini ele alacak parçası” diye görüyordu.”

Ch. S. Peirce, Eco, Greimas ve Barthes imbilimin çağdaş öncüleridir. Bilge Hocanın andığı Ferdinand de Saussure (1857–1913) modern dilbilimin ‘babası’ olara görülür. Charles Sanders Peirce ise (1839–1914) önemli bir mantıkçıdır. Felsefi edimbilimin kurucusudur. İmbilimin

bir bilim dalına dönüşmesini sağlayan kişi Ch. S. Peirce'tür. Peirce, bütün olguları kapsayan bir göstergeler kuramı tasarlamış ve mantıkla özdeşleştirdiği bu kurama «semiotic» adını vermiştir. Peirce'e göre, göstergebilim (her çeşit bilimsel inceleme için bir başvuru çerçevesi oluşturan genel bir kuramdır, Peirce, tasarladığı bu göstergebilimi üçe ayırır: 1. salt dilbilgisi; 2. mantık; 3. salt sözbilim.

Umberto Eco, Semiotik ve Dil Felsefesi adlı kitabında imbilim teorisini tartışır. Kendisi konuyu otoritesi olarak görünür. Bilge Hoca da adını andığımız diğer düşünürlerin yanısıra esas olarak Eco'yu notlarında referans gösterir. "Eco'nun terimlerini kullanarak..."

Valentin Nikolaevich Voloshinov (1895–1936), Louis Hjelmslev (1899–1965), Charles W. Morris (1901–1979), Roland Gérard Barthes (1915–1980) ve Algirdas Julien Greimas (1917–1992) imbilimin oluşum süreçlerine katkıda bulunmuş önemli bilim insanlarıdır.

Yöntem

"İmbilimin yönteminin ana ilkesi, soyutlama ilkesi. Anlamlandırma olgular topluluğu içinden, incelemek üzere şu ya da bu özdeş irayı gösteren bütünlerin soyutlanıp ayrılması."

Metin yapısı

"Duruk metinler bir tek önermeyle özetlenebilirler. Anlatı (devingen) metinlerinde ise başta ortaya konan ile son arasında bir değişme vardır." "Masalların Keloğlan'ı sonunda zengin olur. Başlangıç durumunu değilleyen bir son duruma dönüşümü taşıyan metne anlatsal metin diyoruz."

"Herkesin aynı şeyleri okumuş olmasının beklenemeyeceğini söyledim. (Herkes hep aynı şeyleri okursa durumumuz bir yoksulluğa varır. Okumada çeşitlilik gerekir. Bu ilgilerde de çeşitlilik demektir.) İlgiler değişik, olanaklar değişiktir. Ama bu başka başka okumalar, terimlerden biri olan "metinlerarası" bütün ya da bütünce üzerinde dururken, birden, başka bir anlam kazanacaktır."

“Modalardan söz ettim. Moda geçicidir ama yayıcıdır da. Herkesin imbilime ilgi göstermesi, bu genel ilgi yerini bir başka “moda”ya kattığı zaman da imbilimle uğraşacak birkaç uzman adayının ortaya çıkmasına yol açarsa verimli bir ilgi olmuş olacaktır.”

“Yaşayan, kutuya girmiş haliyle değil, oluşma halindeki düşünceden söz ettim. Kaynak metinler üzerine yazılanlar bu kaynakları kimi zaman çarpıtmıştır; (bu çarpıtmalar, bir bakıma, düzeltilmesi daha kolay şeyler) ama her zaman süzmüştür.”

“Oluşan düşüncüyü görüp yaşamağa çalışmak ise başka bir serüvendir. İmbilim alanında Peirce’den, örneğin, Eco’ya, Greimas ya da Barthes’a uzanmak, bir düşünce serüvenini bir kıyıcığundan yaşamaktır. Bir ülkenin sınırlarının, engbelerinin, sularının yavaş yavaş tanınması gibi bir alanın, birtakım sorunların, kavramların, terimlerin yavaş yavaş arandığını, sezildiğini, bulunduğunu, kararlaştırılıp işler hale getirildiğini görmektir. Araştırmayı, aydınlanmayı yaşamaktır bu.”

“Tanıma, uzayda, zaman içinde ayırımrama demektir; zamanla, dünya üzerinde edinilen görgüdür. Sürekli, ayırimsız, anlam alanının dışında kalan bir yoz duyulurluğun içinde, söz-öncesi ilk ayırımramalar, algılarla yapıyor olsa gerek. Greimas, bu alana, “doğal dünyanın imsel dizgesi” adını vermişti. Ona göre, doğal imsel dizgelerin anlatım düzeyindeki ulamları, sözsel imsel dizgelerin içeriği düzeyindeki ulamlara karşılıktır. Bilişsel zorlamalar insani anlam üreticisini, imbilimsel bir özne durumuna getirir.”

“Dil dışı imbilimlerin kuruluşu, şimdiye dek ancak doğal dillere bırakılmış olan, dünyanın anlamsal ulamlamasının açıklanışını, elbette değiştirecektir. “Ancak” görsel, musikiye değgin, çalımlara değgin imlenenler var mıdır? “Ancak-görsel” imlenenler imgelemek güç değil.”

“Bunu yapabilmek için de gözün kendi kendini eğitmesi, sözel dilegetirmenin kabul ettireceği kalıplardan kaçınıp görsel birimleri ille de doğal dünyanın biçimleriyle özdeş kılmaktan geri durması gerekir. Özgül olarak görsel birimleri seçmek, ardından bunları adlandırmak için doğal bir dile başvurmamak, özel bir öte-dil, üst-dil yaratmak gerekiyor.”

“Uzun sözün kısası, sözel alan dışındaki çalışmalar, düşünceyi, her şeyden önce, doğal dillerin alışılmalı zorlamalarından, baskısından kurtulmanın yolunu aramaktadır henüz.”

“Einstein, matematikte “buluş” konusunda Jacques Hadamard’la yaptığı bir konuşmada, “yazılmış ya da söylenmiş sözcüklerle dil, düşüncenin işleyişinde en ufak bir pay taşımamış gibi görünüyor” demişti.”

“Bu sezgisel sözler, birçok başka bilim adamının söyledikleriyle destekleniyor. Belki, imlerin altındaki işleyişlerin tümdengelimli bir örnekleştirilmesi, gerçekleşir bir gün.”

Üst Mantık

“Mantık Aristoteles’de biçimselleştirilmişti. Simgeleştirmeyi, yüzyıllar sonra Frege ve Russell getireceklerdi.” “...Kümeler kuramı, matematiksel kuramların en geneli, en az özgülü olduğu için, üçtür ana-yapıya götürmekte, bu yapılar da, her türlü matematiksel dizgenin kuramının oluşturulmasında yeterli olmaktadır.” “Hilbert’in tasarısına uygun olarak Post, Gödel, Hilbert ile Aekerman’ın çalışmaları da, mantığın ilksavlandırılması sonucu olarak, üst-mantığı getirecekti. Mantık önce bir dil, bir hesap olmuştu; artık bu dilin tümdengelimli bir kuramı olacaktı; sonunda da bu kuramın niteliklerinin ikinci düzeyde, ikinci derecede bir irdelinişi haline geldi.”

“Mantığın da “varlıkoluşsal” tarihi var, “soyoluşsal” tarihi var. Ama mantık felsefelerinin de bir tarihinden sözedilebilir.”

“Bilgi, içsel olan, mantıksal-matematiksel yapılarla bilginin çevre koşullarıyla ilişkisine ilişkin yapıları kapsar. Bu yapılara epistemik yapı adı verilir. Mantığın tarihi, dolayısıyla, felsefe tarihinin işlemsel bir çevirisi oluyor denebilir... Mantık, bilimin iç yapısının kuramı olmaktadır.”

Referanslar

Tüm notlar değerli hocamız Bilge Karasu’nun İmbilim Ders Notları’ndan alınmıştır.

BEYEFENDİ, TRISTRAM SHANDY'NİN HAYATI VE GÖRÜŞLERİ

Bu çalışma başlıkta adı geçen romanın eleştirisidir.

Orijinal adı: The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman.

Generally called Tristram Shandy.

Romanın yazarı; Laurence Sterne

Yazarın Hayatı

Laurence Sterne, 24 Kasım 1713'te şimdi İrlanda'nın içinde yer alan Clonmel'de doğdu.

Yazar bir Anglican papazı idi; Anglikanistler, İngiltere'de aynı inanç, ibadet biçimi ve kilise yapısına sahip, birbirlerine tarihi bağlarla bağlı Hristiyanlık içinde bir mezheptir.

Babası, Roger Sterne, teğmen olduğu için sürekli bir yere atanıyor ve dolayısıyla Laurence'ın yaşamının ilk on yılları, İrlanda'da bir yerden bir yere göç ederek geçti.

Babası Laurence'ı zengin kardeşi Richar'ın yanına yollar ve Stern Halifax'ta Hipefolme Gramer Okulu'na başlar. Babasını bir daha göremez. Babası Jameika'da görevdeyken hummadan 1731'de ölür. 20 yaşında Kembric, Jesus Kolejine kabul edilir. 1740 yılında Master of Arts ödüllendirilmesi ile mezun olur.

1741 yılında Elizabeth Lumley ile evlenir. Her ikisi de verem hastalığına yakalanır. 18 Mart 1768'de, Londra'da ölür.

The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentlemen (Beyefendi, Tristram Shandy'nin Hayatı ve Görüşleri) adlı romanı ile tanındı. Bu romanın ilk kitabını 1759 yılında yayınladı. Kitap kısa zamanda Londra'da ve bütün kıta Avrupası'nda tanınan biri oldu. Kitabın tamamını hastalıkla boğuştu yıllar içinde yazmıştır.

Yerel politik durumlarla ilgili anılar ve bir çok vaaz yayınladı. A Political Romance (Politik bir Roman) Tristram Shandy'e başlamadan kısa bir süre önce yayınladı.

Diğer önemli bir yapıtı; A Sentimental Journey Trough France and Italy'dır. Fransa'dan İtalyaya Duygusal bir Gezi adlı bu kitabını 1768'de yayınladı. Bu yapıt zengin İngiliz çocuklarının belli bir yaşta eğitim ve deneyim amacıyla Avrupaya yaptıkları gezileri anlatmaktadır. Tristram Shandy'nin birkaç bölümünde, kendisinin de çıktığı bu geziyi anlatır.

Bazı yorumcular bu kitabın, Tristram Shandy'nin tamamlanmamış olan son bölümü olduğu görüşündeler. Diğer yandan bu kitap, Sterne'nın, Tobias Smollett'in Travels through France and Italy adlı kitabına bir yanittir.

Kitaba ilişkin genel notlar

Roman farklı zamanlarda yazılmış dokuz kitaptan oluşmaktadır. 1. ve 2. kitap 1760, 3. ve 4. kitap 1761, 5. ve 6. kitap 1763, 7. ve 8. kitap 1765, 9. kitap 1767'de basılmıştır. Sonu olmayan bir romandır. Yazar ölmeydi devamının geleceği son bölümlerde açıkça bellidir. Çünkü daha sonra yazacaklarına dair birçok gönderme vardır.

“Şimdiye kadar yazılmış olağan üstü, en sıradışı roman!” Kitaba ilişkin eleştirilenlerin genel kanısı ve benim de görüşüm budur;

“... okurumun şimdiye dek hiçbir konuda hiçbir şeyi tahmin edememiş olmasının sorumluluğu büyük oranda bana aittir. ...ben öyle ki, öyle özel bir mizaca sahibimdir ki, eğer sizin bir sonraki sayfada karşınıza ne çıkacağı konusunda en küçük bir fikir, bir vassayım öne sürebileceğinizi düşünsem, onu kitabımdan derhal söker atardım.”

Okuyucusuna ufka dair hiçbir imge sunmayan bir roman nasıl konu edinilebilir? ...özetlene bilir mi? ...biçimi, tarzı gösterilebilir mi? Hele değil sonu bir başlangıcı, bir formu olmayan bir roman ise söz konusu olan.

O nedenle önce karakterler ile işe başlayalım:

Tristram Shandy – Hikayemizin anlatıcısıdır. Bize kendi hikayesini anlatmaktadır. Annesinin hamile kalması, doğumu, vaftiz, sünnet vs.

Walter Shandy – Tristram'ın en geniş felsefi görüşleri olan babası.

Elizabeth Shand – Tristram'ın annesi.

Captain Toby Shandy – Tristram'ın amcası, bir savaşta kasığından yaralanarak emekli olmasından sonra askeri tarihe ve bilime takıntılı bir ilgi içinde buluruz onu roman boyunca ve tabii bir de aşk hikayesi ile kitabın son bölümlerine yerleşiyor.

Onbaşı Trim – Amca Toby'nin sadık uşağı ve arkadaşı. Gerçek adı James Buttler; Trim takma adını orduda iken alıyor. O da bir savaşta dizinden yaralandığı için artık sivildir.

Dr. Slop – Yerel erkek ebe. Walter'ın, oğlu Tristram'ın doğumuna girmesini istediği bir cerrah.

Papaz Yorik – Köyün papazı. Bu kahramanın adı Hamlet piyesindeki Yorik'e bir göndermedir.

Susannah – Bayan Shandy'nin hizmetçisi. Tristram'ın üzerine pencereyi düşürerek sünnet olmasına yol açan kazayı yapar.

Obadiah – Walter Shandy'nin hizmetçisi

Bobby Shandy – Tristram'ın ağibisi.

Dul Wadman – Yüzbaşı Toby Shandy'nin aşık olup evlenmeye niyetlendiği komşusu.

Bridget – Dul Wadman'ın hizmetçisi.

Köyün ebesi – Bayan Shandy'e doğumunda yardımcı olan ebe.

Eugenius – Papaz Yorick'in arkadaşı ve danışmanı.

Didius – Kilisenin bilgiç avukatı.

Hala Dinah – Tristram'ın halası.

Lieutenant Le Fever – Amca Toby'nın hayır severlik yaparak bakımını üstlendiği kişi. Ancak kısa zamanda ölür ve geriye öksüz bir çocuk bırakır.

Billy Le Fever - Lieutenant Le Fever'in oğlu. Amca Toby Billy'nin koruyucusu olur. Eğitimine yardımcı olur ve hatta onu, Tristram'ın bakıcısı olmasını önerir.

Genel Tema

Bu kitabın bir genel konusu; kitap boyunca zaman ve olay dizinsel bir konusu olduğunu söylemek son derece tartışmalı ve hemen hemen kitap ile ilgili eleştirilerin tamamına ters bir yorum olacaktır. Tarihi materyaller, resmi belgeler, filozofların görüşleri, roman kahramanlarının geçmiş bir olay ve düşüncelere ilişkin kendi yorumları ile sürekli kesilen bir ilerleme, tarihin bir anına sıçrama ve geriye dönüşler karmaşasıdır roman. Tüm bunlara rağmen belli belirsiz işleyen iki temadan söz edebiliriz.

Birincisi Tristram Shandy'nin 'oluş'udur. Bir canlı olarak varlığa gelişi, "peydahlanması", doğumu ve geleceğine ilişkin babanın kaygılarını içeren , eğitimi, sağlığı vs. bir yaşam hikayesidir. Tristram Shandy'nin yaşamı.

İkinci ana konu kuşkusuz amca Toby'dir. Kitabın daha başından beri yavaş yavaş sahneye giren ve son bölümlerinin büyük kısmı ise kendisine ayrılan amca Toby. Amca Toby bir yüzbaşıdır. Stern'in babasında bir askerdir ve onu çocukluğu dışında hiç görmemiştir. Toby amcanın askeri tarih ve bilimlerdeki bilgisi ona yazarın babasından gelmedir. Romandaki amca, yazarın gerçek hayatındaki baba figürüdür.

Yazım Tarzı

Tarih, düşünce tarihinin ve romandaki kahramanların kişisel tarih ve düşüncelerinin andaki olaylar ile çapraşık bir süreç-süreçler karmaşası olarak işlenir konular.

Tristram Shandy'nin hayatının anlatılacağını sanarak başlarız romana ancak anlatılan hiçte beklediğimiz değildir. Klasik roman

okuru için alışıldık bir tarz yok Tristram Shandy'de. Bir başlangıç, ardışık akan konular, sürpriz olmayan sonuçlar... daha önceden sonunu bildiğimiz hikayeler. İşte bunların hiç biri yok bu romanda. Bir yapısı, çatısı, hikayelerin üzerinde yükseldiği bir temel yani basmakalıp bir tarz yok.

Tristram'ın bize verdiği doğum tarihi dışında bir zamanda yok. Belirli bir zamanda, belirli bir yerde, belirli bir içerik-konu ve belirli bir anlatım formu yok Tristram Shandy'nin.

O, henüz anlatıcının kendisi ortada yokken, kendisinin "peydahlanma" hikayesini anlatırken bulur. Bu başlangıcı olmayan bir başlangıçtır. Anlatıcı henüz ortada yoktur. Keza hikayenin sonunda gelmez.

Örneğin "Pehdahlanma" işi sırasında annesi babasına "söylesene cancağazım...saati kurmayı unutmadın ya? diye sorar. Baba, "aman tanrım" diye bağırır. Ya sonra anlatım burda kesilir. Sonra ne olmuştur? Öğrenemeyiz. Babanın feryadının altında yatan anlayışına geçeriz. "HOMUNCULUS'a eşlik etmek gerekir."

Filozoflar neder bu konuda ya rahipler ya bilim adamları? Kendimizi daha baştan seksüel pratiklerle ilgili konulardan, felsefeye, teolojiden bilime sayısız konunun, bu konuların muhatabı filozlar, din adamları ve bilim adamlarının arasında buluruz. Ve tabi onların kitapları, görüşleri; görüşlerini etkileyen başka görüşler ve kitaplar... Ve tüm bunlar üzerine Tristram'ın filozof görüşlü babası Walter Shandy'nin yorumları. Tüm bunlarla birlikte romanın üçte ikilik kısmını daha Tristram doğmadan bitirdiğimizi fark edemeyiz.

İşte bu nedenle bir zaman dizgesi yoktur. Dolayısıyla bir olaylar dizgesi yani bir hikaye örgüsü, başlayan ve biten bir hikaye ve aslında bir konuda yoktur. Yalnızca YAŞAM vardır. Roman için bir tarz belirtmek zorunda hissedersek kendimizi kuşkusuz bu yaşam tarzıdır. Yaşam gibi karışık, kesik kesik, tamamlanmamış bir süreçtir Tristram Shandy. Biz ölürüz ama aslında hikayemiz hala devam eder. Ölülerimiz ile zamansız konuşmalarımız gibi. O nedenle sonu olmayan bir romandır Tristram Shandy.

Tristram'ın dili şüpevidir. Bu şüpeci dili, onun, bizimle kurduğu iletişimin büyüğü, mistik dayanağıdır. Ama bu dil aynı zamanda

karakterlerin karşılıklı dilidir de. Walter ve Toby konumlarından hiçbir şey yitirmeksizin obsesif bir tartışma içinde bu şüpeci dili kullanırlar. Toby Amca mistizm bulaşmış askeri tarih anlatırken ve Walter onlar üzerine felsefi yorumlar yaparken karşılaştığımız hep bu dildir.

Kelimelerin, cümlelerin ve neredeyse bazen paragrafların tamamı çift anlamlıdır. Trisram, kendi “hobbyhorse”ına biner ve onu keyifle roman boyunca sürer. Hobbyhorse boş zaman anlamında kullanıldığını sana biliriz ki kullanır ama kelimeyi bir de fahişe anlamında okuyabiliriz. Trisram “hobbyhorse”u tüm kitap boyunca, seksüel anlamı ile birlikte kullanır. “...efendim, her çağda en bilge kişilerin, Hazreti Süyleman da dahil, hobbyhorses (boşzaman beygirleri) koşturdukları yok mudur? ...adamın biri Boşzaman Beygirine binmiş Kral Yolun’da sessiz ve sakin ilerlemekteyse...bundan size ya da bana ne?”

Olayların arasında, okuyucu kendini, seksüel, dinsel ve derin felsefi açıklamalar ve tartışmalar içinde bulabilir. Çoğu zaman tüm bunlar tamamen iç içe geçmiştir. Trisram, anlatıcı, kendi varoluş sürecinde kendi toplumunu bir araya getirmiştir. O, evin üst katında doğma halinde iken, evin alt katında bu topluluk üyeleri; Papaz Yoric, Amca Toby, Doktor Slop ve Baba ve tabi hizmetçiler derin tartışmalara girmiştir. Trisram, okuyucu ile kitabın sonuna kadar iletişim içindedir. Okuyucu hiçbir beklentisini bulamaz kitapta ama anlatıcıda okuyucuya beklentilerini karşılama sözü vemediği gibi tam tersine ısrarla bir çok pasajda bulmak istediklerini asla bulamayacağından söz eder. Öyle ki “eğer okur bir sonraki cümleyi sezerse” kitabı yazmayı bırakacaktır.

Çağdaş tv ve sinema izleyicileri ve okur için kuşkusuz zor bir dildir, Trisram’ın dili. Tüm bunlarda doğrusal bir akış vardır ve neler olacağı az çok daha baştan kestirilir. Trisram’ın dili doğrusal ya da simetrik değil, doğrusal olmayan ve asimetrik bir dildir. Ama buna rağmen okuyucu umutsuzluğa kapılmaz çünkü hayatını keşfeder.

Trisram, bizi sürükleyen fantezilerimizin ve ilgi alanlarımızın neler olduğunu iyi bilmektedir. Roman boyunca anlatım günlük olaylara hiç bağlı olmayan bilişsel ve kavramsal düzeyde ilerler. Trisram, okuru günlük olayların dedikodusu üzerinden değil, fantezilerinin güdülediği zihinsel-bilişsel süreçleri üzerinden etkiler ve kitaba bağlar.

Kronik bir uyumsuzluk içinde ne bildiğimizi, nerede olduğumuz, neye ihtiyacımız olduğunu ve sözlerimizi unutturuz Tristram Shandy karşısında. Tüm bunları elimizden alır. Mantık dışı bir anlatım var karşımızda. Hikayeler ve olaylar arasında mantıklı, düzeneksel bir geçiş yok.

Tüm biçimsiz acıcılık karşısında Tristram son derece duygusal ve komiktir de. Kitap bir başka açıdan 'kara komedi'dir. Okur kendini ironik, acıklı bir komedinin içinde bulur. Gereksiz, birden patlak vermiş yaralanmalar olur. Mutsuzluğa, melankoliye karşı kendiliğinden, gönüllü bir eğlim vardır. İstenmez ama kaçınılmaz bir şekilde açığa çıkacak zorluklara karşı duyulan korku, öfke, yenilmişlik duygusu ve bunlardan doğan acıma hissi vardır. Amca Toby hasta adama ve sefil oğluna yardım etmek için bir kese altın ile onların yanına gider. Ama adam ölmüştür ve zavallı çocuk ayaklarının dibinde oturuyordur. İşte buna denmez mi tirajı-komik?

Ya Toby amca sadece savaşı düşündüğü zaman mutlu olan bir insan. Öyle ki evinin arka bahçesini tüm servetini harcayarak savaş alanlarının minyatürleri ile donatmıştır. Ve bunu öyle bir titizlikle yapmaktadır ki arkadaşı ve yardımcısı Onbaşı Trim ile, günlerinin tamamını bununla uğraşarak geçirir.

Tristram yukarıda belirttiğim hikaye anlatımındaki mantıksızlık onun, Zamanı kullanışındaki keyfiyet ile birlikte ilerler. Hikayenin bu tarzı mı zamanı yoksa zamanın kuantlar gibi bir oraya bir buraya sıçrayan yapısı mı hikayenin tarzını belirlemektedir? Bir tartışma konusu. Ama her ikisi de bir birine paraleldir. Bu paralellikten bir sabite çıkaramayalım. Çünkü zaman ile konu aynı anda örtüşmez. Zaman son derece rastlantısal bir tarzda konudan, tarihten yani tüm gerçeklikten kopuk ilerler. İlerler mi gerçekten? Hem hikaye ve olaylar açısından ve hemde tüm kitap boyunca hikayeler arasındaki geçiş açısından zaman tamamen rastlantısalıdır. Bu nedenle kompozisyona uygun bir zamandan ki kompozisyon da kaotiktir, bahsedemeyiz. Tristram, şeylerin normal düzeni, zamansal, ardışık akışını tahrip eder. Parçalar arasında sıçrarken buluruz kendimizi. Toby Amca ve Onbaşı Trim ile Dul Wadman'a aşk teklifinde bulunmak üzere, Dul Wadman'ın evine doğru

yola çıkarlar. Üstelik bu bölüm Tristram'ın okura en düzeneksel anlamda bulunacağına dair söz verdiği bölüm. Ancak bir kitap boyunca Dul Wadman'ın evinin önüne gelemeyiz. Oysa, Dul Wadman'ın evi Toby Amca'nın evinin yanındadır.

Bu tarzı, Alastır Fowler “the work in progress fiction” olarak tanımlar . Bu Fowler'a göre yeni ufuklar açan yeni bir formdur. Bir hikaye içindeki bitmemiş hikayelerden oluşur gerçekten tüm roman. Hikaye başlar ama tamamlanmadan başka bir applet-küçük hikayeye geçer. Ama bu ikinci, üçüncü, dördüncü vs... tamamlanmamış hikayeler dizisi başlangıçtaki hikayeyi çoktan genişlik açısından aşar. Çağdaş yazında yaratıcı-inventor yapıtların başvurduğu bir tarzdır bu. Bitmemiş zaman, süresiz zaman anlarıdır romanın tamamı. Çünkü bitmemiş, başlangıcı ve sonu olmayan hikayeleri takip eder zaman.

Tristram bu anlatım tarzına uygun imla, noktalama biçimi geliştirmiştir. Nefes nefese akan cümleler tire, iki nokta ve noktalar ile bağlıdır birbirine. Farkedilir ölçüde tire kullanmıştır. Kitap boyunca Tristram anlamları manipüle etmek için noktalama işaretleriyle onar. Özellikle zaman akışlarında, geçmiş ve gelecek gibi, mantıksız sıçramalar ve hikaye örgüsündeki anlık değişimler sırasında tireye başvurmaktadır.

“-O halde neden, izninizle efendim, savaşlar da evlilikler gibi cennet katında yapılmaz? -Amcam Toby düşündü.” (syf.612)

Tristram bir bütünlük, uyum, belirli bir doğrusallık istememektedir. Okura kitapta bunu bulamayacağını da söyler. Parçalı, çok boyutlu, doğrusal olmayan özgürce uçuşan fikirler ve olaylar ve zamanlar ister. Ve bu anlatım tarzına uygun bir noktalama biçimi geliştirir.

Tristram Shandy, geleneksel -kendinden önce ve günümüzde de süren- roman formunu, tarzını yerle bir eden bir karşı-romandır. Sartre'nin kullandığı bu terimin uygun düştüğü en iyi örnek Tristram Shandy olduğu açıktır. Geleneksel roman tarzının çağrıştırdığı her şeyden kaçmayı başarmıştır. Parçalı deneyimler ve düzensizlikler arasında okur gerçekliği yeniden kendi zihninde kurmak zorundadır.

Romanda ki karakterler olaylara aklın almayacağı yoğunlukta duygusal reaksiyon gösterirler. Aynı duyarlılık okurda da oluşturulmaya

çalışılır. Stern, Tristram'ı ve topluluğunu aşırı duyarlı bir tarzda kurgulamıştır. Bu tarz komediler aslında on sekizinci yüzyılda tipiktir.

Stern, Tristram aracılığıyla okuyucunun aklının eğilimlerini ve bu yolla kendi zihnini de keşfetmek ve izlemek çabasıdadır. Aslında tüm roman yaratıcı bir aklın serüvenidir. Ve istenen bizim de onun taklit etmemiz. Dolayısıyla okur bu serüvende kendi aklının gücünü de sınamadan geçirecektir.

Tristram Shandy, çağına damgasını vuran nükteli, ağdalı, ezoterik anlatım tarzını aşırısıyla yansıtır. Kendine aşırı güven ve önem veren bir tarzdır bu. Roman boyunca bildiklerimiz ve ne bildiğimizi bildiğimiz üzerine alaycı anlatımlar vardır.

Romanın daha ilk sayfalarından son sayfalarına kadar filozoflara, felsefi düşüncelere, bilim tarihine ve çağının bilimsel gelişmelerine dair aktarmalar ve tartışmalar var. Çok boyutlu romanın bir boyutu da bilimsel referanslardır. Lock'tan Platon'a ve hatta Avicenna'ya (İbni Sina) dipnotlu, sayfa numaraları ile bilimsel bir kitap yazarı gibi göndermelerde bulunur Tristram. Mikroskop, sperm, hayvanların ruhu, kanın akışı vd. bir çok konuda bilimsel referansları ile düşünce açıklamaları buluruz. Roman salt bu boyutu içinde bile okunabilir. Bilimsel ve felsefi retorik, teolojik bildirimlerin yanında daha geniş bir yer tutmuştur. Özellikle Lock'un görüşleri tüm kitabın içkin felsefi ruhunu oluşturur.

Tristram Shandy'nin en biçimsel ve teknik tarzı; alışılmadık bir anlatıcı, hikaye ve olayların manipülasyonu, düzeneksiz zaman biçimi ve sürpriz, yersiz başlayan ve ilerleyen-kesilen konulardır.

Onun için, Tristram Shandy'e, ne zamanı ne konusu olan, bitmemiş sayfalar, tükenmemiş bölümler yani başlangıcı ve sonu olmayan bir roman diye biliriz.

Etkilenimler

Stern, Tristram Shandy içinde sayısız kitaptan doğrudan doğruya birçok pasaj ve paragraf aktarır. Bu tarz, ona karşı plagiarizm, eser hırsızlığı suçlamalarına yol açmıştır. Kitabı okuyan ön yargısız bir okur için

bence bunlar anlamsız suçlamalardır. Stern alıntı yaptığı tüm yazarların adını anar. Etkilenimlerini açıkça gösterir ve keza bahsi geçen alıntıları kahramanların görüşleri ve etkilenimleri olarak verir.

Robert Burton'un *The Anatomy of Melancholy*, Francis Bacon'un *Of Death*'i, Rabelais'in *Gargantu and Pantagruel*'i, Lock'un *Essay Concerning Human Understanding*'i, Montaigne'nin *Denemeler*'i, Cervantes'in *Don Quixote*'u, Swift'in *Battle of the Books*'u ve daha bir çok yazar ve kitaptan etkilenmiştir.

Kitap baştan sona Lock'un empirizm görüşünü içermiştir. Tüm anatomi ile ilgili bölümler Robert Burton'un *Melankolinin Anatomisi*'nden alınmıştır. Kanın dolaşımından homunculusun yapısına kadar. Aşk üzerine tüm yazdıkları açıkça ve tamamıyla Platon'un görüşleridir. "... zira o zaman iki tür aşk olduğunu öğrenirdin – Eskilerin iki dinden söz ettiklerini biliyorum – biri – avam için, öteki okumuşlar için; ama bence tek aşk her ikisine de mükemmelen uyar – Uymaz; dedi babam – ...bu aşklardan biri akli – diğeri şehevidir – birincisi kadim – anasız – olanıdır – Venüs'ün hiçbir dahli olmayan; ikincisi Jüpiter'le Dione'den peydahlanmıştır..."

Stern'in alıntılara başvurma tarzı yukarıdaki alıntıda görüldüğü gibidir. Karakterler karşılıklı konuşurken kendi görüşlerini yasladıkları ya da etkilendikleri bir düşüncenin aktarımı tarzındadır.

Aslında Swift'in *Kitapların Savaşı* adlı kitabı tüm çağın yazım tarzını bize anlatmaktadır. Swift kitabında çağlarında yazılmış tüm kitapların Antik Yunan eserlerinin çalıntıları olduğunu söylemektedir. Tristram buna da açıkça değinir.

Yeni gelişen bilimler dışında felsefi, düşünsel retoriğin Antik Yunan'ı aşmadığı ve bu söylemin Antik Yunan'dan aşırıldığı günümüzde çok açıktır. Stern'in etkilenimleri çağının realitesi açısından hoş görülebilir niteliktedir.

Kitabın Etkileri

Benim için büyük sürpriz ve kişisel keşfim Marx'ın gençliğinde Tristram Shandy'in hayranı olması. Ve dahası romandan öyle etkilenir

ki yayınlanmadan kalan, Scorpion and Felix adında, kısa gülünç bir hikaye bile yazmış.

Kuşkusuz yalnızca Marx değildir Tristram Shandy'den etkilenen. Kitap daha yayınlandığı aylarda Londra'da ve tüm Avrupa'da ünlenir. Üstelik ilk iki kitap henüz gerçekleşmemiş doğum üzerinedir.

Kitap günümüzde de İngilizce yazılmış en komik kitap olarak kabul edilmektedir.

Schopenhauer, Goethe'nin Wilhelm'i, Rousseau'nun Nouvelle Heloise'si ve Cervantes'in Don Quixote'u ile birlikte Tristram Shandy'i kendi sınıflarının en üst romanları olarak kabul eder.

Samuel Johnson "tuhaf olan hiçbir şey uzun süreli yaşayamaz. Tristram Shandy kalıcı olmadı." demişti. Tristram Shandy'i Türkçe olarak okuduğumuza göre Johnson yanılmış durumda.

Goethe, Wilhelm Meister's Journeyman Years adlı kitabında Sterne'i över. Bu şekilde Nietzsche'nin etkilenmesine de kapı açmış olur.

1921'de ünlü Rus formalist Vikto Shklovsky Tristram Shandy üzerine yazdığı makalesinde "Tristram Shandy dünya literatürün en özgün romanıdır."

Shklovsky'nin bilincimize çıkardığı önemli şey; Tristram Shandy'nin bize, diğer geleneksel romanların düzeneksel form ve estetik yasaları yerine kendi yeni form ve estetik yasalarını sunmasıdır. Doğrusal, tek konulu, tek biçimli, ardışık zamanlı bir hikayeden Tristram Shandy bizi çok boyutlu-boyutsuz ve zamanlı-zamansız, ardışık olmayan bir uzaya taşır. Kitabı bitirdiğimizde estetik duyulumumuzda ki derinleşmeyi hissetmememiz mümkün değildir.

Referanslar

- 1- Tristram Shandy, Beyefendi'nin Hayatı ve Görüşleri, YKY yayınlar, üçüncü baskı.
- 2- Laurence Sterne, The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman, 2005 Munich baskısı.
- 3- <http://www.sparknotes.com/lit/tristram/section10.rhtml>

4-http://en.wikipedia.org/wiki/The_Life_and_Opinions_of_Tristram_Shandy,_Gentleman

5- <http://www.guardian.co.uk/books/2008/jun/11/laurencesterne>

6- All Job's Stock of Asses': The Fiction of Laurence Sterne and The Theodicy Debate; A Thesis submitted for the degree of doctor of philosophy of The Open Universty Within th Discipline of English Literature, Haziran 2010, Peter Geoffrey Green.

7- The End of Books-or Books Without End?; J.Yellowlees Douglas, The University of Michigan Press. 2003 baskısı.

BÖLÜM II

BİLİM FELSEFESİ ÇEVİRİLERİ

İsmet Şahin

BİLİMSEL DÜNYA GÖRÜŞÜ

VİYANA ÇEVRESİ¹

Moritz Schlick'e ithaf olunur

Önsöz

I 929'un başlarında Moritz Schlick, Bonn için çok cazip bir davet aldı. Ufak bir kararsızlıktan sonra Viyana'da kalmaya karar verdi. Bu vesileyle, bilimsel dünya görüşünün 'Viyana Çevresi' gibi bir şey olarak, ortak bir çaba içinde bu düşünce tarzını geliştirmeyi sürdürmek bize ve kendisine ilk defa açık hale geldi. Bu çevre katı bir organizasyonu yok; eşit ve temel bilimsel duruşu olan insanlardan oluşur; her bir birey uyum göstermeye çalışır, hiçbiri huyları aracılığıyla bağlanarak rahatsızlık etmek istemez. Pek çok durumda biri diğerini temsil edebilir, birinin çalışması bir diğeri tarafından sürdürülebilir.

Viyana Çevresi daha uzakta olanları etkilemeyi ve benzer doğrultuda olanlar ile iletişim kurmayı amaçlamaktadır. Ernst Mach Derneği

---

1 Bu metin Viyana Çevresinin manifestosudur. Bu güne çevrilmemiş olması gerçekten tuhaf! O nedenle hala bir çevirinin olabileceğine ama benim bulamadığım düşüncesini taşıyorum. Çeviriye kaynaklık eden metni, okur, internette kolaylıkla bulabilir. **The Scientific Conception of the World: The Vienna Circle/** http://en.wikipedia.org/wiki/Vienna_Circle

ile olan işbirliği bu çabanın ifadesidir; Schlick bu derneğin başkanıdır ve Schlick'in çevresinden bir kaç kişi komiteye de üyedir.

15-16 Eylül 1929 tarihinde Ernst Mach Derneği, Ampirik Felsefe (Berlin) Derneği ile birlikte, aynı zamanda orda bulunacak olan Alman Fizik Derneği ve Alman Matematikçiler Derneğinin konferansı ile bağlantılı olarak Prag'ta deneysel bilimlerin epistemolojisi konulu bir konferans yapacak. Teknik konuların yanı sıra, ilke konuları da tartışılacak. Dünyanın bilimsel anlayışının Viyana Çevresi üzerine mevcut broşürün konferans vesilesiyle yayınlanmasına karar verildi. Broşür, Viyana'da kalmasının şükran ve sevinç ifadesi olarak, Ekim 1929'da, Kaliforniya'da ki Stanford Üniversitesi'nde misafir Profesörlükten döndüğünde Schlick'e verildi. Broşürün ikinci bölümü işbirliği içinde olanları sıralayan bir kaynakça içerir. Viyana Çevresinin çalıştığı sorun alanlarına bağlı ya da yakın olanların bir incelemesini vermektedir.

Viyana, Ağustos 1929 Ernest Mach Topluluğu için

Hans Hahn, Otto Neurath, Rudolf Carnap

1. Bilimsel Dünya Anlayışının Viyana Çevresi

1.1. Tarihsel Arka plan

Günümüzde metafiziksel ve teolojik düşünce ait birçok iddia yeniden yükselmektedir. Sadece yaşamda değil aynı zamanda bilimde de. Bu genel bir olgu mu yoksa sadece belirli çevrelerle sınırlı bir değişiklik mi? Bu iddia kendisini eğer biri üniversite kurslarının konularına ve felsefi yayınların başlıklarına bakarsa kolayca doğrular. Ama aynı şekilde aydınlanmanın ve anti-metafizik olgusal araştırmanın muhalif ruhu, kendi varlığının ve sorumluluğunun bilincinde olarak daha güçlü büyüyor. Bazı çevrelerde spekülasyona karşı ve deneyime dayanan, yükselen yeni muhalefet tarafından tamamen güçlendirilmiş olan düşünce tarzı her zamankinden daha güçlüdür.

Bilimsel dünya anlayışının bu ruhu ampirik bilimlerin bütün dallarının araştırma çalışmalarında canlıdır. Ancak sadece çok az sayıda önde gelen düşünür ona sistematik biçim verir ya da ilkelerini savunur

ve ancak nadiren onlar kendi çevrelerindeki kendileri gibi düşünen arkadaşlarını bir çevre içinde bir araya getirir. Biz metafizik karşıtı çalışmaları, özellikle büyük ampiristlerin geleneğinin hala canlı olduğu İngiltere’de buluruz; Russell ve Whitehead’ın mantık ve realitenin analizi üzerine araştırmaları uluslararası bir önem kazanmıştır. Birleşik Devletler’de bu çalışmalar çok farklı formlar alır; belirli bir anlamda James’de bu gruba bağlıdır. Yeni Rusya, daha eski materyalist akımlar kısmen üzerinde baskı yapsa bile kesinlikle bir bilimsel dünya anlayışı çıkarmaya çalışıyor. Avrupası kıtasında, bir bilimsel dünya anlayışı doğrultusundan üretken bir çalışmanın yoğunlaşması özellikle Berlin ve Viyana’da (Reichenbach, Petzoldt, Grelling, Dubislav ve diğerleri) bulunabilmektedir.

Bu oluşum için özellikle uygun bir zemin olan Viyana tarihsel olarak anlaşılabilir. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında liberalizm uzun süredir hakim politik akımdı.

Onun dünya görüşü aydınlanmadan, ampirisizmden, faydacılıktan ve İngiltere’deki serbest ticaret hareketinden gelmektedir. Viyana’nın liberal hareketinde, dünyaca ünlü bilim adamları en önde yer aldı. Burada, örneğin, J.S. Mill, Suess, Jodl ve diğerlerinin çalışmalarını çeviren Theodor Gomperz gibi insanlar tarafından bir anti-metafiziksel ruh ekildi.

Aydınlanmanın bu ruhu sayesinde, Viyana, bilimsel odaklı bir halk eğitiminde öncü olmuştur. Victor Adler ve Friedrich Jodl’un işbirliği ile halk eğitimi için dernek kuruldu ve geliştirildi; ‘popüler üniversite dersleri’ ve ‘halk koleji’, kendisi bütün çalışmalarını anti-metafiziksel tutum ve maddeci tarih anlayışı ile açıklayan ünlü tarihçi Ludo Hartman tarafından kuruldu. Ayrıca, aynı ruh, günümüzün okul reformuna öncülük eden ‘ücretsiz okul’ hareketine ilham oldu.

Bu liberal atmosferde, Viyana’da öğrenci ve doçent olan (1861-64) Ernest Mach (1838’de doğdu) yaşadı. Onun için oluşturulmuş (1895) endüktif bilimler felsefesi özel kürsü başkanı olduğunda sadece, ileri bir yaşta, Viyana’ya döndü. O, özellikle ampirik bilimlerdeki metafiziksel kavramların, ilk etapta fizik olmak üzere, temizlenmesini amaçladı. Biz, onu Einstein’ın bir öncüsü yapan, mutlak uzay eleştirisini,

onun töz kavramını ve kendinde şeyin metafiziğine karşı mücadelesini ve temel öğeler, yani duyu verilerinden bilimsel kavramları kurma çalışmalarını hatırlarız. Bilimin gelişen bazı noktalarında ise onun görüşleri, örneğin, onun atom teorisine karşı muhalefeti ve Fiziğin duyu fiziyojisi aracılığıyla gelişeceği beklentisi, haklı değildir. Ancak, temel mesele onun anlayışının bilimin daha da geliştirilmesinde pozitif kullanımı idi. Mach'ın kürsüsüne daha sonra (1902-06) kuşkusuz deneyci görüş açısı olan Ludwig Boltzmann geçti.

Felsefi bir profesörlük içinde fizikçi Mach ve Boltzman'ın çalışması onu akla uygun yapar ki fiziğin temelleri ile bağlantılı olan epistemolojik ve mantıksal problemlere canlı bir baskın ilgi vardı. Aynı zamanda, bu problemlerle ilgili kuruluşlar mantığın yenilenmesi yönünde öncülük etti. Ayrıca, bu amaçlara doğru bir yol da oldukça farklı bir zamanda (1874-80 teoloji fakültesinde felsefe profesörü ve daha sonra felsefe fakültesinde öğretim üyesi iken) Franz Brentano tarafından temizlenmişti. Bir Katolik rahip olarak Brentano skolastizmi anlamıştı; o, Kant ve idealist sistem kurucularını bir tarafta bırakarak doğrudan skolastik mantık ve Leibniz'in mantık reformu çalışmalarından başladı. Brentano ve onun öğrencileri defalarca Bolzano (Wissenschaftslehre, Epistemoloji 1837) ve mantığın titiz yeni bir kuruluşu için çalışan diğerleri gibi kendi anlayışlarını gösterdi. Özellikle Alois Hoffer (1853-1922) bilimsel dünya anlayışının savunucuları, Mach'ın ve Boltzmann'ın etkilerinin de, güçlü olarak gösterildiği bir forum öncesi ön planda Brentano'nun felsefesini ortaya koydu.

Viyana Üniversitesi Felsefe Topluluğunda, Hoffer'in başkanlığında, fiziğin temelleri, epistemolojik ve mantıksal problemler ilgili çok sayıda tartışma gerçekleşti. Felsefe Topluluğu, Mekanik Üzerine Klasik Çalışmalara Giriş ve Önsöz (1899), onun yanı sıra Bozano'nun bireysel makaleleri (Hoffer ve Hahn, 1914 ve 1921'de düzenledi) yayınladı. Brentano'nun Viyana'daki çevresinde nesnel teorisi (1907) kesinlikle modern kavramlar teorisine bazı benzerlikleri olan ve öğrencisi Ernest Mally (Graz) aynı zamanda mantık alanında çalışan genç Alexius von Meinong (1870-82, daha sonra Graz'da profesör) vardı. Ayrıca, Hans Pischler'in (1909) erken yazıları bu çevreye aittir.

Mach gibi onun çağdaşı ve arkadaşı Jose Popper Lynkeus yaklaşık aynı tarihte Viyana'da çalıştı. Onun fizik biliminde ve teknik başarılarının yanı sıra biz, onun geniş ölçekli Sistematik Olmayan Felsefi Düşünceleri (1899) ve rasyonel ekonomik plan 1 (Bir Genel Barış Çalışma Taslağı, 1878) anabiliriz.

O, bilinçli bir şekilde aydınlanmanın ruhuna hizmet etti; açık şekilde Voltaire üzerine yazdığı kitabında olduğu gibi.

Onun metafiziği reddi Rudolf Goldscheid gibi birçok diğer Viyana toplum bilimci tarafından paylaşıldı. Ekonomi politik alanında da ki marjinal faydacı okul tarafından kullanılan bir bilimsel yöntemin Viyana'da olması dikkat çekicidir (Carl Menger, 1871); bu yöntem, İngiltere, Fransa ve İskandinavya'da, fakat Almanya'da değil, kök saldı. Marksist teori Viyana'da, aynı şekilde ekiliyordu ve özel bir önem ile genişletilmiştir (Otto Bauer, Rudolf Hilferdin, Max Adler ve diğerleri).

Çeşitli taraftan bu etkiler, özellikle 1900'den beri, ampirik bilimlerle yakın bağlantı içinde sık sık ve ısrarlı bir tarzda daha genel sorunları tartışan çok sayıda insanın Viyana'da olmasına yol açtı. Her şeyden önce bu epistemolojik ve fiziğin metodolojik problemleri, örneğin, Poincare'nın konvansiyonalizmi, Duhem'in amaç kavramı ve fizik teorilerinin yapısı (onun çevirmeni, Mach'ın bir takipçisi ve o zaman Zürih'te doçent olan, Viyanalı Friedrich Adler idi); ve aynı zamanda aksiyomatik ve mantık problemleri gibi matematiğin temelleri ile ilgili sorulardı. Aşağıdakiler, burada bir araya getirilen bilim ve felsefe tarihinin ana aşamalarıdır. Genel olarak okunan ve tartışılan yazarların yapıtları dikkate alındı.

(1) Pozitivizm ve Ampirizm: Hume, Aydınlanma, Comte, J. S. Mill, Richard Avenarius, Mah.

(2) Ampirik bilimlerin temelleri, amacı ve yöntemi (Fizik, Geometri, diğerlerindeki hipotezler): Helmholtz, Riemann, Mach, Poincare, Enriques, Duhem, Boltzmann, Einstein.

(3) Mantık ve onun realiteye uygulanması: Leibniz, Peano, Frege, Schroder, Russell, Whitehead, Wittgenstein.

(4) Aksiyomatik: Pasch, Peano, Vailati, Pieri, Hilber.

(5) Hedonizm ve pozitivist Toplum bilim: Epikurus, Hume, Bentham, J. S. Mill, Comte, Feuerbach, Marks, Spencer, Mtiller-Lyer, Popper-Lynkeus, Carl Menger (ileri yaşında)

1.2. Schlick'in Etrafındaki Çevre

1922 Yılında Moritz Schlick, Kiev'den Viyana'ya çağrıldı. Faaliyetleri Viyana'nın tarihsel olarak gelişmiş bilimsel atmosferine denk düştü. Kendisi aslında bir fizikçi. O, anti-metafiziksel eğimli Adolf Stohr tarafından, belli bir anlamda, taşınan ve Mach ve Boltzann tarafından başlatılmış olan yeni bir yaşam geleneğini uyandırdı. (Viyana'da arka arkaya: Mach, Boltzmann, Stehr, Schlick; Prag'ta: Mach, Einstein, Philipp Frank.)Schlick'in etrafında, bilimsel bir dünya anlayışı doğrultusunda çeşitli çalışmalarını birleştiren üyelerden oluşan bir çevre zaman içinde toplandı. Bu yoğunlaşma verimli bir karşılıklı ilham üretti. Üyelerden hiç biri sözde 'saf' filozof değildi; onların tamamı özel bilim alanında çalışma yapmıştı. Ayrıca, onlar bilimin farklı dallarında ve aslında farklı felsefi tutumlardan geliyorlardı. Ama gelişen homojenlik yıllar sonra ortaya çıktı; bu da özellikle bilimsel tutumun bir sonucu oldu: "Tüm söylenebilir olanı, açıklıkla söyleyebildik" (Wittgenstein); görüş farklılıkları var ise, sonunda anlaşmak mümkündür ve bu nedenle anlaşma talep edilmektedir. Sadece metafizikten kurtulma değil fakat aynı zamanda tüm ortak hedefi ona karşıtlık olan bir pozisyon giderek daha açık hale geldi.

Ayrıca, hayatın sorularına doğru bu tutumlar önemli bir anlaşmayı da gösterdi, her ne kadar bu sorular Çevre içinde tartışılan temel konular değilse de. Bu tutumlar için ilk bakışta görülebilir olan tamamen teorik bir bakış açısından bilimsel dünya anlayışına daha yakından ilgilidir.

Örneğin, ekonomik ve sosyal ilişkilerin yeni bir organizasyon için, insanların birleşmesi için, okul ve eğitim reformu için çalışmalar, tümü bilimsel dünya anlayışı ile bir iç bağlantıyı gösterir; bu çalışmaların Çevre üyeleri tarafından, bazıları gerçekten etkin bir şekilde, iyi niyet içinde memnuniyetle karşılandığı ve kabul edildiği anlaşılmaktadır.

Viyana çevresi kendisini kapalı bir grup olarak sadece ortak iş yapmakla sınırlamaz. Ayrıca, mevcut yaşayan hareketler ile iletişim kurmayı deniyor. Bugüne kadar olduğu gibi onlarda metafizik ve teolojiden uzaklaşarak bilimsel dünya-anlayışına doğru atılmaktadır. Ernst Mach Derneği, bugün Çevrenin geniş bir kesime konuştuğu yerdir. Bu dernek, kendi programında belirttiği gibi, bilimsel dünya anlayışını daha fazla yaymayı arzulamaktadır. Bu sosyal bilimler ve doğa bilimleri için araştırmanın tam önemini göstermek için bilimsel dünya anlayışının mevcut konumu ile ilgili yayınlar ve konferanslar düzenleyecek. Bu yolla modern ampirisizm için oluşturulmuş entelektüel araçlar aynı zamanda özel ve kamu yaşamının biçimlendirilmesinde de gereklidir. Onun adının seçimi ile dernek temel yönünü açıklamak istiyor: Metafizikten bağımsız bilim. Ancak bu, derneğin kendini Mach'ın bireysel doktrinleri ile programatik bir anlaşma içinde ilan ettiği anlamına gelmez. Viyana çevresi Ernst Mach Derneği ile işbirliği içinde günümüzün bir talebini karşıladığına inanıyor: Biz akademisyenin günlük yaşam için değil, aynı zamanda bir şekilde hayatı yeniden şekillendirmek için bilinçli çalışmaya katılan herkesin günlük yaşamı için, entelektüel araçlar biçimlendirmek zorundayız. Sosyal ve ekonomik düzenin rasyonel bir dönüşümü için çabalamada kendini gösteren canlılık da bilimsel bir dünya anlayışı için bir harekete nüfuz eder. Ernst Mach Derneği Kasım 1928 yılında kurulduğu zaman Viyana'da mevcut durumun tipiktir, Schlick derneğin başkanı seçildi; onun etrafında bilimsel dünya anlayışı alanında ortak çalışma için çok güçlü bir yoğunlaşma vardı.

Schlick ve Philipp Frank ortaklaşa, Viyana Çevresinin önde gelen üyelerinin içinde olduğu Bilimsel Dünya Anlayışı üzerine Monografilerin koleksiyonunu düzenlediler. (Schriften zur wissenschaftlichen Weltauffassung)

2. Bilimsel dünya anlayışı

Bilimsel dünya anlayışı kendi tezlerinden daha çok, temel tutum, görüş noktaları ve araştırma yönü ile karakterize edilir. Önümüzdeki

hedef birleşik bir bilimdir. Çaba, bilimin çeşitli alanlarında bağımsız araştırmacıların başarılarını bağlamak ve harmonize etmektir.

Bu amacı, kolektif çabalara ve ayrıca özneler arası kavranabilir olana vurgu; kaynaklarından bağımsız bir formüller sistemi için, tarihsel dillerin cürufundan kurtulmuş bir sembolizm için ve aynı zamanda kavramların bütünlüklü bir sistemi için araştırma izler. Düzenlilik ve açıklık için çabalamaktadır ve karanlık mesafeleri ve dipsiz derinlikleri reddetti. Bilimde ‘derinlikler’ yoktur; orada her yer yüzevidir: Her zaman araştırılmayan ve genellikle sadece parçalarında anlaşılacak olan tüm deneyim karmaşık bir ağ oluşturur.

Her şey insan için erişilebilir ve insan her şeyin ölçüsüdür. Burada, Platonister ile değil Sofistler ile Pisagorcular ile değil Epikürcüler ile; burada ve şimdi dünyevi olmak için direnen herkesle bir yakınlık vardır. Bilimsel dünya anlayışı hiç çözülemeyen bilmeceyi bilir. Geleneksel felsefi sorunları açıklama bize kısmen sözde sorunları ortaya çıkarmak için ve kısmen onları ampirik sorunlara dönüştürmek ve böylece onları deneysel bilimin yargılarının konusu olmasına yol açar. Felsefi çalışma görevi özel ‘felsefi’ iddialar ileri sürmekte değil, sorunlar ve iddiaların bu açıklamasında yatıyor. Bu açıklama yönteminin, matematiğin eleştirel incelenmesi yoluyla yavaş yavaş felsefenin içine süzülmesi, mantıksal analiz olduğunu Russell söyler. (Our Knowledge of the External World-Dış Dünya ile İlgili Bilgilerimiz- s. 4) İnanıyorum ki, bu, Galileo tarafından önceden fiziğe sokulmuş olan aynı türü temsil eder: parça parça ikamesi, büyük denenmemiş genellemeler için ayrıntılı ve doğrulanabilir sonuçlar hayal gücüne belli bir başvuru ile sadece önerilmektedir.

Bu aslında onun yönelimini daha biyolojik-psikolojik yapılan bir önceki sürümünden son deneycilik ve pozitivistliği ayıran mantıksal analiz yöntemidir. Eğer birisi “Tanrı vardır” iddia ederse, “dünyanın ilk temeli bilinçsizdir”, “canlı organizmada ana ilke olan bir olgunlaşma vardır”; Biz ona şunu söylemeyiz: “söylediğin yanlıştır”; fakat ona şunu sorarız: “bu ifadelerle ne demek istiyorsun?” Daha sonra iki tür ifade arasında keskin bir sınır olduğunu görünür. ampirik bilim tarafından yapılabilecek benzer ifadeler ona aittir; onların anlamları mantıksal analiz

yoluyla, daha doğrusu, ampirik olarak verili olanı daha basit ifadelere indirgeme yoluyla belirlenebilir. Diğer ifadeler, yukarıda belirtilen, eğer biri metafizikçinin düşündüğü şekilde onları alırsa boş anlam olarak kendilerini ortaya çıkartır. Biri, tabii ki, çoğunlukla ampirik ifadeler olarak yeniden yorumlayabilir; ama sonra genellikle esasen metafizikçi olan duygu içeriğini kaybeder. Metafizikçi ve teolog, kendi ifadelerinin bir şeyler söylediğine ya da bir durum gösterdiğine, böylece kendilerini yanlış anlamaktadırlar, inanmaktadırlar. Analiz, bununla birlikte, bu ifadelerin bir şey söylemediğini ama sadece belirli bir ruh hali ve ruhu ifade ettiğini gösterir. Yaşam için bu duyguları ifade etmek önemli bir görev olabilir. Ama böyle yapmak için uygun ortam sanat, örneğin lirik şiir ya da müziktir. Bir teorinin dilsel giysisi olarak seçmek tehlikelidir, bunun yerine: Bir teorik içerik varlıkların olmadığı yerde onların taklididir. Bir metafizikçi ya da teolog dilin her zamanki ortamı korumak istiyorsa, o zaman kendisi, tanımlama değil ama ifade, teori veya bilgi iletişimi değil, ama şiir ya da mit verdiğini açıkça ortaya çıkarması ve kendini gerçekleştirme gerekir. Bir mistik, tüm kavramların üzerinde ve ötesinde deneyimleri olduğunu iddia ederse, kimse bunu inkar edemez. Ama mistik bu konuda konuşamaz, konuşmak için olayların bilimsel olarak sınıflandırılabilir ifadelerle indirgenmesi ve kavramlar tarafından yakalanması anlamına gelir.

Bilimsel dünya anlayışı, metafiziksel felsefeyi reddeder. Ama metafiziğin yanlış yollarını nasıl açıklayabiliriz? Bu soru farklı görüş açılarından ortaya çıkarılabilir: psikolojik, sosyolojik ve mantıksal. Psikolojik yöndeki araştırmalar henüz başlangıç aşamasında; daha nüfuz edici açıklamanın başlaması belki Freudyan psikanalizin araştırmalarında görülebilir. Sosyolojik araştırmanın durumu da benzerdir, biz 'ideolojik üstyapılar' teorisinden söz edebiliriz;

Burada alan değerli daha fazla araştırma için açık kalır.

Daha ileri çalışmalar, özellikle Russell ve Wittgenstein eserleri aracılığıyla metafizik sapmaların mantıksal kökenlerinin aydınlatılmasıdır. Metafizik Teoride ve hatta sorularının biçiminde, iki temel mantıksal hata vardır: Geleneksel dillerin biçiminde çok dar bir bağlantı ve düşüncenin mantıksal başarısı hakkında bir kafa karışıklığı. Örneğin

sıradan bir dil, somut şeylerde ('elma') olduğu gibi, nitelikler ('sertlik'), ilişkiler ('dostluk') ve süreçler ('uyku') için aynı konuşma parçasını kullanır; dolayısıyla, fonksiyonel kavramların (hipotez, özelleştirme) tek bir şeyin kavramı içine alınması yanlıtır. Biri filozof için eşit derecede ölümcül olan yanıtıcı sayısız benzer dilbilimsel örnekler önerebilir.

Metafiziğin ikinci temel hatası düşünmeyi herhangi bir ampirik malzeme kullanmadan tamamen kendi öz kaynaklarından bilgi sağlama ile oluşturabiliriz, ya da en azından ilişkisi verilen ifadelerden bir çıkarsama ile yeni içeriklere varırız anlayışına bağlı oluşlarıdır. Mantıksal, araştırmalar, bununla birlikte, bütün düşünce ve çıkarımın eskiden olmayan (totolojik dönüşüm) hiçbir şey içermeyen ifadelerden diğer ifadelere salt bir geçişten oluştuğu sonucuna yol açar. Bu yüzden 'saf düşünceden' bir metafizik geliştirmek mümkün değildir.

Bu şekilde mantıksal analizi sadece Alman idealizminin sistemlerine ve özellikle skolastik metafiziğe, kelimenin tam anlamında klasik metafiziğe uygun değil, aynı zamanda Kant'ın ve modern apriorizmin gizli metafiziğinin üstesinden de gelir. Bilimsel dünya anlayışı saf akıldan türetilmiş koşulsuz geçerli hiçbir bilgi olmadığını, Kantçı epistemolojinin ve tüm ön ve post-Kantçı ontoloji ve metafiziğin temelinde yatan 'apriori sentetik yargıların' olmadığını bilir. Kant'ın apriori bilgi örnekleri olarak aldığı aritmetik, geometri ve fiziğin belirli temel ilkeleri daha sonra ele tartışılacaktır. Apriori sentetik bilginin olasılığına kesin itiraz, modern deneyciliğin temel tezinden gelir. Bilimsel dünya anlayışı her türlü şey hakkında yalnızca ampirik ifadeleri ve mantık ve matematiğin analitik ifadeleri bilir.

Açık metafizik ve gizli çeşitli apriorizmi reddetmede, bilimsel dünya görüşünün tüm taraftarları aynıdır. Bunun ötesinde, Viyana Çevresi aynı itirazlara açık olduğu, dış dünyanın ve diğer zihinlerin gerçekliği veya gerçek dışılığı hakkında realizm ve idealizmin (eleştirel) ifadeleri metafizik bir karakterde olduğu görüşünü korumaktadır. Çünkü aynı itirazlara açık olan eski metafiziğin ifadeleridir: Bunlar anlamsızdır çünkü içerikleri olmadan doğrulanamazlar. Bizim için şeyler deneyimin toplam yapısı içerisine dahil edilme yoluyla 'gerçek' olur.

Özellikle bir bilgi kaynağı olarak metafizikçiler tarafından vurgulanan sezgi, bilimsel dünya anlayışı tarafından bu nedenle reddedilmez. Bununla beraber bütün sezgisel bilgiyi adım adım takip eden rasyonel gerekçe vardır. Arayıcı herhangi bir yönteme izin verir; ama ne bulduğumuzu test etmek için durmamız gerekir. Bilginin mükemmel ve daha fazla nüfuz eden gücünün sezginin özellikleri olduğu, duyum deneyiminin içeriğinin ötesinde yol gösterici olma yeteneğine sahip olma ve kavramsal düşüncenin prangası ile sınırlı olmayacağı düşüncesi reddedildi.

Biz esas olarak bilimsel dünya anlayışını iki özelliği ile karakterize etmiştik. İlk o ampirist ve pozitivisttir: Hemen verili olana dayanan, sadece deneyimden gelen bilgi vardır. Bu gerçek bilimin içeriğinin sınırlarını belirler. İkincisi, bilimsel dünya anlayışı, mantıksal analiz olarak adlandırılan belirli bir uygulama yöntemi ile işaretlenir. Bilimsel çabanın amacı ampirik materyale mantıksal analiz uygulama yoluyla, birleştirilmiş bilim, hedefine ulaşmaktır. Bilimin her ifadesinin anlamı verilen hakkında bir ifadeye indirgenme yoluyla dengelenmesinden beri, aynı şekilde herhangi bir kavramın anlamı, bilim dalı ne olursa olsun, diğer kavramlara adım adım indirgenerek dengelenmelidir, verilene doğrudan bir atıf olan en düşük düzeyin kavramlarına bağlı olabilir. Böyle bir analiz tüm kavramlar için kullanılabilir olsaydı, onlar böylece bir 'kurucu sitem', indirgeyici bir sistem içinde sıralanabilir. Böyle kurucu bir sisteme doğru araştırmalar, 'kurucu teori', böylece bilimsel dünya anlayışı tarafından uygulanan mantıksal analizin içindeki çerçeveyi oluşturur. Bu tür araştırmalar, çok kısa bir süre içinde, geleneksel Aristotelesçi skolastik mantığın bu amaç için oldukça yetersiz olduğunu göstermektedir. Sadece Modern sembolik mantık ('lojistik') sıradan düşünce çıkarımının sezgisel bir süreç içinde biçimlenmesi ve ifadelerin ve kavramların tanımlarının gerekli hassasiyeti kazanmasında başarılıdır. Bu sembolik bir mekanizma aracılığı ile titiz bir şekilde otomatik olarak kontrol edilen biçim içine getirmektedir. Kurucu teori-deki araştırmalar göstermektedir ki kurucu sitemin en düşün düzeyleri bireysel ruhun niteliklerini ve deneyimin kavramlarını taşımaktadır; Üst katmanda fiziksel objeler vardır; bunlardan son olarak sosyal

bilimin nesnelere ve diğere zihinler oluşturulur. Kurucu sisteme bilimin çeşitli dallarında kavramlarının düzenlenmesi günümüzde genel hatları şimdiden fark edilebilir, fakat ayrıntılı olarak yapılması için daha çok şey geriye kalır. Olasılığın kanıtı ve kavramların bütün sistemin şeklinin ana hatlarıyla ile verilen tüm ifadelerin ilişkisi ve onunla birleşik bir bilimin genel yapısı daha tanınabilir hale gelir.

Bilimsel bir açıklama yalnızca nesnelere yapısını (düzenin formu) içerebilir: Onların 'özünü' değil. Dil içinde insanları birleştiren yapısal ilintilerdir; onları, insanların ortak bilgi içeriği kendini göstermektedir.

Öznel olarak deneyimlenmiş nitelikler – utanma, memnuniyet gibi- bilgi değil sadece deneyimdir; fiziksel optik te prensipte kör bir insan tarafından anlaşılabilir olduğunu sadece itiraf ediyor.

3. Sorun alanları

3.1. Aritmetiğin Temelleri

Viyana Çevresi yazı ve tartışmalarında, bilimin farklı branşlarından doğan, birçok farklı problemi ele alır. Çabaları problemlerin farklı türlerini sistematik olarak düzenlemeye ve bu şekilde durumu açıklamaya çalışmaktır.

Aritmetiğin temelleri ile ilgili sorunlar bilimsel dünya anlayışının gelişimi için özel tarihsel önemi olmuştur, çünkü onlar yeni bir mantığın gelişimine dürtü verdi. Kavramsal temellerinin ayrıntılı incelenmesinden yeni bol ürünler vermeye daha çok dikkat edildiği 18. ve 19. yüzyıl boyunca matematikteki çok yeni gelişmelerden sonra, bu inceleme, eğer matematik kendi yapısının geleneksel olarak ünlü kesinliğini kaybetmeyecekse kaçınılmaz oldu. Belirli çelişkiler, 'Set teorisi paradoksu', ortaya çıktığında bu inceleme daha acil hale geldi. Bunların, matematiğin özel bir bölümüne ait zorluklar olmadığı kısa bir süre sonra farkına varıldı, daha çok onlar geleneksel mantığın temellerindeki özsel yanıtlara işaret eden genel mantıksal çelişkiler ve 'antinomiler' idi. Bu çelişkilerin giderilmesi görevi mantığın daha sonraki gelişmesine güçlü bir dürtü verdi. Burada sayı teorisinin açıklanması için verilen çabalar

mantığın içsel bir reformu ile bir araya geldi. Leibniz ve Lamber'ten beri, teori kavramların daha büyük bir kesinliği ile asıl gerçekliğe daha çok yaklaşmıştı. Boole'den sonra Venn ve diğerleri, özellikle Frege (1884), Schroder (1890) ve Peano (1895) bu problem üzerine çalıştı. Whitehead ve Russell (1910) bu hazırlık çalışmalarının temeli üzerine sembolik bir form içinde mantığın tutarlı bir sistemini kurmayı başardı, fakat mantığın entelektüel zenginlik ve pratik olarak uygulanabilirliği çok uzaktı. Bu mantıksal sistemden sonra onlar aritmetik ve analizin kavramlarını türetti, böylece matematik mantıkta güvenli bir temel veriyor.

Bununla beraber, aritmetiğin (ve set teorisinin) temelindeki krizlerin üstesinden gelmeye çalışan bu girişimlerde belirli güçlükler kaldı. Şu anda bu alanda üç farklı görüş karşı karşıyadır; bir tarafta Russell ve Whitehead'ın 'mantıkçılığı'; diğer tarafta aritmetiği, belirli kuralara göre formüller ile oynamak olarak gören Hilbert'in 'formalizmi' vardır. Ve Brouwer'in aritmetik bilginin ikilik ve birliğin [Zwei-einheit] daha fazla indirgenemeyecek sezgiye dayandıran 'sezgiciliği'.

Tartışmalar Viyana Çevresinde büyük bir ilgiyle izlendi. Kararın sonunda götüreceği yer henüz öngörülememektedir. Bazıları üç görüşün öyle görüldüğü kadar ayrı olmadığı görüşünde. Onlar üçünün temel özelliklerinin gelecekteki gelişimi sırasında daha da yakınlaşacağını sanmaktadır, Wittgenstein'in geniş kapsamlı düşüncelerini kullanma, nihai çözümünde onları birleştirecek.

Russell ve Wittgenstein'in araştırmalarına dayanan totolojik karakterinde olduğu gibi matematik anlayışı aynı zaman Viyana Çevresi tarafından da desteklenmektedir. Bu anlayışın sadece apriorizm ve sezgiciliğe değil fakat aynı zamanda eski ampirisizme de (örneğin J. S. Mill) karşı olduğu not edilmelidir.

Aritmetik ve mantık ile bağlantılı sorunlar genelde aksiyomatik yöntemin doğası ile ilgili (bütünlük kavramı, bağımsızlık, monomorfizm-tek biçimcilik, açıklık ve buna benzen) ve matematiğin belirli branşları için aksiyom sistemlerinin kuruluşu hakkında araştırmalardır.

3.2. *Fiziğin Temelleri*

En başta, Viyana Çevresinin esas ilgisi deneysel bilimin yöntemiydi. Mach, Poincare ve Duhem'in fikirlerinden ilham alınarak, bilimsel sistemler, özellikle hipotez sistemleri ve aksiyom aracılığıyla realiteyi öğrenme problemleri tartışıldı. Aksiyomlar sistemi, tüm ampirik uygulamalardan ayrılmak, ilk başta bir örtülü tanımlar sistemi olarak kabul edilebilir; yani, aksiyomlar içinde gözükken kavramlar sabitlenir ya da kendi içeriğiyle değil ama sadece aksiyomlarla belirlenmiş kendi karşılıklı ilişkileriyle tanımlanmış olur. Aksiyomlar sadece daha fazla tanımın eklenmesi ile gerçek için bir anlam kazanmaktadır. Gerçekliğin nesnelere, aksiyomlar sisteminin üyeleri olarak kabul edilebilir olan bir ifade, 'koordinasyon tanımları' olarak adlandırılan böyle bir sistemdir. Mümkün olduğu kadar kavramların ve yargıların tek biçimli ve basit bir tarzda gerçekliğin temsil edildiği ampirik bilimlerdeki gelişme, tarihin gösterdiği gibi, şimdi iki yoldan biri ile devam edebilir. Yeni deneyimler tarafından zorlanan değişiklikler denetleyici tanımlar ya da aksiyomlar içinde tanımlanabilir. Burada, Poincare tarafından kısmen işlenmiş, eğilimler problemine değineceğiz. ‘

Aksiyom sistemlerinin realiteye uygulanmasının metodolojik sorunu prensipte herhangi bir bilim dalı için ortaya çıkabilir. Şimdiye kadar neredeyse sadece fizik için verimli olan bu araştırmalar bununla beraber mevcut bilimin tarihsel gelişiminin bu aşamasında anlaşılabilir: kavramların geliştirme ve netleştirmeye gelince Fizik diğer bilim dallarına göre açık ara öndedir.

Doğa bilimlerinin temel kavramlarının epistemolojik analizi diğer ampirik bilimleri git gide antik dönemlerden beri sarıldığı metafiziksel karışımlardan kurtardı. Özellikle Helmholtz, Mach, Einstein ve diğerlerinin uzay, zaman, madde, nedensellik ve olasılık kavramlarını tanımlamış olmaları. Mutlak uzay ve zaman anlayışı görelilik teorisi tarafından aşıldı; uzay ve zaman temel süreçler için düzenli çoğalmadan başka daha fazla mutlak taşıyıcılar yoktur. Maddi öz atom ve alan teorisi tarafından çözüldü. Nedensellik 'zorunlu bağlantı' ya da 'etkinin' antropomorfik karakterinden çıkarıldı ve bir fonksiyonel koordinasyon, koşullar arasında bir ilişkiye indirildi. Ayrıca, kesinlikle geçerli

olduğu kabul edilen doğanın birçok yasası yerine, istatistiksel yasalar ortaya çıktı; kuantum teorisinin ardından çok küçük uzay-zaman alanlarında görüngülere uygulanabilir kesin nedensel yasallık kavramının olduğundan bile kuşku duyuldu. Olasılık kavramı göreceli frekansın ampirik olarak kavranabilirliği azaltılır.

Bu sorunlara aksiyomatik yöntem uygulanması ile ampirik bileşenler sadece geleneksel olanlardan, ifadelerin içeriği tanımlarından her zaman ayrılır. Apriori sentetik yargılar için yer kalmaz. Dünyanın bu bilgisi, onun maddi biçiminin insan aklı üzerindeki etkisinin olası kalıntıları değildir ama maddi varlık belirli bir şekilde düzenlendi. Bu düzenin türü ve derecesi önceden bilinemez. Dünya olduğundan daha kesin bir biçimde düzenlenmiş olabilir; ancak bilgi edinme imkanını tehlikeye atmadan eşit ölçüde daha az düzenlenmiş olabilir. Sadece adım adım ilerleyebilen ampirik bilim araştırması bize dünyanın ne derecede düzenli olduğunu öğretecek. Tümevarım yöntemi, bugünden yarını, buradan orayı çıkarma, elbette sadece düzenlilik varsa geçerlidir. Fakat bu yöntem, bu düzenliliğin bir kaç apriori önvarsayımına bel bağlamaz. Yeterince kurulmuş olup olmadığına bakılmaksızın, zengin sonuçlara götüren her yerde uygulanabilir; hiçbir zaman kesinlik verilmez. Bununla birlikte, epistemolojik refleksiyon sadece ampirik olarak test edilebildiği oranda bir tümevarımsal çıkarıma önem verilmesini ister. Bilimsel dünya anlayışı bu tarzda toplanmış olduğu için araştırmanın bir parçasının başarısına mahkûm olmayacak. Bu yetersizdir, mantıksal olarak belirsiz, ampirik olarak asılsızdır. Fakat aydınlatılmış yardımlar ile test edilmeye daima çaba sarf edecektir ve deneyime dolaylı ya da doğrudan bir indirgeme talep edecek.

3.3. Geometrinin Temelleri

Fiziğin temelleri hakkındaki sorular arasında, fiziksel uzay problemi son on yıllarda özel bir önem aldı. Gauss (1816), Bolyai⁷(1823), Lobatchevski (1835) ve diğerlerinin araştırmaları Öklidyan olmayan geometriye ve Öklid'in şimdiye kadar hakim olan klasik geometrik sisteminin tümü eş mantıksal değerde, sonsuz küme sistemlerinin

sadece biri olduğunun anlaşılmasına yol açtı. Bu, geometrilerin hangisinin gerçek uzay olduğu sorusuna yol açtı. Gauss, büyük bir üçgenin açılarını ölçerek bu soruya çözüm bulmak istedi. Bu, fiziğin bir dalı olarak, fiziksel geometriyi ampirik bir bilim yaptı. Bu problemler daha sonra kısmı olarak Riemann (1868), Helmholtz (1868) ve Poincare (1904) tarafından çalışıldı. Gerçek uzayın doğası ile ilgili soru ancak fiziğin eksiksiz bir sistemi ile bağlantı içinde yanıtlanabilirdi. Ve sonra Einstein, belirli bir Öklidyan olmayan sistem lehine sorunun yanıtını verdiği böyle bir eksiksiz sistem keşfetti.

Bu gelişme ile birlikte, fiziksel geometri giderek salt matematiksel geometriden açıkça ayırt edilmiş oldu. Daha sonra yavaş yavaş mantıksal analizden daha fazla gelişmesi ile daha da biçimselleştirilmiş oldu. İlk, belirli bir sayı sisteminin teorisi olarak yorumlanan aritmetik idi. Sonraki, tanımsız ve sadece kendi karşılıklı ilişkileri ile belirlenen nesnelere gibi geometrik öğeler (noktalar vs.) olarak düşünülen bir aksiyomlar sistemi aracılığıyla ifade edilmiş olan aksiyomlaştırma idi. Sonunda geometri belirli yapısal ilişkilerin bir teorisi olarak gösterilerek, yani mantıksallaştırıldı. Böylece geometri, genel bağıntılılık teorisi ve aksiyomatik yöntem için çok önemli bir uygulama alanı oldu. Bu yolla, sırasıyla mantığın kendi gelişimi ve böylece yeniden bilimsel dünya anlayışı için çok önemli olan iki yöntemin gelişmesine güçlü bir dürtü sağladı.

Fiziksel ve matematiksel geometri arasındaki bağıntı doğallıkla aksiyom sistemlerinin, belirtildiği gibi, fiziğin temelleri ile ilgili çok genel araştırmalarda büyük bir rol oynayan gerçekliğe uygulanması problemine yol açtı.

3.4. *Biyoloji ve Psikolojinin Kuruluş Sorunları*

Metafizikçiler, daima özel bir alan olarak biyolojiyi dışarda bırakmaya düşkün olmuştur. Bu, vitalizm (dirimselcilik) teorisi, özel bir yaşam gücü düşüncesinden doğdu. Bu teorinin çağdaş temsilcileri onun geçmişteki belirsiz ve karışık yapısından kavramsal olarak açık bir formülasyon içine getirmeye çalışıyor. Yaşam gücüne karşılık olarak,

biz 'baskın karakter' (Reinke, 1899), ya da 'entelechie's' (tamamlanma) (Driesch, 1905) kavramlarına sahibiz. Bu kavramlardan beri, verili indirgenibilirlik talebini karşılamaz. Bilimsel dünya anlayışı metafiziksel olduğu için onları reddeder. Aynı şekilde, 'maddedeki mental liderliğin bir rolü', ruhun bir müdahalesini öne süren 'ruhsal dirimselciliğin (vitalizm)' sözde gerçekliğini savunur. Bununla birlikte, biri, bu metafiziksel dirimselciliğin ampirik olarak kavranabilir özünü keşfederse, fiziksel yasalara indirgenemeyen yasalara göre ilerleyen organik doğanın süreçleri tezi ortada kalır. Daha kesin bir analiz gösterir ki bu tez, gerçekliğin belirli alanlarının tek biçimli ve yaygın bir düzenliliğe bağlı olmadığı savına eşdeğerdir.

Bilimsel dünya anlayışının, diğerlerine oranla daha şimdiden kavramsal kesinlik elde ettiği bu alanlardaki görüşleri için daha kesin doğrulama gösterebilir olması anlaşılabilir bir durumdur: Psikolojiden daha çok Fizikte. Günümüzde Psikolojide hala kullandığımız dilsel biçimler ruhun belirli antik metafiziksel kavramlarda kendi köklerine sahiptir. Psikolojideki kavramların bu oluşumunu dilin bu bozuklukları güçleştirmektedir: Metafiziksel yük ve mantıksal uyumsuzluklar. Ayrıca belirli gerçek zorluklar vardır. Sonuç, şimdiye kadar Psikolojide kullanılan kavramların çoğunun yetersiz tanımlanmış olmasıdır; bazılarının, anlamı var mı yoksa sadece kullanımı boyunca anlamın taklidini mi yaptığı bilinmemektedir. Böylece, bu alanda epistemolojik analizi engellen yaklaşık her şey hala yapılması gerekir; elbette, analiz burada Fizikte olduğundan çok daha zordur. Algı için erişilebilir bir düzeyde olan, beden davranışları ile psişik olanı kavrayan, davranış psikolojisinin çabaları, onun ilkeli tutumu, bilimsel dünya anlayışına yakındır.

3.5. Sosyal Bilimlerin Temelleri

Biz özellikle, matematik ve fizik açısından kabul ettiğimiz gibi, bilim her dalında, er ya da geç kendi gelişimi içinde, onun kavramlarının mantıksal bir analizini ve kendi temellerinin epistemolojik bir incelemesini yapmak gerekir. Bu yüzden de sosyal bilimlerle tarih ve ekonomi ile ilk etapta. Yaklaşık bir yüz yıldır, metafiziksel karışıklıklarının giderilme süreci bu alanlarda işletiliyordu. Tabii ki saflaştırma henüz fizikte olduğu gibi aynı ölçüye ulaşmadı, diğer taraftan, temizleme

görevi belki de daha az acil. Hatta Metafizik ve teolojinin altın çağında gibi gözükmese, bu alanda metafiziksel zorlama burada güçlü değil; belki de bu, bu alandaki kavramlardandır. Savaş ve barış, ithalat ve ihracat gibi doğrudan algı konusu olan kavramlara atom ve eter gibi kavramlardan daha yakındır. 'Halk ruhu' gibi kavramlar düşmesi ve bunun yerine, bizim bir nesne olarak belirli bir tür bireylerin gruplarını seçmek çok zor değildir. Quesnay, Adam Smith, Ricardo, Comte, Marx, Menger, Walras, Miller-Lyer, gibi çok çeşitli eğilimlerden gelen akademisyenler ampirist, anti-metafiziksel tutum içinde çalıştı. Tarih ve Ekonominin nesnesi, kendi düzenleri içinde insanlar ve şeylerdir.

4. Geriye doğru bakıldığında ve beklenti

Modern bilimsel dünya anlayışı, bahsettiğim sorunlar üzerinde çalışarak geliştirmiştir. Fizikte maddi sonuçlar için çalışmaların, hatta ilk başta yetersiz ya da hala yeterince aydınlatılmamış bilimsel araçlar ile kendisini daha fazla metodolojik soruşturmaya zorladığını gördük. Bunun dışında hipotezler oluşturma yöntemi geliştirilmiş ve dahası, aksiyomatik yöntem ve mantıksal analiz; böylece kavramın oluşumu daha fazla netlik ve güç kazandı. Görüldüğü gibi, aynı metodolojik sorunlar fiziksel geometri, matematiksel geometri ve aritmetikte, araştırma temellerinin gelişimiyle karşılandı. Özellikle bilimsel dünya anlayışı temsilcilerinin şu anda endişeli oldukları yükselen problemlerin bütün bu kaynaklarıdır. Tabii açıkça hala göze çarpan Viyana çevresi üyelerinin çeşitli sorunlu alanların içinden geldiğidir. Bu genellikle ilgi hatlarında ve anlayış farklılıkların da ki bakış açısındaki farklılıklardan olur.

Ama kesin formülasyona, tam mantıksal dil ve sembolizmi uygulama ve bir tezin teorik içeriği ile sadece ona eşlik eden kavramlar arasındaki farklılaşmaya, mesafeyi azaltmaya doğru bir çaba onun özelliğidir. Adım adım, kavramların ortak fonu, güçlü öznel sapma ile toplanan dış katmanların etrafında bilimsel bir dünya anlayışının çekirdeğini şekillendirme, artırılır.

Geriyе baktığımızda, geleneksel felsefenin aksine yeni bilimsel dünya-anlayışının özünü şimdi açıkça görüyoruz. Özel ‘felsefi iddiaları’ olmadan kurulan; ve çeşitli problem alanlarını tartıştığımız zaman ampirik bilimlerin’ iddialarında gördüğümüz gibi iddiaları sadece açıklıktır. Bilimsel dünya anlayışının bazı temsilcileri, felsefe (metafiziksel) sistemleri ile karşıtlıklarını daha kuvvetle vurgulamak için çalışmalarında artık ‘felsefe’ terimini daha fazla kullanmak istemiyor. Hangi terimin bu tür araştırmaları tanımlamak için kullanılabilir olduğu çok kesindir: ampirik bir bilimin çeşitli alanlarının üzerinde ya da yanında evrensel bir bilim ya da felsefi bir temel diye bir şey yoktur; orada hiçbir şekilde deneyim yolu dışında gerçek bilgi yolu yoktur; orada deneyim üzerinde ya da ötesinde duran hiçbir fikir dünyası yoktur. Yine de ‘felsefi’ veya ‘temel’ araştırma çalışmaları bilimsel dünya anlayışı ile uyum içinde önemini korur. Bilimsel kavramlar, ifadeler ve yöntemlerin mantıksal açıklığı için önyargılar engelinden biri salıverilir. Mantıksal ve epistemolojik analiz bilimsel araştırma için engel oluşturmak istemez; aksine, her bir ampirik bulguya en uygun olanı seçmek için mümkün olduğu kadar biçimsel olanakların bir dizisini tamamlayan bilimi analiz sağlar (örnek: Öklidyen olmayan geometri ve görelilik kuramı).

Bilimsel dünya anlayışı temsilcileri basit insan deneyiminin toprağı üzerinde kararlı olarak duruyor. Onlar bin yılın metafizik ve teolojik enkazını kaldırma görevine kendinden emin bir şekilde yaklaşmaktadır. Ya da, bazılarının sahip olduğu gibi: Eski çağlarda, bir metafizik aradan sonra, bir anlamda, büyülü inançları temelinde, teolojiden bağımsız, bu dünyanın birleşik bir resmine dönüyor.

Kendisini bugün birçok dernek ve mezheplerde, kitaplar ve dergilerde, konuşmalar ve üniversite derslerinde gösteren metafizik ve teolojik eğilimlerin artışı günümüzün sert sosyal ve ekonomik mücadelelere dayalı görünüyor: Çatışan grupların biri, geleneksel sosyal formlara hızla tutunarak, uzun zamandır içeriğı aşılmış olan teoloji ve metafiziğın geleneksel tutumlarını yetiştirmektedir; diğer grup, özellikle orta Avrupada, modern zamanlarla yüzleşir, bu görüşleri reddeder ve ampirik bilimin toprağı üzerinde kendi ayakları üzerinde durur. Bu gelişme, metafizik fikirlere her zamankinden daha az yer bırakan ve her

zamankinden daha yoğun makineleştirilmiş üretimin modern süreçleri ile bağlantılıdır. Ayrıca, geleneksel metafizik ve teolojik doktrin vaaz verenlerin tavrı ile geniş halk kitlelerin hayal kırıklığına da bağlıdır. Bu nedenle, günümüzde, pek çok ülkede, kitleler artık daha önce hiç olmadığı kadar daha bilinçli olarak ve toprağa basan bir ampirist görüşe doğru yönelmek eğiliminde oldukları sosyalist tutumları ile birlikte bu doktrinleri reddetmektedir. Önceki dönemlerde, materyalizm bu görüşün ifadesiydi; ancak, bu arada, modern ampirizm birtakım yetersizlikleri vardır ve bilimsel dünya-anlayışı içinde güçlü bir şekil almıştır.

Böylece, bilimsel dünya anlayışı, günümüz yaşamına yakındır. Kesinlikle sert mücadeleler ve düşmanlık ile tehdit ediliyor. Yine de orada umutsuzluğu yok eden birçok kişi var ve bugünkü sosyolojik koşul göz önünde bulundurarak, gelecek olayların gidişatı için umutla bekliyoruz. Tabii ki her bir bilimsel dünya anlayışı yapışık olmayan bir savaşı olacak. Bazıları, mutlu yalnız, mantığın buzlu eteklerinde içine kapanık bir varlığa dönüşecektir; hatta bazıları kitleler ile kaynaşmayı küçümseyebilir ve bu konuların kaçınılmaz olarak yaygınlık kazanmasının ‘önemsizleştirilen’ biçiminden pişman olabilir.

Bununla beraber, onların başarıları da tarihi gelişmeler arasında yer alacaktır. Biz, rasyonel ilkelere göre ekonomik ve sosyal yaşamın biçimlenmesinde ve bireysel ve kamu hayatının şekillenmesinde ve eğitim, çocuk yetiştirme, mimaride büyüyen ölçüde bilimsel dünya anlayışının nüfuz eden ruhuna tanıklık etmekteyiz.

Bilimsel dünya anlayışı yaşama hizmet etmektedir ve yaşam onu kabul etmektedir.

a- Viyana Çevresinin Üyeleri

Gustav Bergmann, Rudolf Carnap, Herbert Feigl, Philipp Frank, Kurt Godel, Hans Hahn, Viktor Kraft, Karl Menger, Marcel Natkin, Otto Neurath, Olga Hahn-Neurath, Theodor Radakovic Moritz Schlick, Friedrich Waismann

b- Viyana Çevresine Sempati duyanlar

Garson Dubislaw, Josef Frank, Kurt Grelling, Hasso Hiirlen, E. Kaila, Heinrich Loewy, F. P. Ramsey, Hans Reichenbach, Kurt Reidemeister, Edgar Zilsel

c- Bilimsel Dünya Anlayışının önde gelen temsilcileri

Albert Einstein, Bertrand Russell, Ludwig Wittgenstein

BİLİM FELSEFESİNE KISA BİR GİRİŞ¹

Peter Machamer

Bilim felsefesi eski ve uygulamalı bir disiplindir. Hem platon hem de Aristoteles bu konuda yazdı ve belki de, ayrıca ön Sokratiklerin bazıları da. Orta Çağ, hem Arap hem de yüksek Latin dönemlerde, bilim felsefesi konularına dokunan birçok yorumlar ve tartışmalar yapıldı. Tabi ki, on yedinci yüzyılın yeni bilimi, bilimin doğası, bilimsel bilgi ve metot üzerine geniş düşünceler ve çok çeşitli yayınlar getirdi. Aydınlanma bu projeyi daha fazla bilim ve rasyonel yaşamın kendi eksiksiz bir metodunu yapmayı denemeye itti. Sanayi devrimi ile birlikte, “bilim” ilerleme ile eş anlamlı oldu. Batı dünyasında pek çok yerde, bilim düşünmenin modern yolu olarak son derece saygı gördü. On dokuzuncu yüzyıl, evrim görüşü endüstriyel ilerleme ile birbirine karıştığında ve fizik bilimin tamamlanmış olduğuna inanmaya yol açan bir başarı elde ettiğinde bir başka ilgi canlanması görüldü. Yüzyılın sonunda matematik Öklidyen geometriye alternatifler bulmuştu ve mantık yeniden beğenilen bir disiplin haline gelmişti.

---

1 Bu çeviriye kaynaklık eden metin: A Brief Historical Introduction to the Philosophy of Science, The Blackwell Guide to the Philosophy of Science, içinde ilk makaledir.

Ama yirminci yüzyıla dönüşten hemen önce ve onu takip eden on yıllarda, entelektüel tarzda liderlik yapan sadece fizik oldu. Freud da oradaydı, o ve Breuer 1895'te Histerideki Çalışmalar'ı yayınlamıştı fakat filozofların dikkatini toplayan fizikti. Mekanik, Maxwell, Hertz'ın çalışmaları ve Poincaré ile yapılan tartışmalar içinde şekillenerek daha birleşik hale geldi. Planck, 1899'da kara cisim kanununu türetti, 1902'de Lorenz Maxwell'in denklemlerinin dönüşüm altında değişmez olduğunu kanıtladı ve 1905'te Einstein özel görelilik ve kuantum teorisinin temelini üzerine kendi makalesini yayınladı. Birlikte, geometrinin temellerini Hilbert 1899 yılında yayınladı ve matematiğin ilkelerini Bertrand Russell 1903 yılında verdi. Birleşik klasik mekanik ve alternatif geometrilerin gelişimi, şimdi bilimde görülmemiş bir heyecan dönemi yapan yeni görelilik ve kuantum teorileri tarafından ilerletildi ve meydan okundu.

Aşağıda yirminci yüzyılın başından günümüze kadar bilim felsefesini nitelendirmiş olan kavramlar ve problemlerin kısa tarihsel bir genel bakışı sunulmaktadır. Bu kavramsal ve problem odaklı tarih şeklinde sunulmaktadır çünkü bilim felsefesindeki gerçek ilgi ve onun tarihinden öğrenilecek dersler bu bahsedilen konular ve bunları çözmek için kullanılan yöntemlerde bulunduğu inaniyorum. Dahası, karakterlerin dökümü ve özel makaleler ve kitapları ilgilenen herkes tarafından kolaylıkla araştırılabilir. "Klasik" kaynakların seçkin kronolojik bir bibliyografyası eklenmiştir.

Bazı uyarıları başlangıçta belirtmem gerekir. Öncelikle ben Fransa ve başka yerlerde süren bilim felsefesinde ilginç ve önemli çalışma olmadığı için neredeyse sadece Avusturya-Alman-İngiliz-Amerikan geleneğinin belirli yönleri ile uğraşıyorum. Bunu yapıyorum, çünkü birincisi bu gelenek çağdaş Amerikan felsefesinde biçimlendirici ve baskın olandır (iyi ya da kötü), ve ikincisi benim yetiştiğim ve hakkında en çok şey bildiğim gelenek bu olduğu için. Başka bir uyarı alan sınırlaması ve bilgisizlik birçok ilginç nüansları, nitelikleri ve bilim felsefesi tarihinin bile düpedüz önemli yönlerini sık sık ihmal etmeyi gerektirmesidir. Yapmaya çalıştığım, bir bilim dalının sınırları içinde yaşamış olmayanlar tarafından takip edilebilecek bir gelişimsel anlatım yoluyla yirminci

yüzyıl boyunca yarı tutarlı bir konuyu işlemektir. Birçok akademisyen farklı tarzda şeyler yapardı. C'est la vie! Hayat bu!

Anlatıma yardımcı olacak bazı yapıları sağlamak için, bu metni üç önemli döneme ayıracağım.

1. 1918-50 arası: Mantıksal Deneycilikten Mantıksal

Pozitivizme

2. 1950'lerden 1970'lere: Yeni Paradigmalar ve Bilimsel

Değişim

3. Çağdaş Odak noktası: Günümüzde Ne "sıcak"

1918-50 arası: Mantıksal Deneycilikten

Mantıksal Pozitivizme

Yukarıda belirtildiği gibi, bilim felsefesinin yirminci yüzyılı şekillendiren ruhu Fizikte büyük bir sentezler ve atılımlar (ya da devrimler) idi. Görelilik ve daha sonra kuantum teorisi bilim adamları ve filozofların fiziksel dünyanın doğası ve özellikle fiziksel dünyanın insan bilgisinin doğası üzerine düşüncelerine neden oldu. Birçok yönden, bu yeni bilim felsefesi projesinin biride epistemolojydi. Eğer biri Fiziği paradigmatik bir bilim olarak alırsa ve eğer bilim, birinin dünyanın gerçek bilgisini elde etmesinin paradigmatik metodu ise, sonra bilim felsefesi projesi onun epistemolojik temellerinin açık olduğu bilimin bu yapısını tanımlamaktı. İki öncül, Fiziğin paradigmatik bir bilim olduğu ve bilimin dünyayı bilmenin en iyi yöntemi olduğu açık olarak alınmıştır. Bir kez bilimin yapısı hassas hale getirildikten sonra, biri bilimsel epistemolojiden bu derslerin insan çabasının diğer alanlarına uygulanabilirliğinin ne kadar uzak olduğunu görebilir.

Bir başka önemli arka plan gelenek tarif gerekmektedir. Önermeler mantığı ve yüklem mantığı açık akıl yürütme ve net ifade için model oldu. İlk Frege'in (1880-90'da) çalışmalarında ve sonra Russell ve Whitehead (1900'lerde) ile mantık matematik temelleri anlamak ve açıklamak yolu olarak kabul edilmeye başlandı. Mantık herhangi bir bilişsel yaratıcılığı modellemek için ideal bir dil haline geldi. Aynı zamanda Hilbert dünyaya aksiyomatikleştirmenin idealini yeniden

tanıttı. Yine bu hiçbir gizli varsayımın olmadığı ve her şeyin bir sistem içinde açık yapıldığına emin olmak için aydınlatıcı bir adım oldu. Bu mantıksal-matematiksel dil bilim felsefesi yöntem gerektirdiği için tercih edilen biçim, onun kesinliğinden dolayı, haline geldi.

Pozitivistlerin epistemolojik projesi bilimin bizim gözlem ve deneylerimize dayandığını açıklamaktaydı. Aynı zamanda, amacı felsefenin kendi çağdaş biçimi olan yeni Kantçılığa bir alternatif sunmaktı. İngiliz ampirizminin, ampirik kuruluş, ya da olgulara dayalı olmanın geleneginden alan, bilgi için bilim ile diğer teorik ve felsefi hak iddia edenler arasındaki büyük fark olarak görüldü. Bu anlayışa anlamın ya da daha spesifik olarak ampirik anlamın doğası problemini formüle etme ve çözmeye girişimine pozitivistler yol açtı. Onların sorduğu, dünyanın anlamı hakkında yaptıkları açıklamalar neydi? Anlam teorisi anlatmak için bu girişimin iki önemli parçası vardı: İlk olarak, dünya hakkındaki iddialar, belirsizlik ve doğal dilin doğasında bulunan diğer karışıklıklardan sakınma açıkça belirtilmesi gerekir. Bu amaçla, pozitivistler bilimsel teorinin cümleler içinde ifade edildiği gibi bilimin dili hakkında konuşmak için kendilerini kısıtlamaya çalıştı ve bu cümleleri birinci dereceden yüklem mantığının açık ve dolaysız dili içinde yeniden formüle etmeye giriştiler. İkinci olarak, onlar dünyaya ilintili bilimsel bir teorideki bu cümlelerin nasıl gösterileceğinin bir kriterini geliştirmeyi denediler. Örneğin onların dilsel modunda bu teorik cümlelerin gözlem cümleleri ile nasıl ilişkisi var problemi oldu. Bunun için, cümlelerin doğruluğunu belirlemenin bir yordamını geliştirmeye ihtiyaç duyuldu. Bu yöntem, ampirik bir cümlenin anlamını bir cümlenin doğru veya yanlış olup olmadığını göstermek için kullanacağı işlemler tarafından verildiğini kavrayan doğrulama ilkesi için kodlanmış hale geldi. Eğer bu tür yöntemler yoksa cümlenin ampirik olarak anlamsız olacağı söyleniyordu.

Ampirik olarak anlamsız cümleler sınıfının bilişsel olmadığı söylendi ve onlar metafizik sistemleri içeren cümleler, etik iddialar, ve daha da önemlisi, sözde-bilim teorileri tarafından yapılan cümleleri de içerir. Bu son sorun, bilimsel cümleleri sadece bilimsel olmak iddiasında

olanlardan ayırt eden, sınır problemi (Karl Popper'in çalışmasını takip ederek) olarak biline geldi.

Doğrulama ilkesi, ampirik gözlem ya da deneysel bileşeni bilimi kesin yapmanın bir yolu olarak düşünülüyordu. Açıkçası, pozitivistler, ampirist geleneği takip ederek, bilimin temelinin gözlemde ve deneyimde yattığını düşündü. Bilimi güvenilir yapan testler vardı.

Bilgi olma iddialarının diğer türlerinden ayırt edilen farklılaştırılmış bilimin kuruluşu. Böylece, resmen, yapılması gereken bilimsel teori ile bilimsel deney ve gözlem arasındaki boşluğa köprü olacak cümlelerin bir kümesiydi. Dünyanın teorisine bağlı bu cümleleri köprü cümleler ya da indirgeme cümleler olarak anıldı. Teorik cümlelerin indirgenebilir ya da ilişkili olduğu dünyanın tanımlanan cümleler kümesi gözlem dili olarak adlandırılırdı. Gözlem dilindeki cümlelerin kendi doğruluğu veya yanlışlığı kolayca doğrulanabilir ya da anlaşılabilir olarak alınmıştır.

Bu köprü cümleler çok açık hale getirilebilir böylece teoriler kendilerini tüm mantıksal ilişkiler ve onlardan çıkarımsamaların açıkça yapılabileceği bir aksiyomatik yapı içine konulabilecek cümlelerin kümesi olarak idealize edildi. Bilimsel bir teorideki en önemli cümleler bilimin yasalarıydı. Yasalar iki tip geldi: Evrensel ve istatistik. Evrensel yasalar uzay ve zaman içindeki sınırsız uygulaması olan teorinin cümleleriydi (bazen açıkça nedensel olması söylenir ve sonra onlar karşı olgusal iddialarını desteklemek için müktedir yapıldı. İdealize edilmiş koşullarda evrensel yasaların mantıksal biçimi:

(x)(Fx... GX)

Böyle bir form açıkça onların mantıksal uygulamalarını oluşturmak için kullanılabilir. Açıkçası bu, ilgili yasaların çoğu fizik ve çok daha karmaşık matematiksel bir biçime sahip olmasından beri idealize edilmiş bir biçimdi. İstatiksel yasalar sadece kendi sonuçlarını daha fazla veya daha az olası yaptı.

Bilimsel açıklama evrensel bir yasadan (bir anda dünyanın durumu hakkında bazı belirli başlangıç koşulları verilen) belirli bir cümle (genellikle bir gözlem ya da temel cümle) çıkarsama olarak kavrandı. Bir cümle ile ifade edilmiş belirli bir olgu böyle çıkarsanabilirse

açıklanmış olabileceği söyleniyordu. Bu açıklamaya tündengelim-nomological (mantık yasası) model olarak adlandırıldı. “Nomos” hukuk için Yunanca bir kelimedir. Belir bir cümle olgunun gözlenmesinden önce çıkarsandıysa, o bir tahmindir ve daha sonra o doğrulandıysa, çıkarsanan bu teorinin doğrulanmış olduğu söyleniyordu. Bu hypothetico-deductive (varsayımsal-tündengelim) modeldi çünkü yasa onun tündengelimsel sonuçları ile test edilecek bir hipotez olarak kabul edildi.

Bilim felsefesinin bu dönemin önemli oyuncularından bazıların isimleri Moritz Schlick, Rudolf Carnap, Otto Neurath, Hans Reichenbach ve Carl Hempel idi. İki ana grup vardı; biri 1920’lerin sonlarında kurulmuş olan, Viyana çevresi denilen Viyana merkezliydi (Schlick, Carnap ve Neurath) ve diğeri, biraz sonra Berlin’deydi (Reichenbach ve Hempel). Önemli bir üçüncü grup Varşova’da vardı, Alfred Tarski, Stanislaw Lesnewski ve Tadeusz Kotarbinski’den oluşuyordu ve genellikle mantık çalışıyorlardı.

Tüm önemli yönleriyle kodlanabilen idealize edilmiş mantıksal olarak kesin bir dil olarak bu bilim görüşü hiçbir zaman çalışmadı. Mantıksal pozitivism tarihi boyunca bilimin idealize edilmiş dili ile ilgili onun savunucuları arasında yeniden formüle etmeler, bağlam ilişkileri ve doğrulama, doğrulama ilkesinin yeterli formülasyonu, gözlemlerin bağımsız doğası ve anlamsal doğruluğun yüklemine yeterliği gibi tartışmalar vardı. Pozitivistler tarafından idealize edilmiş olan statik, bilimin evrensel doğa anlayışının yanlış olduğu kanıtlandı. Mantıksal olarak basitleştirilmiş bir dilde sabit yöntem ve iddialara girişmenin imkansız olduğunu kanıtlandı. Derli toplu, yorumlanan açıklamada açık denemeler, doğrulama, teori ve test edilebilirlik tüm bunlarda hem onların mantıksal yapılarındaki içsel zorlukların ve hem de gerçekten uygulanabilir olarak bilime uyacak gibi görünmeyen dışsal zorlukların var olduğu kanıtlandı.

Pozitivistler kendileri, kendi programları ile ilgili sorunları ilk kez görmekteydi ve onlar felsefi zorlukları çözmeyi denedi, pozisyonları mantıksal ampirizm olarak adlandırılmaya doğru değişti. Bu 1930’ların sonunda gerçekleşti, aynı zamanda Adolph Hitler’in yükselişi ve İkinci

Dünya Savaşı nedeniyle grubun birçok üyesi Almanya ve Avusturya'yı terk etti. Reichenbach Hitler 1933'te iktidarı aldıktan sonra Almanya'yı hemen terk etti ve İstanbul'a gitti, ayrıca Richard von Mises de çıktı. Reichenbach ardından 1938 yılında ABD'de UCLA gitti. Neurath ve Popper her ikisi de İngiltere'yi boyladı. Carnap Prag'dan ve Hempel Berlin'den ABD'ye geldi.

Burada geliştirilen nasıl bilim felsefesinin biraz da sosyoloji olduğudur. Bilim tarihi ve felsefesinde (HPS) ilk modern programı Londra'daki University College açtı. İlk A. Wolf, 1919-20'de, Sir William Bragg ve diğerleri ile işbirliği içinde bilim tarihi kursu verdi. Sonra 1922'de "Bilim İlkeleri, Metotları ve Tarihi İçinde Çalışmalar Kurulu" kuruldu ve bir yüksel lisans ilk 1924 yılında sunuldu. Wolf "Bilim Tarihi ve Metodunda" ilk başkanı oldu. 1946 yılında, başkanlık, Herbert Dingle'in atanması ile tam zamanlı olmuştur. 1945'te Bilim Yöntemi ve Mantığında Döçentliğe Karl Popper'un atanması sonrasında London School of Economics bölümü gelişti. 1946 yılında Melbourne Üniversitesi'nde HPS (History and Philosophy of Science-Bilim Tarihi ve Felsefesi) öğretim kursları başladı.

Erkenntnis, Viyana Çevresi Dergisi, ya da daha doğrusu Max Plank Derneğinin, ilk 1930 yılında yayınlandı. Bunu 1929 Eylül ayında Prag'da düzenlenen Kesin Bilimlerin Epistemolojisi hakkında ilk kongre izledi. 1934 yılında dergi, Bilim Felsefesi, ilk sayısını yayınladı. William M. Malisoff, bir Rus biyokimyacı, ilk editörü oldu. Malisoff 1947 yılında beklenmedik bir şekilde öldü ve C. West Churchman editörü oldu. Bilim Felsefesi Derneği 1934 yılında varlığını sürdürüyordu. 1948 yılında PSA 153 üyesi vardı ve Philipp Frank onun başkanıydı. Bilim tarihi alanında, 1924 yılında Amerikan Bilim Tarihi Derneği kuruldu. HSS'nin dergisi Isis, 1912 yılının başlarında, kendisi hala Belçika'da olmasına rağmen George Sarton tarafından başlatıldı.

Mantıksal ampirizm hiçbir zaman mantıksal pozitivizmin bir okul olarak sahip olduğu tutarlılığa sahip olamadı. Çeşitli etkiler 1930'dan sonra kendilerini hissettirmeye başladı. En önemli kavramsal eklemelerden biri Amerikan doğumlu pragmatizmden geldi. Onun kesin etkileri Hempel ve hatta Carnap'ın 1940 sonrasındaki çalışmalarında

açıkça görülebilir; aynı zamanda Amerika doğumlu Ernest Nagel ve W. V. O. Quine'in çalışmalarında da. Fakat programlarında ve yöntemlerinde hoş görülebilir önemli değişiklikler olmasına rağmen, 1950'lerin sonuna kadar bilim felsefecileri pozitivistler tarafından bırakılmış amaç ve beklentilere uyacak şeyleri değiştirmek için çalışıyorlardı. Dahası, daha sonra gelen neredeyse tüm büyük hareketlerin, ilk gerçek pozitivistlerin kendileri tarafından başlatılan bilim felsefesinin karakterini değiştirdiklerini açıkça belirtilmek gerek. Bu süreklilik sonraki yıllarda meşhur olmuş kişiler tarafından belirtilmedi; onlar kendilerini devrimci ve kesin bir tarzda anti pozitivist olarak gördüler. 1950'lerin sonlarında, bilim felsefesi giderek artan oranda karmaşık modeller, çok daha gevşek iddialar, birçok yeni felsefi yöntem ve giderek belirsiz felsefi hedefler içeriyordu.

1950'lerden 1970'lere: Yeni Paradigmalar ve Bilimsel Değişim

Mantıksal pozitivistler ve daha sonra mantıksal ampirist, bilimin yapısını açıklamak ve netleştirmek için çalışıyorlar iken, bir başka grup bilim adamı bilim tarihini modern akademik disiplin haline, eski bir aktiviteye dönüştürmeye başlamıştı. Bilim tarihinin önemli hedefi bilim içinde tarihsel olarak önemli bir entelektüel bölüm incelemek ve belirli tarihsel anda bilimin sergilenen karakterini analitik bir tarzda ifade etmek ve aynı zamanda o anın bilimin gelişmesine ve ilerlemesine uyduğunu göstermekti. Cevabı aranan sorular neydi; örneğin Galileo'nun fizik doğası hakkında ve onun henüz ortaçağdaki öncelleri ile sürekliliği ve farkının ne olduğu gibi. Galileo Ortaçağdakilerin sonuncusu veya modernlerin ilki miydi? Galileo'nun metodolojisinin doğasını neydi ve açıklamalarını nasıl çerçeveliyordu? Galileo'nun matematiği ve fiziği kullanımı gerçekten devrimci miydi? Galileo gerçekten bazı modern anlamda deneyler kullandı mı? Tabi ki, sadece ilgili olan Galileo değildi. Bilim tarihçileri modern bilimin bütün kahramanları çalıştı ve Yunan, Roma ve Ortaçağ dönemlerine geriye doğru ulaştı. Çaba, bu düşünürlerin bilimin gerçek uygulamasını tanımlamak ve

bu tarihsel dönemlere özgü olanı ayırt etmekte. Bilim tarihi dersleri, birkaç sınırlı yerde öğretilmekteydi, 1960'ların ortalarında itibaren, bilimin tarihi, bilim dalı olarak yüksek lisans öğrencilerin eğitildiği üniversitelerde programlar ve bölümleriyle kökü bir kuruluş oldu. Aslında, Wisconsin Üniversitesi 1942'de kendi bölümünü açmıştı, fakat İkinci Dünya Savaşı 1947'ye kadar onu kadrolu olmaktan alı koydu. Harvard Bilim Tarihinde lisans verdi, fakat onların bölümü ancak 1966'da başlatıldı. 1950'lerin sonunda, filozoflar da bilimdeki aktüel olaylara daha çok dikkat vermeye başladı. Ve kendi felsefeleri için bir veri olarak gerçek tarihsel ve çağdaş olayları kullanmaya başladılar.

Çoğu zaman, onlar bu olayları idealize edilmiş pozitivistik modellerin kusurlarına işaret etmek için kullandı. Bu modeller, sürekli değişen karmaşıklığı içinde, bilimin gerçek doğasını yakalamadığını söylediler. Gözlem dili, test etmek için kullanıla bilimsel teoriden alınan gözlem dilinin terimlerinden beri teorik dilin önemli bir bağımsızlığı olamayacağını savunular. Tüm gözlemler teori yükliydi. Ancak, yine, aksiyomatik sistemler gibi bütün bilimsel teorileri modellemeye çalışmak uğraşmaya değer bir hedef değildi. Açıkçası, bilimsel teoriler, fizikte bile, bu var olan aksiyomatikleştirmelerden uzun zaman önce kendi açıklama işini yaptılar. Aslında, Klasik mekanik 1949 yılına kadar aksiyomlaşırılmış değildi, fakat kesinlikle bundan önce yüzyıllar boyunca geçerli bir teoriydi. Dahası, açıklamanın tümdengelimsel veya hatta istatistiksel tümevarımsal çıkarımlara dayandığı açık değildi. Sadece karşı örnekler bulunduğu için değil gerekli ve yeterli koşullar açısından tümdengelimli yasa bilimi formüle etmek için çeşitli girişimler başarısız oldu, fakat aynı zamanda çünkü biri gerçek bilimlerden örnekler baktığı zaman, açıklama daha karmaşık fenomen olarak görünüyordu. Doğrulama ilkesi kendisi bile kesin veya en az bile yeterli bir formülasyonunu bulmakta başarısız oldu. Pozitivizmin tüm önemli tezleri eleştirel bir saldırı altında geldi. Fakat hikaye hep aynıydı-bilim pozitivistler tarafından çizilmiş eskizlerden çok daha karmaşıktı- ve bu yüzden bilimin kavramları – açıklama, doğrulama, keşim- aynı derecede karmaşıktı ve hem tarihsel hem de çağdaş gerçek bir bilime doğru yaptığımız şekilde yeniden düşünmüş olmayı gerektirir. Bilim felsefecileri,

bir bilim anlayışı elde etmek amacıyla bilim tarihinden ve ya kendileri uygulama için, çok ödünç almaya ve farklı zaman dönemlerinden ve farklı disiplinlerden oluşan açıklamanın farklı biçimlerini göstermek için çalışmaya başladı. Gözlem teorisi gecikmesi, bilimsel değişimin sürekliliği, anahtar bilimsel kavramların anlamındaki değişimler ve bilimsel yöntemin değişen doğası ile ilgili tartışmalar gözükmeye başladı. Bunlar hem felsefi yeni ilgi alanları içinde ve hem de önce var olmuş fakat filozoflar tarafından biraz dikkat çekilmiş olan alanlar yoluyla beslendi. Bu sosyal bilimlere, özellikle Sosyolojiye, Evrimsel Biyolojiye olduğu gibi önemli ilgi oldu. Bu alanlar sadece yeni bilimleri çalışmayı ve Fizik ile karşıtlık oluşturmayı sağlamadı fakat aynı zamanda bilimin kendi çalışmasından ödünç alınmış yeni modeller ve yöntemleri sağladı.

1960'ların başlarında, Thomas Kuhn'un - ve aynı anda Norwood Russell Hanson ve Paul Feyerabend- çalışmalarının sonucu olarak büyük felsefi bir soru ortaya çıktı:

Bilimde devrimler var mıydı? Bilimsel değişim problemi, adlandırıldığı gibi, süreklilik ve değişim konularını ele alır.

Kuhn, bir dönem içindeki bilimi bir paradigma oluşturan fikirler ve pratiklerin bir kümesi ile tanımladığını savundu ve problemler ya da anomaliler verili paradigma içinde birikmeye başladığında çoğu zaman orada, gerçekte ve mantıkta, eski reddedilir ve onun yerine geçen yeni bir paradigma ortaya çıkar. Bu model kırılmaya yol açan bilimdeki krizler hakkında Gaston Bachelard'ın görüşüne benzemiyordu. Bu devrimci bir paradigma değişimi kavramı bilimsel değişimin süresiz olduğunu ve aynı terimlerin çok anlamı olduğunu ima etti, örneğin "kütle", bir paradigma içinde (Newtonyan) onun kullanımından yeni bir paradigma (Einsteinian) içinde onun kullanımına değişti. Buna anlam varyansı denildi. Bilim felsefecileri için bir metodolojik ima, açıkça, bu bilim çalışmaktı, tek bir tarihsel paradigma çıkan sınırlamak zorunda ve belki bir paradigma değişimi süreci hariç, bütün bilimleri kapsamış olan paradigmalardan ötesi modeller, daha genel için bakılmamalıdır.

Birçok filozof Kuhn'un paradigmasını ve onun programını eleştirmeyi bir iş haline getirdi. Onlar alternatif aramaya başladılar, bilimsel

genel modelleri bilimdeki bölümleri tanımlamada daha doğru olan, aslında değişiklik yapılan bilimin bölümlerinin analizinde daha hassas olanı değiştirmektedir ve bu Kuhn'un belirsizlikleri ve muğlaklıklarından kaçınmaktı. Böylece, paradigmaları konuşma, programları araştırmaya ((Lakatos) ve sonra gelenekleri araştırmaya yön verdi (Laudan). Filozların başka bir grubu eğer bütün açıklamalara uygulanacağı söylenebilen genel ilkeler olabilirse bulup çıkarmak için farklı dönemlerde ve bilim dallarındaki açıklamalara bakmaya başladı ve böylece anlam varyansı tezi zayıfladı. Henüz, diğer düşünürler, bazı filozoflar da dahil olmak üzere, Kuhn'un uygulamalar hakkındaki iddialarını ciddiye almaya, savunmaya başladı, daha önce bazı bilim tarihçilerinde olduğu gibi, bilim yalnızca onun kavramları ve iç yapısı açısından açıklanamaz. Bu tür kavramların geliştirilmesinde sosyal ve siyasal düzenlemeleri, onların kabul edilebilir olanını anlamak için bir gereksinim vardı ve neden onların açıklayıcı olduğu düşünüldü. Bu yapıldı.

Aynı zamanda unutulmamalıdır ki daha pür felsefi hareketlerin birçoğu (Hanson, Kuhn ve Feyerabend'leri de içeren), daha sonra Wittgenstein çalışmalarından büyük ölçüde ilham alan, sıradan dil felsefesinin daha merkezi felsefi uygulamalarının yeni hegemonyası tarafından etkilendiler. Bu dil analizini ele alan hal felsefeydi, fakat dil daha fazla sadece formel mantığın bir dili olamazdı, fakat insan çabasının çeşitli disiplinlerinden oluşmuş çeşitli dil oyunları vardı. Lengüistikteki yeni doğrultu Chomsky ve onun takipçileri tarafından motive edildi, ayrıca, insanların, filozoflarda dahil olmak üzere, sentaks, semantik ve anlam sorunlarına bakışı değişti. Hatta temel epistemoloji kendisini sorgu başladı. W. V. O. Quine (1969) bilim felsefesinin yeterince felsefe oluşunu ve epistemolojinin doğal bilimin bir parçası olarak kabul edilmesi gerektiğini dünyaya duyurdu.

1960'ların ortalarında mantıksal pozitivism ve mantıksal ampirizm Anglo-Amerikan felsefede oldukça demode oldu. Şu anda, felsefi çözümleme temel çalışma şeklidir ve önceki felsefi çalışma için temel model sağlamış olan mantıkçılık bilim tarihi çalışmasında karmaşıklıkların giderilmesi ve gerçek bir bilimsel dilin çalışması yoluyla yeni değerle değiştirildi. Bu dönemde, Indiana Üniversitesi Bilim Tarihi ve Felsefesi

Bölümü kuruldu (1960), bir on yıl sonra Pittsburgh Üniversitesi'nde HPS enstitüsü onu takip etti (1971). Adolph Grunbaum, 1968'de Bilim Felsefesi Derneği Başkanı oldu. (Önceki Başkanı Ernest Nagel idi.) PSA bir parça savaş sonrası yıllarda küçülmüş gibi görünüyor, fakat Grunbaum'un bu güne kadar devam eden bienal toplantılar geleneği başladı.

Bilim felsefesi için sonuç, canlandırıcı, heyecan verici ve yıkıcı oldu. Bilimsel değişimin genel nitelikleri tıpkı daha önceki bilimsel açıklama modelleri gibi inatçı olduğunu kanıtladı. Fizik dışında bilimlerin doğasını keşfetme eğilimi övgüye değer ve birçok bilim tarihinin ayrıntılı olaylarını incelemek felsefecileri "paradigmasız" bıraktı.

Açıklamanın, doğrulamanın, teori testinin veya hatta bilimsel değişimin doğası hakkında küçük bir fikir birliği vardı. Henüz bilim kendi başına, her zamankinden daha fazla, insan yaşamında büyük bir gücü olarak geniş halk kesimleri tarafından kabul edildi ve bilim felsefesi etik, epistemoloji ve metafiziğin yanında ayakta duran bir bilim dalı olmuştu. Fakat genellikle felsefi toplulukta onun doğası üzerinde entelektüel kargaşa vardı. Aslında Paul Feyerabend'ı takip eden bazı filozoflar bilimin tanımlanabilir hiçbir yapısının olmadığını kanıtı olarak entelektüel karışıklığı aldı ve sanatta gibi, bilimde de sunulan görüş "her şey gider." Bütün delil ve ispat sadece retoriktir ve bu en iyi söylemdir, ya da en güçlü (Foucault), kazanan olur, örneğin onların teorileri kabul edilenlerden bir olur. Neyse ki, epistemolojik görecelik birçok filozof tarafından takip edilmedi, ancak, aşağıda bazı çağdaş toplumlarda hala bu düşüncenin hala geliştiğini göreceğimiz gibi.

Bilim filozofları arasında bir anlaşma ortaya çıkardı. Bilimlerin kavramlarını ele alan bir fikir birliği değil o, fakat onun yerine bilim felsefesi yapılması gereken "yeni" bir yol hakkında ki fikir birliğidir. Bilim filozofları artık bilimi bilmeden ve/veya onun tarihinin önemli derinliği olmadan birlikte olamaz. Onlar, bundan böyle, ne olup bittiği hakkında uygulayıcı bilim adamları ile konuşa bilmeyi ve gerçekte uygulandığı gibi bilim için çalışma zorundadır. Bu felsefenin doğasından önemli bir değişiklik yaptı. İlk pozitivistlerin çoğunun bilimde, genellikle Fizikte, eğitildikleri doğrudur. Fakat bu bilimsel eğitim

bilimin onların kendi felsefi-mantıksal model imajından sonra bilimsel felsefe yapmayı denemeye yönlendirdi. Buna karşılık, 1950'lerden beri, giderek daha fazla filozof analitik filozofların esin kaynağı olduğu Oxbridge tarafından eğitildi. Wittgenstein'a atfedilen özdeyiş: felsefe kendine özgü bir girişimdi ve böylece bilimden öğrenmek için hiç bir şey yapmazdı. Bilim filozoflarının yapıyor olması gerekeni anlamak zor olduğu için bu kadar eğitilmiş felsefe öğrencisinin bulunması şaşırtıcı değildi ve sonuç olarak hem bilim kendisi hem de gerçek bir bilimin alt disiplini olduğu için (sosyoloji) meşru olarak alınan bilim sosyolojisi çeşitli formları içine döndü. İronik olarak, hedefler ile ilgili bu karışıklığa rağmen, hiç olmadığı kadar daha fazla bilim filozofu vardı.

Çağdaş Odak Noktası ve Gelecekteki Yönü

Bilimin kendisine dönmesi, filozofların sadece oldukça yüksek bir düzeyde bilim öğrenmek zorunda oldukları değil fakat aslında tüm karmaşık ayrıntısında bilim (en azından bazı) ile ilgili düşünme yeteneğine sahip olmak zorunda oldukları anlamına geliyordu. Bazı durumlarda filozoflar gerçekte bilim, genellikle teorik veya matematiksel, uyguladı. Bilimin detaylarına bu vurgu, çeşitli uygulayıcıların özel bilim felsefesi yapmasına yol açtı. Şu anda, özel ve genel görelilik kuramında çeşitli uzmanlaşmış uzay-zaman filozofları ve kuantum teorisi ve kuantum elektro-dinamiğinin filozofları vardır. Plazma fiziğinin her hangi bir filozofu görünmektedir. Oldukça yakın bir zamanda, kimya felsefesi bir "sıcak" araştırma alanı haline gelişmiştir. Biyoloji felsefeciler evrim teorisindeki problemler üzerinde çalışmayı sürdürüyor ve son olarak tüm biyologların çalıştığı alan olan moleküler biyolojide bazıları çalışıyor. Genetik çalışmaları bir süre için ortalıktaydı, ama genellikle evrimsel Biyoloji ile bağlantısı içinde. Biyolojiyi geliştirme çalışmaları sadece başlangıçtır ve giderek daha önemli olduğu görülüyor.

Sağlık kaygısının artışı, tıp felsefesini aynı zamanda araştırmanın yeni acil ve önemli bir alanı oldu. Sosyal bilimler felsefesi hala üzerinde çalışması gerekeni sürdürüyor, fakat hala Sosyolojiye biraz saygı ile davranan bilimsel araştırmalar içinde çalışan kişiler dışında, paradigmatik

sosyal bilim olarak sosyoloji antropoloji ile değiştirilmiştir. Ekonomi felsefesi, özellikle oyun teorisi modellemesi, günümüzde biraz popüler bir alan oldu. Oyun teorisi modeli 1940'larda (von Neumann and Morgenstern) başlatıldığından beri bu ilgiyi çekmektedir ve 1960'larda genelde gözden düştü, sadece oyun teorisini evrim modeli için kullanan biyologlar ile ekonomik davranış çalışması için bir ampirik model bulmayı deneyen deneysel ekonomistler tarafından canlandırıldı; bu sonra ekonomik analiz için bir araç olarak oyun teorisini canlandıranlar ekonomi felsefesini etkiledi.

En yenilikçi ve en büyük değişikliklerden biri psikoloji felsefesi olarak bilinen alandan geldi. Psikoloji felsefesi felsefi psikolojiden zihin felsefesine ve davranışılıktan bilişsel psikolojiye, özellikle zihinsel yapının doğası ile ilgili sorulara bağıntısı içinde kullanılır. Bir Şekilde hala, ama "bilişsel devrim" felsefeye olduğa sert vurdu. Bilişsel alışmalar Şimdi deneysel psikoloji, nöron bilim, dilbilim, yapay zeka ve filozoflarında içinde olduğu bir çok çalışmayı içerir. Temsil sorunları üzerinde çalışma, açıklayıcı indirgeme (genelde nörolojik bilimler için) ve hatta doğrulamada dahil olmak üzere bu tanımlanmış alanların birçok yönleri vardır. Doğrulama teorisi yapay zekadan, gerçekte Carl Hempel tarafından geliştirilen eski doğrulama fonksiyonlarının modern bir form olarak yeniden kurma tekniklerini kullandı. Bilişsel problem çözme bilimin kendisinin doğasını modellemek için bile bazıları tarafından kullanılmıştır. Araştırılması gereken yeni bir yön, gelecekteki felsefi sorunlar ile nörolojinin ilişkileridir, böyle bir temsil ve bilgi ilişkileridir.

Tarihsel olarak, bilişsel bilim mantıksal pozitivizmin sıvışmaya başladığı saat yakınlaştığında, 1950'lerin ortalarında ortaya çıkmaya başladığını not etmek gerekir. Felsefi değişime yol açmış olan entelektüel glerin birçoğu aynı zamanda yeni bilişsel paradigmanın ortaya çıkmasının nedenidir fakat, daha önemlisi, bilgisayarın etkisini ve onunla bağlantılı etkinlik ve düşünme tarzlarını unutmamak gerekir. Bilgisayar hesaplama, mantık ve işleme için bir araç değil sadece, fakat aynı zamanda insanlarla ilgili ve hatta bilimle düşünme için bir model oldu.

Uzmanlaşmış bilimlerde bu çalışmanın ilginç imalarından biri birçok filozofun bilim/felsefe dikotomisinin herhangi bir formunu açıkça reddetmek zorunda olduğudur ve “teorik” bilim adamları en azından kendi çalışmalarının bir parçasında olduğu gibi kendilerinin düşüncesine bunu oldukça uygun buldu.

Onların amacı gerçekten açıklayıcı olmak ve bazen, onların çalıştığı bilimleri teori ve pratik içinde özsel değişiklikler yapmaktır.

Çok farklı güncel bir eğilim tarihçiler ve sosyologların hakimiyetinde bilim çalışmaları hareketinin parçası olma zorunda olan bilim felsefecileri tarafından sergilendi. Bu hareket bilimin sosyal boyutları üzerine odaklanır (“demode” entelektüel görüşlere karşı olarak). Bir anlamda bilimin sosyal çalışması tarih bilimi kendisini entelektüel tarihten uzağa niceliksel sosyal tarihe kaydırduğunda eksternalistler (dış-salcılar) lehine çözülmüş olan internalist ve externalist bilim tarihçileri arasındaki anlaşmazlık büyümüştür. Başka bir yönden, daha önce işaret ettiğim, epistemolojik rölativistlerin çalışması tarihsel dönemleri karakterize etmek için düşünülmüş rölativizm ve kültürel antropolojinin (etikte de) çoğunda yaygın olan kültürel rölativizm ile güzel uyusmaktadır. Aslında buradaki görüş bilimin diğerlerine benzemeyen insani bir sosyal aktivite olduğudur ve bundan dolayı konular tarihsel ve kültürel şartlara bağlıdır. Bu tür etkinlikleri çalışma amacıyla biz bilim adamlarının büyüdüğü, yetiştiği ve kendi çalışmalarının oluştuğu sosyo-kültürel çevreye bakmak zorundayız. Yani, örneğin, biz bilim adamlarının bu laboratuvar tarafından verilen kendini doğrulayan bilgi iddialarını yayınlama işlevinin açıklandığı ve incelendiği laboratuvarları çalışmamız gerekir. Dahası, birinin diğeri üzerinde güç uyguladığı ve bilim adamlarının etkilemesi ile kurallarını oluşturan söylem kurallarını çalışmalıyız. Örneğin on yedinci yüzyılda İngiliz beyefendisinin uymak zorunda kaldığı davranış kuralları vardı, ve bunlar, her nasılsa, tartışma yapısını ve Kraliyet Ailesinin üyeleri için deneysel pratikler sağladı. Bilim çalışma gruplarının çoğu kendilerine eşlik eden inancı korudu, ama bu kendi pozisyonu tarafından mutlaka anlaşılması gerekmez. Farklı ya da rakip iddiaların rölativizm değildir. Diğer bir deyişle, belirli bir grup bilim adamının onların görüşlerini tutan bir tarihsel,

kültürel ve/veya epistemik özelliği olduğudur. Bundan hiç kimse görünümü bir diğerinden daya iyi olanı takip edeceği varsayılmaktadır. Siz, sizin yapmış olduğunuz tarih ve kültürsünüz ve bunun bir sonu vardır.

Rölativizm için böyle iddialar sık sık insanların değerleri hakkında endişelenmesine yol açar ve onların durumu, kültürel rölativizm etik rölativizm ile yakından bağlıdır. Ama değerleri ile bilim arasındaki ilişkileri hakkında sorular, ayrıca daha acil kaynaklardan da ortaya çıktı. Belki de en önemli ve değerleri ile ilgili etkili sorular Tıptan ortaya çıktı. Tıp etiğın pratik sorunları kendilerini tıp pratiğında ve tıbbi teknolojideki değişiklikler nedeniyle hissettirmeye başladı. Aniden, yaşam ve ölüm, hekim-hasta ilişkileri ve pragmatik tarzda hızlı bir şekilde cevaplanması gereken bilgilendirilmiş onay ilgili acil soru vardı. Bu teorik olandan uzak felsefi bir etiğe, meta etikten pratik etiğe doğru bir değişme ile çakıştı. Filozoflar, etik ve bilim, hastanelerde günlük kararlarla ilgili ve sağlık politikalarının yeniden yazılması ile ilgili danışmanlığa dahil oldu. Belim felsefecileri burada özellikle yararlıdır çünkü onlar gerçekten bilinçli kararlar almada bazı bilimleri biliyorlar ve onlar karar verme ve kanıtların kullanımının çeşitli yönlerini sık sık çalışmak zorundaydı.

Bilimlerdeki etiğın bu pratik tarafının yanı sıra diğer boyutları da vardır. Çeşitli meslek etik ilkeler, örneğın mühendisler, felsefi araştırma için sıcak konular haline gelmiştir. Bilim felsefecileri değerlerle ilgilenen çok ilginç ve önemli yeni alanlara, örneğın kurşun ya da dioksin ya da küresel ısınma ile ilgili bilimin temel düzenleyici kararları kullanması ile ilgili sorunları çözme mecburiyetine bulaşmıştır. Ayrıca, gerçek bilimsel araştırma yapmada açıkça veya dolaylı olarak ilgili değerlerin üretildiği iş vardır. Örneğın, belirli bir tür deneysel bir paradigma seçiminde hangi değerleri kabul edilir veya, daha genel olarak, sıtma yerine AIDS için araştırmaya daha fazla para vererek hangi değerleri kabul edilir (ki bize büyük bir şekilde geri döner). 1960'ların sonlarında feminist hareket, aynı zamanda ön plana birçok değer sorular getirdi ve bazı mükemmel işler cinsiyet tercihlerinin bilimsel pratikten nasıl etkilendiği üzerine yapıldı.

Bu yeni bilim felsefesinin pratik yanı, inanıyorum, spesifik bilimlerle ilgilenen diğer düşünürleri iteklemiş olan aynı ihtiyaçtan türetilir. Orada felsefenin önemli akademinin kutsal salonları dışına giden yollar içinde önemli olması gerektiği, genellikle onaylanmamış, bilinci vardır. Mantıksal pozitivistler, gerçi bazıları fizik çalışmıştı, uygulamalı fizik üzerine küçük etkiye sahiptiler, ama ideal bir bilim için kendi kriterleri vardı ve açıklama için kendi modellerinin sosyal bilimlere üzerine önemli etkisi vardı ki onlar fizik konusunda kendi modellerini deniyorlardı, örneğin “sert” bilim konusunda. Analitik filozofların, 1950’lerin ortalarından itibaren eğitim verdikleri üniversitelerin dışında küçük bir etkileri vardı. Onların kendi başına bir şey olarak kendi profesyonel alanlarını savunmak için bir içerik vardı ve bazı bakımlardan, sıradan dile ironik vurguya rağmen, sıradan yaşam kaygılarına alakasız olmaları oldukça gururluydular. 1980’lere gelindiğinde, bu entelektüel soyutlanma politikası çökmeye başlamıştı, filozofların ve özellikle bilim filozofları, bilimin dünyasını, gerçek dünyada yer almak zorunda kaldı.

Mantıksal pozitivistler tarafından yükseltilmiş olan eski sorular ve konular ve hatta önceki 2000 yıl içinde kaybolmadığını işaret ederek bu küçük denemeyi bitiriyorum. Bilim filozofları, ne iyi bir açıklama yapar, ne tür bir doğrulama teorisi için ne tür bir kanıt sağlar ve sözde bilim ile bilim arasındaki fark nedir hala bulmaca. Bunlar bilim felsefesinin uzun ömürlü sorularıdır. Bugün, hala bilim ve büyük dünya üzerinde etkileri olacak spesifik şekilde onları cevaplamaya çalışıyoruz. Bilim filozofları yaratılışçılığın, sosyobiolojinin bazı versiyonlarının ve şimdi evrimsel psikolojinin bilim dışı durumunu göstermede etkin olmuştur. Onlar nükleer enerji santralleri hakkında ya da çevremizdeki toksisite düzeyleri hakkında kararlar vermemizde bilimsel kanıtların rolünü üretken bir şekilde tartıştı. Onları bulmamız bize moleküler biyoloji veya nörolojik sistemlerinin nasıl çalıştığını anlamamıza izin veren bu tür mekanizmalar keşfetmeyle ilgili zor sorular sordu. Ve onlar özel bilimlerde belirsizlik ve karışıklıkları ayrıntılı açıklamaya devam etmiştir.

Tabii ki, yapmak için pek çok şey var. İnsanlardan daha fazla bulmacalar, çözümlerinden daha fazla sorular her zaman vardır. Yirminci

yüzyılın önemli bulmacalar ve sorular olarak alınanlarda birçok değişiklikler gördüm, ama daha da önemlisi, bu aynı yıl insanların yaklaşım sorunları için eğitilmek ihtiyacındaki değişiklikleri ve hangi sorunlara çözüm bakacağımızı gördük. Belki de geçtiğimiz yüzyıl sadece bize gerçekten karmaşık sorulara basit cevaplar olmadığını öğretti. Ancak, bu gerçekleşme ile zamanında ve etkili bir şekilde sağlanan pragmatik cevaplar olması gerektiği bilinci geliyor. Kararlar yapılmalıdır ve umut verici bir biçimde, bilim felsefesi bize onların daha iyi şekilde yapılabilmesini görmemiz için bize yardımcı olabilir.

Not

Adolph Grunbaum, Noretta Koertge, David Lindberg, Nick Maxwell, Wesley Salmon ve John Worrall'a bilim felsefesi tarihi ile ilgili olarak ve kurumların ve bölümlerin kurulmaları ile ilgili bilgiler için teşekkür. Merrilee Salmon, Paolo Parrini, Ted McGuire ve Aristides Baltas'a yardımları ve bu denemenin bir önceki taslağı üzerine yorumları için teşekkürler. Daha önceki bir taslak Amerika Katolik Üniversitesinde bir ders olarak verildi ve bana iyi bir geri bildirim verenlere, özellikle Bill Wallace'e teşekkür ederim.

Ek:

1896 Josef Breuer and Sigmund Freud, *Studies in Hysteria*

1897 Leon Brunschvig, *La Modalité du Judgment*

1899 David Hilbert, *Die Grundlagen der Geometrie*

Max Plank derives black body law

Sigmund Freud, *The Interpretation of Dreams*

1901 Ernst Mach, *Die Mechanik in ihrer Entwicklung*, 4th edn.

1902 Lorentz proves, Maxwell's equations were invariant under transformations

Henri Poincaré, *La Science et l'Hypothèse*

1903 Bertrand Russell, *Principles of Mathematics*

1905 Ernst Mach, *Erkenntnis und Irrtum*, Bertrand Russell, "On Denoting" *Mind*

Albert Einstein, "Zur Elektrodynamik bewegter Koeper" *Annalen der Physik* General strike and revolution in Russia

Sigmund Freud, "Three essays on the Theory of Sexuality"

1906 Pierre Duhem, *La Theorie Physique. Son Objet. Sa Structure*

Albert Einstein and Paul Ehrenfest, $h\nu$ indivisible unit of energy
 1907 Hans Hahn, Otto Neurath and Philipp Frank in Vienna
 1908 Ernst Zermelo, "Untersuchungen über die Grundlagen der
 Mengenlehre I" *Mathematische Annalen*
 Emile Meyerson, *Identité et Réalité*
 1910–13 Russell and A. N. Whitehead, *Principia Mathematica*
 1911 Arthur Sommerfeld introduces phase-integral form of quantum law
 Einstein, "Über den Einfluss der Schwerkraft auf die Ausbreitung des
 Lichtes" *Annalen der Physik* Solvay Congress, Brussels
 1913 Edmund Husserl, *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und
 Phänomenologischen Philosophie*, vol. 1
 J. B. Watson, "Psychology as the Behaviorist sees it" *Psych. Rev.* Niels Bohr,
 publishes on the atom (*Phil. Mag.*)
 1914 Russell, *Our Knowledge of the External World as a Field for Scientific
 Method in Philosophy*
 WWI (till 1918): Franz Ferdinand assassinated Easter Rising in Ireland
 Russian Revolution
 1915 Sommerfeld explains fine structure of spectral lines Max Planck
 estimates value for h (*Phys. Rev.*)
 1916 Einstein "Die Grundlage der allgemeinen Relativitätstheorie"
Annalen der Physik
 1917 Robert Millikan, *The Electron*
 1918–19 Bertrand Russell, "Philosophy of Logical Atomism",
Monist
 Moritz Schlick, *Allgemeine Erkenntnislehre*
 Arthur Eddington observes eclipse confirming general relativity
 Niels Bohr's "Principle of Correspondence"
 1920 N. R. Campbell, *Physics, the Elements*
 1921 Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus* [*Logische-
 Philosophische Abhandlung*] English version 1922 J. M.
 Keynes, *A Treatise on Probability*
 1922 Moritz Schlick to Vienna as professor of inductive sciences
 Leon Brunschvig, *L'Expérience Humaine et la Causalité Physique*
 1923 David Hilbert, "Die Logische Grundlagen der Mathematik" *Math
 ematische Annalen*
 Helene Metzger, *Les Doctrines Chimiques Début du XVIIème à la Fin
 du XVIIIème Siècle*
 1925 Erwin Schrödinger develops wave mechanics
 1926 Rudolf Carnap to Vienna as instructor in philosophy
 Niels Bohr shows equivalence of matrix and wave mechanics

1927 Werner Heisenberg formulates indeterminacy principle
 1928 Verein Ernst Mach (Ernst Mach society) founded Rudolf Carnap, *Der
 Logische Aufbau der Welt*
 David Hilbert, *Grundzüge der Theoretische Logik* (3rd edn. 1949 by
 Hilbert and Ackermann)
 1927 P. W. Bridgman, *The Logic of Modern Physics*
 Charles Lindberg makes first solo transatlantic flight
 1929 Carnap, Hahn and Neurath, *Wissenschaftliche Weltauffassung, Der
 Wiener Kris*
 Ernst Mach Society Congress held in Prague Wall Street Crash
 1930 Erkenntnis founded (till 1940) Gödel's Completeness Theorem
 1931 Carnap to Prague, Feigl to Iowa Gödel's Incompleteness Theorem
 1932 E. A. Burt, *The Metaphysical Foundations of Modern Science* (revised
 edn.)
 1933 Hitler appointed Chancellor
 1934 Carnap, *Logische Syntax der Sprache*
 M. R. Cohen and E. Nagel, *Introduction to Logic and Scientific
 Method*
 Gaston Bachelard, *Le Nouvel Esprit Scientifique*
 Philosophy of Science first published
 Hitler becomes Führer of Germany (till 1945)
 1935 Karl Popper, *Logik der Forschung* (English, 1959) Kurt Koffka,
Principles of Gestalt Psychology
 1936 Carnap appointed at Chicago
 Alfred Tarski "Der Wahrheitsbegriff in den Formalisierten Sprachen" *Studia
 Philosophica*
 Carnap, "Testability and Meaning" *Philosophy of Science* (and 1937) A. J.
 Ayer, *Language, Truth and Logic*
 Spanish Civil War (to 1939)
 1938 Ernst Mach Society formally dissolved (publications of the society
 forbidden in Germany)
 Waismann and Neurath to England
 Zilsel and Kaufmann to USA (Menger and Gödel already there too)
 Erkenntnis moved to The Hague, and renamed *Journal of Unified Science*
 Claude Shannon, "A Symbolic Analysis of Relay and Switching
 Circuits" *Trans. of Am. Inst. of Electrical Engineers*
 Alexandre Koyre, *Etudes Galileennes*
 B. F. Skinner, *The Behavior of Organisms*
 Hans Reichenbach, *Experience and Prediction* WWII (to 1945)
 1940 *Journal of Unified Science* discontinued

- Carl G. Hempel "Studies in the Logic of Confirmation I & II", *Mind*
- Clark L. Hull, *The Principles of Behavior*
- 1947 Carnap, *Meaning and Necessity*
- J. von Neumann and O. Morgenstern, *Theory of Games and Economic Behavior*
- 1948 C. G. Hempel and Paul Oppenheim, "Studies in the Logic of Explanation", *Philosophy of Science* J. H. Woodger, *Biological Principles* Norbert Wiener, *Cybernetics*
- 1949 H. Feigl and W. Sellars (eds.), *Readings in Philosophical Analysis*
- Herbert Butterfield, *The Origins of Modern Science, 1300–1800*
- Anneliese Maier, *Die Vorläufer Galileis im 14. Jahrhundert*
- Hans Reichenbach, *The Theory of Probability*
- 1951 Reichenbach, *The Rise of Scientific Philosophy*
- 1952 Carnap, *Logical Foundations of Probability*
- Georges Canguilhem, *La Connaissance de la Vie*
- 1953 Wittgenstein, *Philosophical Investigations (Philosophische Untersuchungen)*
- H. Feigl and M. Brodbeck (eds.), *Readings in Philosophy of Science*
- W. V. O. Quine, *From a Logical Point of View*
- Stephen Toulmin, *Philosophy of Science*
- R. B. Braithwaite, *Scientific Explanation*
- 1954 Gustav Bergmann, *The Metaphysics of Logical Positivism*
- A. R. Hall, *The Scientific Revolution, 1500–1800*
- Nelson Goodman, *Fact, Fiction, and Forecast*
- Leonard J. Savage, *The Foundations of Statistics*
- 1955 Canguilhem succeeds Gaston Bachelard as Professor of Philosophy at the Sorbonne and Directeur of Institut d'Histoire des Sciences et des Techniques
- 1956 Ernest Nagel, *Logic without Metaphysics*
- J. O. Urmson, *Philosophical Analysis*
- Herbert Feigl and Michael Scriven, *Minnesota Studies in the Philosophy of Science, Vol. 1*
- 1958 Norwood Russell Hanson, *Patterns of Discovery*
- Marshall Claggett, *The Science of Mechanics in the Middle Ages*
- E. H. Gombrich, *Art and Illusion: A Study in the Psychology of Pictorial Representation*
- M. Claggett (ed.), *Critical Problems in the History of Science*
- Paul Feyerabend, "An Attempt at a Realistic Interpretation of Experience" *Proc. Aristotelian Society*

- 1959 Morton Beckner, *The Biological Way of Thought*
- 1960 W. V. O. Quine, *Word and Object*
- 1961 Ernest Nagel, *The Structure of Science*
- 1962 Thomas Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*
- Mary Hesse, *Models and Analogies in Science*
- Israel Scheffler, *The Anatomy of Scientific Inquiry*
- Robert G. Colodny, *Frontiers of Science and Philosophy* (first volume of the Pittsburgh series)
- 1965 Hempel, *Aspects of Scientific Explanation*
- Paul Feyerabend, "Problems of Empiricism" in R. G. Colodny (ed.), *Beyond the Edge of Certainty*
- Michel Foucault, *Les Mots et les Choses*
- 1968 Imre Lakatos, "Criticism and the Methodology of Scientific Research Programmes"
- W. V. O. Quine, "Epistemology Naturalized" lecture delivered (published 1969)
- 1969 Foucault, *L'Archeologie du Savoir*
- Okuma Önerileri
- Contemporary presentations of the basic issues in philosophy of science
- Merrilee Salmon, et al., *Philosophy of Science*, (by the Department of History & Philosophy of Science, University of Pittsburgh), Prentice-Hall, 1991
- A collection of readings which cover the field of philosophy of science
- Baruch Brody and Richard Grandy (eds.), *Readings in the Philosophy of Science*, 2nd edn, Prentice Hall, 1989
- Historical overviews of the history of positivism
- J. Alberto Coffa, *The Semantic Tradition from Kant to Carnap*, Cambridge: CUP, 1991
- Michael Friedman, *Reconsidering Logical Positivism*, Cambridge CUP, 1999
- Frederick Suppe, *Critical Introduction, to The Structure of Scientific Theories*, 2nd edn, Urbane, Ill.: University of Illinois Press, 1977
- A systematic treatment of the main parts of the logical positivist/empiricist program: Quite difficult in parts
- Israel Scheffler, *The Anatomy of Inquiry*, New York: Borzoi Books, 1964
- An review of the critics of positivist/empiricist program.
- Israel Scheffler, *Science and Subjectivity*, Indianapolis. Bobbs Merrill, 1967

BİLİM FELSEFESİ

KLASİK TARTIŞMALAR, STANDART PROBLEMLER, GELECEKTEKİ BEKLENTİLER¹

John Worrall

Arkaplan

Immanuel Kant'ın insan bilgisinin ünlü soruşturması şu varsayımdan başlar; biz, (Öklid geometrisinden Newton fiziğine) ve bunun nasıl mümkün olduğu sorusundan (özellikle tümevarımsal çıkarımın geçersizliğini gösteren Hume'un görüşünde) - kaya gibi sağlam, kesin bilgiyi elde ettik.

Çağdaş bilim felsefesi zengin ve çok yönlü bir girişim ve böylece onu göstermenin herhangi bir yolu kaçınılmaz olarak birçok önemli ve ilginç konuyu dışında bırakacaktır. Bununla birlikte, yine de, birçok klasik tartışma ve güncel ilgi alanlarını Kant'ın sorularının onun zamanından beri bilimin gelişmesi ışığında nasıl değişiklik gerektirdiğini ve bu değiştirilmiş soruları yanıtlamak için yapılan girişimleri inceleyerek sunulabilir.

¹ Bu çeviriye kaynaklık eden metin *Philosophy of Science: Classic Debates, standard Problems, Future Prospects. The Blackwell Guide to the Philosophy of Science*, içinde ikinci makaledir.

Yirminci yüzyılın başlarında meydana gelen iki radikal - görünüşte “devrimci” - temel teorik değişiklikler meydana geldi, bunlar görecelik teorisi ve kuantum teorisi ile ilişkiliydi. Önceki, Kant’ın tahminleri ve soruları üzerinde daha doğrudan etkiye sahipti. Her halükarda, eğer biz geometriyi uzayın temel yapısının sentetik bir tanımlaması olarak düşünüyorsak, o zaman Einstein’ın devrimini Öklidyan olmayan geometrinin Riemann sürümü lehine Öklid geometrisinin reddine yol açmış oldu. Örneğin, kesişme olmadan süresiz uzatılabilir paralel iki düz doğru yerine, yeni geometri herhangi iki düz doğrunun (jeodeziler) eninde sonunda kesiştiğini söyler. Öklid geometrisi kesinlikle doğru olmaktan uzak, (en azından bir “fiziksel geometri” olarak) doğru değil görünüyor.

Benzer şekilde, Newton’un teorisi (mekanik ve evrensel çekim) olayların geniş bir yelpazesi üzerinde (aslında küçük hızları içeren hareketler ışık ile karşılaştırıldığında) deneysel olarak yeterli olmaya devam ediyor olmasına karşılık, evrenin yapısı hakkında onun temel iddiaları – uzay sonsuzdur, yerçekimi belirli bir uzaklıkta işler, zaman mutlaktır onun için bir referans çerçevesinde aynı zamanda olan iki olay hepsinde eşzamanlıdır - görelilik kuramı tarafından tamamen reddedilir.

Yine, kesinlikle doğru olmaktan uzak, Newton fiziği, hatta doğru değil görünüyor.

Gerçekten de, görelilik kuramı bel bir mesafede etkiyi reddettiği bellidir, uzayın sonlu (sınırsız olsa da) olduğunu önermektedir, ve bir koordinat sistemi içinde aynı anda olan iki olayın ilkine göreceli hareket eden diğer koordinat içinde eşzamanlı olmayacağını gerektirir, Newton’un teorisi (Einstein’ın teorisi gerçeği olduğunu argüman uğruna varsayarak) “gerçeğe yakın” bile sayılsa sezgisel olarak görmek için birçok zorluk var.

Bu gelişmeler Kant’ın sorusunu bir ikilem içine dönüştürür. Bilimsel teorileri yorumlamanın (ya da yeniden yorumlamanın) bazı yolları var mı? Böylece, görünen o ki klasik fizikten göreceli fiziğe devrimci değişimin radikal doğası sadece görünüşte olmaktadır. Eğer öyleyse, hala düzgün olarak anlaşılan ve aktarılan bilimi tartışmak mümkün olabilir, düpedüz kesinlik mümkün değilse o zaman ona bazı

yakın yaklaşım aranır. Eğer değilse, biz basitçe bilimsel gelişmeyi en temel teorik düzeyde devrimci değişime yol açtığını kabul etmeliyse, o zaman muhtemelen mevcut teorilerimizi Newton'un teorisini şimdi bize yanlış göstermesi gibi yanlış gösterecek olanın ışığında gelecekteki devrimleri mantıksal olasılık olmaktan çıkarmaz. Ve bu durumda, soru ne bilimi epistemik görüş açısından özel kılmaktadır olur?

Neden Bilim Epistemik Bakış Açısından Özeldir?

Gelin bu ikilemin ikinci boynuzundan başlayalım – görünüşte devrimci değişimleri gerçek kabul eden tartışmanın hatırı için. Bu durumda ampirik verilerle kurulan ya da sağlanan bilimsel teorileri elde tutmayı sürdürmenin hiçbir reçetesi yoktur. Bilim yapmanın ve bilim yönteminin epistemik görüş açısından özel kılan nedir? Doğal olarak bu soruyu reddeden ve bilimin hiçbir özel epistemik statü için haklı iddiası olmaksızın sadece diğerleri arasında inanılan (sihirli Azande sistemi gibi) bir insan sistemi olduğunu bizim bilimsel devrimlerin varlığından çıkartmamız gerektiği sonucunda ısrar eden - çoğunlukla sosyologlar- vardır. Ama, “olgun” bilimde bizim teorilerimizin şaşırtıcı öngörü başarısını ciddiye almanın zor olduğu görüşü ile anlaşmazlık içinde çok güçlüdür.

Sınır çekme ve Yanlışlanabilirlik

Bilimi özel kılanın ne olduğu sorusu sıklıkla “sınır çekme problemi” olarak adlandırılır. Doğrudan Einstein devriminin motive ettiği bir ünlü cevap Karl Popper'ın yanlışlanabilirlik kriteridir: Bilim, hatta onun teorileri, özeldir, çünkü olgulara dayanan ifadelerden hareketle kanıtlanabilir olmasa bile, onlar bazı ifadeler tarafından çürütülebilir. Einstein devrimi - Popper (1959) önerdi - bu görüşün (ve aslında devrim, bu görüş için önemli bir motivasyondur) doğrudan bir intikamıdır: “devrim” ileri dönük büyük bir adımdı, çünkü büyük ölçüde yanlışlanabilirliğin reddini gerektiriyordu, fakat şimdiye kadar (Newton'un) yanlışlanmamış teorisi, hala daha yanlışlanabilir olan ile- fakat yanlışlanmamış olan- teori (Einstein'ın) değiştirilir. Tersine, metafiziksel açıklamalar, Tanrı'nın varlığı gibi ya da Popper'ın sözde bilim olarak

kategorize ettiği iddiaları, astroloji ya da Freudyen psikanalizin iddia ettiği gibi bilimsel olmayan iddialar tamamen (iddiaya göre) yanlıştır: Bu tür iddialara aykırı ve dolayısıyla yanlışlığı kanıtlanabilir hiçbir olguya dayanan olası bir ifade yoktur. Bilim özeldir çünkü en azından biz ne zaman yanıldığımızı bilebiliriz.

Şimdi (neredeyse) evrensel olarak Popper'ın açıklaması başarısız kabul edilmektedir. Bir konu, örneğin Reichenbach tarafından başlangıçta doğru olarak yükseltildi, induksiyon probleminin ve özellikle, "pragmatik problem" olarak anılanın tamamen yanlışlanabilme yoluyla çözülebilmüş olup olmadığıydı. En iyi kullanılabilir bilimsel teorilere yaslanan, inşa halinde köprüler ya da uçaklar denebilir, temel olmayan bizim teknolojik müdahalelerimiz tamamen irrasyonel gözüküyor. Fakat bu yargı en iyi mevcut teorilerin şimdiye kadar yanlışlanmamış ki yapılan testlerinde yanlışlanmamış, olabilir mi? Biz kesinlikle son benzerlik testi - bu teorilerin kaydı onların her zaman doğru olduğunu yansıtır - ve bu nedenle en azından onların gelecekteki testlerde de benzer başarı elde edeceklerini düşünmek için aynı zamanda birkaç nedene gereksinimimiz var. (Geçmişte nispeten kötü performans göstermiş teorileri, gelecekte, şimdiye kadar nispeten iyi performans olanlardan daha iyi performans göstereceği sadece tündengelim hususlar göz önüne alındığında, her şeyden önce, tamamen mümkündür.) Biz, o zaman, testlerin geçmiş performansı ile her zaman doğru (veya en azından genel olarak ampirik yeterliliği) arasındaki bir tür bağ olması gerektiği görünüyor. Ama Popper'ı aforoz eden tümevarımsal varsayım biçimi tam olarak budur.

Yanlışlanabilirliğin zorlukları - Duhem problemi

Ayrıca, temel sorunlar da bilimsel teorilerin varsayılan çürütülebilirliği hakkında ortaya çıkar. Buradaki en doğrudan sorun zaten aslında Pierre Duhem (1906) tarafından Popper'ın çalışmalarından otuz yıl önce etkileyici bazı ayrıntı içinde açıklanmış olmasıdır. - - Bilim adamları çoğu zaman "data-veri" ile bu teorinin öngörülerini karşılaştırarak, diyelim ki gezegen konumları hakkında, Newton'un teorisi gibi

(mekanik ve yerçekimi) bilimsel teorilerin testi hakkında konuşur. Fakat Duhem, herhangi bir testin tümdengelim yapısı dikkatle incelendiğinde sonra daha sonraki -sık sık “yardımcı varsayımlar” olarak adlandırılan – eğer öncüllerin daima gerekli oldukları ortaya çıkıyor ise söz konusu gözlem ifadelerinin tmdengeliminin gerçekten de geçerli olacağını gösterdi. Bizim - Newton’un teorisi veya Maxwell’in elektromanyetizma teorisi ya da kuantum teorisi ya da ne olursa olsun - bilimde “tek teori” olarak benzer şekilde karakterize ettiğimiz hiçbir şey “izole edilmiş” olarak ele alındığında herhangi bir ampirik sonucu yoktur, dahası yardımcı varsayımlara her zaman ihtiyaç vardır. Örneğin, Newton’un teorisinden hareketle yaklaşık verilen t zamanda gezegen konumları hakkında ne sonuçlar (mekanik artı evrensel çekim) ve onlar, ne de Newton’un teorisini takip ederek yaklaşık eski t zamanda bu gezegenlerin konumları hakkında artı “başlangıç koşullarını” izleyebilirler. Gereken şey, ek olarak, gözlem tarafından “doğrudan verilen” herhangi bir anlam yerine açık bir şekilde kendileri teorik olan diğer varsayımların bütün bir setidir. Bu set, örneğin, ilgili gezegenin kütlesi hakkında ve güneş sistemindeki diğer cisimlerin sayı ve kütleleri hakkında varsayımlar içerir, söz konusu gezegen ve teleskop arasında ışığın nasıl yolculuk yaptığını hiç dikkate almaz. (Yani, özellikle, açıkça teorik bir varsayım ışığın “boş uzaydan” dünya atmosferi içine geerirken yaklaşık kırılma ölçüsünü gerektirir.)

Bu görünüşte küçük mantıksal meselenin önemli sonuçları vardır. Varsayalım, bizim bir gözleme dayalı cümlemiz O var ve gözlem veya deney temelinde O’nun doğruluk değeri hakkında karar verebildiğimizi söylediğimiz için mutluyuzdur. Eğer Duhem’in aksine, biz her zaman herhangi bir “tek” bilimsel teori T alabiliriz ve ondan O gibi sonuçların bir dizisini çıkarımsayabiliriz, o zaman, tıpkı Popper vurguladı gibi, O’ların bazıları gözlem temelinde yanlış olarak kurulduysa, o halde T’nin de yanlış olması gerektiği sonucu çıkacaktır. (Sözde “yanlışığın yeniden iletimi ilkesi” eğer bir öncül, bu durumda teori T, tümdengelimli bazı sonuçlar üzerine kurulduysa, bu durumda gözleme dayalı cümle O, o zaman eğer bu sonuç yanlış ise o zaman aynı zamanda nclnde yanlış olması gerektiğini söyler.) Gerçekte, ancak,

Duhem'in analizi gösterdiği gibi, herhangi bir gerçek bilimsel teorisinin herhangi bir gerçek testinin tümdengelsel yapısı her zaman yardımcı varsayımlar içerir - genellikle onların oldukça geniş bir seti. Fakat biz sadece $T \& A_1 \& \dots \& A_n$ yargılarının bir birleşiminden O sonucuna ulaşabilirsek, o zaman biz, gözlem veya deneyin temelini üzerinde O'nun yanlış olduğuna karar verebiliriz, biz teorik iddia T kümesinin en az birinin, $A_1, \dots, A_n$, ayrıca yanlış olduğu sonucuna varabiliriz. (Birden fazla öncül ile tümdengelsel çıkarımlara uygulanan yanlışlamanın yeniden iletimi, tabii ki, geçerli olarak çıkarılabilir sonuç yanlış ise, o zaman tüm öncüllerin böylece yanlış olduğunu söylemek değil, sadece tüm öncüllerin doğru olamayacağını söylemektir - En az bir yanlış olması gerekir.) Özellikle, biz T'nin kendisi yanlıştır sonucu çıkaramayız.

Duhem analizi gözlem sonuçlarının bir "merkezi" T teorisinin yanlış olduğunu kavramak için asla iyi bir zemin sağladığını göstermez; ancak bunların asla kesin olmadığını gösterir ve yanlışlamadan daha fazla bir şey olması gerektiğini göstermektedir. Örneğin, yardımcıları $A_1, \dots, A_n$ 'nin T'den daha büyük olasılıkla doğru olduğunu düşünmek için bağımsız zemin olabilir.

Eğer öyleyse, daha sonra aslında O'nun yanlışlığı T'nin tümünü değil, T'nin reddedilmesi için iyi bir zemin sağlayan $A_1, \dots, A_n$ 'nin doğru olabileceğini gösterir.

Teorisi T etrafında inşa edilmiş bir teorik sistem sadece O'nun gerekmiş olduğunun akıldaki gereksinimi ile tam olarak bazı yardımcı A_i 'i ayarlayarak O verimli yapılmış olabilirken, genel olarak aslında bilimsel teori-değişimi durumunda olan budur. Alternatif bir sistem, bağımsız bir tarzda, ampirik olarak onaylanmış Ad hoc yardımcıları olmadan bazı alternatif teori T ϕ 'yi içeren etrafında kurulur, (o halde onaylanmış olan biraz daha fazla ampirik sonuç O ϕ tahminin ortaya çıktığı). Her iki öner, ancak, Popper'in tasarısına yabancı olan doğrulama düşünceleri sunuyor.

Doğrulama - bir "nesnel" açıklama girişimi

Bilimi özel kılanın ne olduğu sorununa çözüm olarak doğrulama için neden doğrudan gitmeyelim? Her halükarda geçmişe bakıldığında

açık olması gereken Einstein devrimi aslında yapıcı bir kanıttı. Biz, kesin olarak, gözlem veya deney temelinde genel açıklayıcı bilimsel teoriler asla kanıtlayamayız; Duhem'in analizi bize bunların her ikisini asla kesin olarak yanlışılayamayacağımızı gösterdi. Ama belki de biz yine de ampirik sonuçları temelinde bilimsel teoriler onaylayabiliriz. Belki de daha iyi bir bilimsel teoriyi iyi olanından ayıran öncekinin iyi delillerle teyit edilmiş olmasıdır; belki de bir bilimsel teoride "devrimci" değişimleri açıklayan - örneğin, Newton'dan Einstein'a - tam olarak, birikmiş olan kanıt veriliydi, Einstein'ın teorisi daha iyi doğrulanmış bir teori olmasıdır; ve bilimsel olmayan olanlardan (ister metafizik ister bilimsel olmayan olsun) bilimsel teorileri ayıran en sonunda belki de ikincisinin ampirik doğrulanma yeteneğine bile sahip olmamasıdır. "Tanrı vardır" iddiası bilimsel olmak için başarısızdır, çünkü kanıtlanması delilden değil, çünkü kanıtlarla asla çürütülemez, çünkü herhangi bir - öznelerarası kabul edilen - olası bir kanıt tarafından (ve bu nedenle yanlışılanamaz da) teyit edilemez.

Genel bir çerçeve önerisi olarak, bu cevap hala bana göre uygun (gerçekten belki çok genel bir şekilde ele alındığında, bu tek uygun cevap). "Doğrulama" kavramının daha kesin bir açıklama vermesi sorun olmuştur - tüm yukarıdaki yargılarda sunulan ve her ikisi de tutarlı görünen ve felsefi olarak savunulabilir olan daha kesin bir açıklama.

Kendi zorlukları ile çarpışan "standart dışı" yaklaşımlardan bir kaç (belki de en önemlisi Clark Glymour (1980, 1987) "önyükleme" yaklaşımı) denenmiştir. Ama doğrulama yaklaşımın kılı kırk yarmak için çoğu girişimleri, şaşırtıcı olmayan bir şekilde, olasılık kavramı ilişkilendirilmişti. Doğrulamanın, bu önerilir, daha çok doğru olma olasılığı sunduğu: Newton'dan Einstein'a değişim akla uygun bir olası teoriden (tabi ki deliller ışığında muhtemel) hala deliller ışığında daha olası bir başka teoriye değişim oldu; bilimde teori-değişimi biriken kanıt ışığında rakip teorilerin göreceli olasılıkları doğal olarak değiştiği için rasyonel olarak açıklanabilir ve son olarak, bilimsel olmayan teoriler olasılığın delil tarafından öyle ya da böyle etkilenemez olanlardır.

Düşünce tarihinde çok daha erken ima yaklaşımı olmasına rağmen, bu fikrin son tartışmaları gerçekten Carnap'ın (1950) çığır açan

çalışmasından kaynaklanıyor. Onun başlangıç düşüncesi tümdengelim-
sel mantığın bir genellemesi olarak bir olasılıklı “tümevarımlı mantık”
geliştirerek açıklamanın tamamen objektif modelini üretmekti. Tüm
açıklamalarda en önemli kavram verili bir kanıt (ya da koşullu) bir teo-
rinin olasılığıdır. Carnap’ın orijinal düşüncesi böyle koşullu olasılıklar
kısmi gerektirme derecelerini ölçmek olmasıydı. Einstein’ın teorisinin
doğru olduğu olasılığını iddia etmek, verili kanıt, diyelim ki 0.8, kanıt-
ın Einstein’ın teorisini 0.8 dereceyi gerektirdiği anlamına gelir- (İşte
tam - tümdengelim - gerektirme tabii ki derecesi 1 olur ki, A’nın olası-
lığı verili bir B, B çıkarımsal olarak A’yı gerektirdiğinde 1’dir.) Bu fikir
daha sonra bilimsel devrimlere gerekçe sağlamak için kullanılabilir, yeni
teorinin, Einstein’ın teorisi, önceki teoriden, bu durumda Newton’un
teorisi, “devrim” sırasında mevcut olan kanıtlar ışığında yüksek bir ola-
sılık olduğu gösterilirse. Sezgisel olarak, tabii ki kanıtın teori gerektir-
mesine rağmen, bu Newton’unkini gerektirenden daha çok Einstein’ın
teorisini gerektirmeye daha yakın görünüyor.

Bu fikir, tüm sadeliği ve cazibesine rağmen, başarısız olur. Temel
sorun aslında çözüm ona olasılığın klasik açıklamasını sarsanlardan
biri ile aynıdır - bir olayın olasılığını tanımlayan “aynı derecede olası”
durumların sayısının oranı olarak A, A bütün eşit olarak olası durum-
ların sayısını barındırır. Döndüğünde “6” ile sonuçlanacak adil bir
zarın sezgisel olasılığı $1/6$ dir. Çünkü altı olası durum vardır ve sadece
birinde “6’nın geldiği” durum oluşur; hatta numaralandırılmış yüzün
çoğu aynı durumda yukarı olması olasılığı $3/6$ dir vs. $1/2$ den beri yine
altı eşit olası sonuç vardır ve onların üçü “çift sayı en üst” olayı kanıt
gösterilmiştir.

Zorluk “eşit olarak olası” olanların içine bir deneyde tüm olası olay-
ların kümesi bölümlenme kavramı ile ilgilidir. Ancak bu yaklaşım ve
zorluk için çeşitli olayların olasılıklarının bağlamında orijinal olarak
geliştirilmişti. Tamamen bir analogik yaklaşım, ve tamamen analogik
bir zorluk, Carnap’ın yaptığı gibi, belirli bir yargının doğru olma olası-
lığı düşüncesi geliştirilebilir. Varsayalım, örneğin, biz içeriği bilinen bir
vazonun içeriği hakkında hipotezlerle ilgilenelim, farzedelim, her biri-
nin beyaz ya da siyah fakat ne oranda olduklarını bilmediğimiz 50 top

var; varsayımımızı ilerletelim, biz (herhangi bir nedenle) vazoyu kırarak açamıyoruz ve bizim kanıtımız vazodan topların sayısını tasarlamak, yer değiştirme ve onların renklerini belirlemek için kısıtlanır. Burada kaç eşit olası durum oluşmaktadır? Beyaz topların siyah toplara tüm olası oranları - tümü 50 siyah, 49 siyah 1 beyaz, 48 siyah 2 beyaz, vb? Ya da tek tek her topun siyah top olma gibi beyaz olması da aynı şans olduğunu varsayarak belirtilen eşit olasılıklı durumlardır? Bu kavramların birinin “doğru” olanlardan biri olduğunu iddia etmek gerçekten zor görünüyor. Çeşitli hipotezler için oldukça farklı olasılıklı iki sonuç hiçte şaşırtıcı değil. Biz topların tam yarısının beyaz olduğu hipotezine ilgi olduğunu varsayalım ve bizim kanıtımız 6’sının beyaz olduğu 10 top çizmemizdir. Bu kanıtlar ile bu hipotez için verilen tümevarımsal destek, kanıtın kısmen hipotezi gerektirme derecesi, bizim “eşit olasılıklarla” böldüğümüz bu iki yola oldukça farklı bağlı olacaktır. Ve bu delillerin ışığında hipotez için bir nesnel olasılık olduğunu iddia etmeyi oldukça zor hale getirir.

Doğrulama - Bayesian açıklama

Bu ve diğer sorunlar dizisi, bu “nesnelci” kısmi gerektirme yaklaşımını terk etmek için, sonunda Carnap kendisi de dahil olmak üzere, “doğrulama olasılıktır” fikrini izlemeye yol açtı. Bu genel düşüncenin şu anda en popüler sürümü söz konusu önermede sadece bir kişinin inanç derecesini ölçmek için aslında doğrulama teorisinde söz konusu olan olasılıkları alır. Bir ajan ona mümkün olan her önermede ve bu önermelerin her mantıksal bileşiminde inanç derecesi olarak kabul edilir.

Böyle bir ajan “rasyonel” ise

(i) herhangi bir zamanda, o inanç dereceleri olasılıklar (bu olasılık hesabını cevap vermektedir) olarak tarif edilebilir ve

(ii) Bir zamandan diğerine onun inanç derecesindeki değişiklikler “belirlilik ilkesi” denilen bir şeye cevap vermektedir.

Her ne kadar tamamen özne, ya da ajan, temelli yaklaşım, bu yaklaşım açıkça nesnel öğelere sahiptir. Örneğin, koşul (i) big bangten

maddenin ilk kaçış hızı v_1 olduğu teorisinde bir ajansın inanç derecesinin d_1 olmasını gerektirir. Big bangten maddenin ilk kaçış hızı v_2 olduğunda onun teorisinde inanç derecesi d_2 dir. Daha sonra (varsayalım ki o –haklı olarak- var olan her iki değerde kaçış hızı için uygun olmadığına inanmaktadır!), o kaçış hızının ister v_1 ya da v_2 isterse derecesi $d_1 + d_2$ olduğu teorisine inanmalıdır. Ayrıca, eğer bir ajan önerme P’de inanç d derecesi varsa da, o P’nin mantıksal bir sonucu olan herhangi bir önerme Q’de en azından d gibi yüksek bir inanç d_c derecesi olması gerekir.

Bu görüş savunucuları durumun (i) rasyonellikte mutlak bir gereklilik olarak dikkate alınması lehine çeşitli tartışmalar ürettiler. Çok sık atıf yapılan tartışma, en adil bahisleri (ajanın önermesinin gerçek olmasına bahse hazır olacağının en kötü oranı) ile bir ajanını inanç derecesinin belirlenmesi ve bu inanç derecesinin olasılıkları olmamasının, olasılık hesabı cevap vermedi, gösterilmesi tarafından ilerletilir. Daha sonra ajan, onun net zarar yapmak için bağlı olacağı bunun adil bir bahisler sistemi olarak kabul etmeye yükümlü olacak. Ne şekilde olursa olsun bunun dünya olduğu ortaya çıktı. (diğer bir deyişle, herhangi bir zamanda yargılar sonunda doğru olarak kabul edildi.) Bu “Hollanda Kitap Argümanı” diye bilinendir. Bu yaklaşımdaki çok önemli bir kavram koşullu olasılık $p(a | b)$ ’dir - b ’nin yaptığı varsayıma dayanan olasılık.

Diğer Sorunlar

Ben bir tema etrafında bilim felsefesindeki bazı temel konuların bir giriş açıklaması oluşturmayı denedim. Ama ben başından beri aynen söylediğim gibi, bu tür konuyu ele alış biçimi birçok değerli şeyi atlamak zorundadır. Ben, bilimsel açıklama gibi, nedensellik kavramı ve diğerlerini gibi bazı merkezi konulara dokunmadım. Bunların çoğu aşağıdaki içinde ele alınacaktır. Ayrıca bilimlerin kendilerinde teorik çalışma ile örtüşen bilim felsefesinin bu çok önemli alanlarında tartışmam mümkün olmamıştır. Genel görelilik, kuantum mekaniği ve istatistiksel mekanik teorisinde kavramsal konuların analizleri tamamen

ön planda olmuştur - ve, sırayla, özellikle keskin şekilde determinizm, yerellik ve benzeri hakkında genel felsefi sorunları artırdı. Daha yeni çalışma biyolojinin temellerinin içine, özellikle Darwinist teori ve genetiğin yapısı ve bilhassa nedensel modellerdeki ilgi üzerinden, Sosyal bilimlerin temellerine kadar uzanmış gözüküyor.

Referanslar

- Carnap, R. (1950): *Logical Foundations of Probability*. University of Chicago Press.
- Duhem, P. (1906): *The Aim and Structure of Physical Theory*, English translation, Princeton: Princeton University Press, 1954.
- Glymour, C. (1980): *Theory and Evidence*. Princeton: Princeton University Press. Glymour, C., Scheines, R., Spirtes, P. and Kelly, K. (1987): *Discovering Causal Structure: Artificial Intelligence, Philosophy of Science and Statistical Modeling*. New York: Academic Press.
- Kuhn, T. S. (1962): *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakatos, I. (1970): "Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes," in I. Lakatos and A. Musgrave (eds.), *Criticism and the Growth of Knowledge*, Cambridge: Cambridge University Press, 91-196.
- Laudan, L. (1981): "A Confutation of Convergent Realism," *Philosophy of Science*, 48, 19-49.
- Poincaré, H. (1905): *Science and Hypothesis*, English translation, New York: Dover Books. Popper, K. R. (1959): *The Logic of Scientific Discovery*. London: Hutchison.
- Van Fraassen, B. (1980): *The Scientific Image*. Oxford: Oxford University Press.

TROÇKİ'DEN SONRA TROÇKİZM¹

Tony Cliff

Bölüm 1

- 1. Problemi anlamak**
- 2. Trotski'nin tahminleri**
- 3. Trotski'nin Marxizm'deki yeri**
- 4. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Troçkistler**

Problemi anlamak

Komünist Manifesto'da Marks ve Engels, komünistlerin işçi sınıfının tarihsel ve uluslararası deneyimini genelleştirdiklerini belirtirler. Bu deneyim daima değişir ve gelişir ve bu yüzden Marxizm daima değişir; Marxizm değişimini durduğu an, o ölmüştür. Bazen tarihsel değişim yavaş olur ve neredeyse fark edilmez, fakat bazende değişimler radikaldir. Bu nedenle Marksizmin tarihinde keskin dönüm noktaları vardır.

I Bu çeviri, Tony Cliff'in, Troçki'den Sonra Troçkizm adlı kitabının, benim henüz Troçkizm ile flört ettiğim dönemde, bir çeviri macerasıdır. Kitabın daha birinci bölümünü çevirmiştim ki başkaları tarafından kitabın yayınlandığını gördüm. Ve çeviri şimdi size sunduğum bu ilk bölümle kaldı. Troçkizm ile ilgili şimdiki görüşlerimi 'Sınıftan Kaçan Çocuk' makalesinde bulabilirsiniz. Şimdi bu metni içeriğinden dolayı değil, yaptığım bir çeviri olması nedeniyle bu kitabıma koydum.

Örneğin biri, yaklaşan 1848 devriminin arka planı üzerine düşünmeksizin Komünist Manifestonun ortaya çıkmasıyla göze çarpan ilerlemeyi anlayamaz.

Bir başka dönüm noktası, Fransa'da İç Savaş'ta, Marks'ın "İşçi sınıfı sosyalizmi inşa etmek için eski devlet aygıtını kullanamaz" yazarken esinlendiği 1871'deki Paris Komünü idi. O, İşçi sınıfının kapitalist devlet aygıtını parçalamak ve bir polis gücü, sürekli bir ordusu ya da bir bürokrasisi olmayan bir devlet, bir devlet ki bütün bürokratların seçimle geldiği, istenildiğinde geri çağrılabilirdiği ve işçilerin aldığı kadar bir ücret alabilirdiği yeni bir devlet kurmak zorunda olduğunu ortaya koydu. Komünist Manifesto'da bunların hiçbirinden bahsedilmemişti. Şimdi Marks bir işçi devletinin ana özelliklerinin farkına vardı. O bu sonuçlara British Museum'deki yoğun çalışmaları sonucu ulaştı. Onun anlayışı-74 gün boyunca iktidarı alan ve işçi sınıfının ne türden bir devlet kurabileceğini gösteren Paris işçilerinin mücadelesinden hareke etmişti. Aynı şekilde, Trotski'nin sürekli devrim teorisi 1905 teki Rus Devrimi'nin bir yan ürünüydü. Bu teori, geç gelişmiş, geri kalmış ve az gelişmiş ülkelerdeki burjuva sınıfının ulusal bağımsızlığı kazanmak ve tarım reformu gibi burjuva demokratik görevleri çözmek için çok korkak ve gerici olduğunu öne sürüyordu. Bu görevler köylülerin desteğini almış olan işçi sınıfının önderliğindeki bir devrimle tamamlanabilirdi. Bu sorunları çözmeye sürecinde ki işçi devrimi burjuva mülkiyet normlarının sınırlarını aşacak ve bu bir işçi devletinin kurulmasına yol açacaktı.

Burjuvazinin karşı devrimci olduğu ve işçi sınıfının köylülüğe liderlik yapacağı fikri Trotski'nin parlak aklından otomatik olarak ortaya çıkan fikirler değildi; bu fikirler 1905 devriminde gerçeğin içinde keşfedilmişti. Bu işçilerin, burjuvazinin değil, toplum üzerinde demokratik kontrolü uygulamak ve Çarlığı devirmek için nasıl mücadele ettiklerini pratik içinde gösterdi. Hatta Petrograd'ta, devrimin merkezinde, bir işçi devletinin organları -işçi konseyleri ya da Sovyetler geliştirildi. Ayrıca Marksizm'de daha ileri geliştirmeler Lenin ve Luxemburg gibi figürler tarafından, 1905 sırasında Rusya ve Polonya'daki mücadelelerin

bir ürünü kitle grevi hakkında edebiyatın dahiyane kitabı gibi, tarihsel deneyimin içinde üretildi.

Yeni bir dönüm noktası Stalin Bolşevik geleneği silip yok etmeye giriştiği zaman meydana geldi. Bolşevik geleneği savunmak Trotski'ye düştü. 1940'te onun öldürülmesine kadar o, bu mücadelesini dahiyane bir şekilde yaptı. Bununla birlikte İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Dördüncü Enternasyonal onun kurucularının düşünmüş olduğundan son derece farklı yeni ve keskin bir meydan okumayla karşı karşıya geldi. Bu duruma nasıl yanıt vereceklerdi. Bu durum özel bir güçlük yarattı çünkü hareket şimdiye kadar kendisine liderlik yapan entelektüellerden mahrum kalmıştı.

Bu durum özel bir güçlük yarattı çünkü hareket şimdiye kadar kendisine liderlik yapan entelektüellerden mahrum kalmıştı.

Trotski'nin tahminleri

Ölümünden önce Trotski bir dizi tahminde bulunmuştu. Bunların dördüne İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen olayların gerçekliği meydan okudu.

1) Trotski Rusya'da Stalinist rejimin savaştan sonra ayakta kalamayacağı tahmininde bulundu. Böylece, 1 Şubat 1935'te bir makalede, İşçi Devleti, Termidor ve Bonapartizm, Trotsky bir Bonapartist biçim olarak Stalinizm "kendisini uzun süre koruyamaz, piramidin tepesindeki bir küre her zaman ya bir tarafa ya da diğer tarafa yuvarlanmak zorundadır", bu nedenle "Stalinist rejimin kaçınılmaz çöküşü izleyecekti" [2]

Bir sonuç kapitalist restorasyon olabilirdi. Savaş ve Dördüncü Enternasyonal makalesinde (10 Haziran 1934) Trotsky "dünya proleteriyasının edilgenliği ile beraber uzamış bir savaş durumunda Rusya'daki iç sosyal çelişkiler burjuva Bonapartist bir karşı devrime sadece yol açabilir değil aynı zamanda yol açmak zorundadır.[3]

8 Haziran 1936'da alternatif bir senaryo ortaya koyar:

SSCB tek bir koşulda savaştan yenilgisiz çıkabilir ki o da onun Batı'da ya da Doğu'da gerçekleşecek bir devrimle desteklenmesidir.

Sadece uluslararası devrim, SSCB'nin korunmasının tek yolu, aynı zamanda Sovyet bürokrasisi için ölüm vuruşu olacaktır. [4]

Hangi perspektif dikkate alınmalıdır, Trotski'nin Stalinist rejimin istikrarızlığına ikna olduğu açıktır. Dahası 25 Eylül 1939'da, bir makalede, Savaşta SSCB, o "Rusya'daki rejimi istikrarlı bir sınıf sistemi olarak görmek kendimizi gülünç bir durum içine sokmak olacaktır" çünkü bu aynı zamanda "onun şerefsizce düşmesinden sadece bir kaç yıl ya da hatta- bir kaç ay önce" olacak.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda ki gerçeklik tamamı ile farklı idi. Stalinist rejim çökmedi. Gerçekte, 1945'ten sonra Doğu Avrupa'nın içine genişlemesiyle daha da güçlendi.

2) Trotsky kapitalizmin ölümcül bir kriz içinde olduğunu düşündü. Sonuç olarak üretim genişleyemeyecek ve buna bağlı olarak ciddi sosyal reformlar ya da kitlelerin yaşam standartlarında bir büyüme olamayacaktı. 1938'de, Kapitalizmin Can çekişerek ölümü ve Dördüncü Enternasyonal'in görevlerinde, Trotsky şöyle yazıyordu:

... çürüyen kapitalizm çağında: genel olarak, sistematik sosyal reformların ve kitlelerin yaşam standartlarının yükseltilmesinin tartışılması olamaz... proletaryanın her ciddi talebinde ve hatta küçük burjuvazinin her ciddi talebinde kapitalist mülkiyet ilişkileri ve burjuva devleti kaçınılmaz şekilde sınırlarının ötesine ulaşacaktır. [6]

Bununla birlikte, savaş soması dünya kapitalizmi genel olarak durgunluk ve çürüme tuzağına düşmedi. Gerçekten, Batı kapitalizmi çok büyük bir genişlemeden memnundu ve yanında bu, reformizmin gelişmesini getirdi. Mike Kidron'un belirttiği gibi, "Bir bütün olarak sistem savaştan beri hiç büyümediği kadar hızlı ve uzun süreli büyüdü-1950 ile 1964 arasında 1913 ile 1950 arasında olduğundan iki kat ve ondan önceki dönemin yaklaşık yarısı kadar daha hızlı." [7]

Sonuç olarak sosyal demokrat ve komünist partiler, parçalanmadan uzak, savaş sonrası dönem içinde kitlesel destek açısından önceden olduğundan daha güçlü ortaya çıktılar. Reformizm yükselen yaşam standardının temeli üzerinde gelişti. Örneğin Britanya'da, Attlee hükümeti reformizmin doruğunu temsil etti. 1945'te oluşan, sadece ilk büyük işçi hükümeti değildi.

İşçi Partisi tarihinin en önemli dönemi idi. 1945-51'in işçi hükümetleri hakkında her ne efsane sapsalar da, reformist işçi hükümetlerinin en etkili olduğundan kuşku yoktu. Attlee hükümeti altında işçiler ve onların aileleri savaş öncesinden çok daha iyi oldu. Hükümet sosyal hizmetlerdeki harcamaları yüksek bir düzeyde tuttu; yiyecek sübvansiyonları Nisan 1949'da ki bütçede 465 milyon pound olarak saptanmış iken, onlar daha da aşılması zor bir miktar açıkladı ve işçi sınıfının yaşam maliyetlerini daha aşağıda tutmayı becerdi. Ve elbette, tam istihdam ve göreceli olarak hafif enflasyon işçiler için ölçülemez nimetlerdi. Tam istihdam hükümet için kitle desteğinin güvencesiydi. İşçi hükümetinin başından sonuna işsizlik (1947 kışının yakıt krizi sırasında yüzde 3'e yükseldiği zaman hariç) son derece düşüktü. Üç buçuk milyondan fazla işçi, 6 yıl öncesinden Haziran 1951'ine kadar, istihdam edildi. [8]

İşçi Partisi'nin popülaritesi işçiler arasında yüksek kaldı. 43'te ki ikinci derecede seçimlerde sadece bir sandalye kayıp etti. Dahası Ekim 1951 genel seçimi İşçi Partisi'ne daha önce hiç bir partinin ulaşamadığı bir yükseklikte oy sağladı (13.948.605 oy, toplam oyların yüzde 49,8). Sadece önceden tahmin edilemeyen seçim sistemi, Tory'lere parlamentoda bir çoğunluk sağladı. Yine de ülkede sertlik ve karneye bağlama ve deniz aşırı savaşlar, İşçi Partisi kendi desteğini korudu. [9]

Ve Britanya bir istisna değildi. Avrupa baştan başa yaşam standardını geliştirdi. Tam istihdam, ya da yaklaşık olarak tam istihdam galip geldi. Sistemik reformlar başarılı ve kitlesel reformist partiler olarak bitmedi. Almanya, Fransa, İspanya, Norveç, İsveç, Danimarka ve diğer ülkelerde, sosyal demokratik partiler uzun süre yönetimdedi.

3) Onun sürekli devrim teorisini kullanarak, Trotsky geri kalmış, az gelişmiş ülkelerde ' burjuva demokratik görevlerin başarılmasını -ulusal bağımsızlık ve tarım reformu -sadece işçi sınıfı iktidarı tarafından ilerletilebileceğini ortaya koyuyor.

Bu da gerçek olaylar tarafından çürütüldü. Çin'de, dünyadaki en kalabalık ülke, Mao işçi sınıfından tamamen ayrı bir Stalinist parti*?, ülkeyi birleştirmek, - emperyalizmden bağımsızlığı kazanmak ve toprak reformlarını yapmak üzere önderlik yaptı. Aynı süreç Kuba ve Vietnam gibi başka ülkelerde de meydana geldi.

4) Sonunda, yukardaki üç tahmin doğru ise Stalinizm ya da reformizmin bir geleceği olamayacaktı ve gelecek Dördüncü Enternasyonal'ın aşırı derecede hızlı bir gelişmesi için tamamen açılacaktı. Bu zemin üzeitide Trotsky yaklaşan bir kaç yıl içinde büyük bir gelecekleli olduğundan çok emindi. 10 Ekim 1938'de şöyle yazıyordu:

İnsanlık 25 yıl öncesine göre dahada yoksullaşırken tahrip araçları son derece çok güçlendi. Savaşın ilk aylarında, bu yüzden, şovenizmin pis kokulu gazlarına karşı fırtınalı reaksiyon işçi kitleleri arasında başlayacak. Bu reaksiyonun ilk kurbanları, faşizm ile birlikte, İkinci ve Üçüncü Enternasyonal partileri olacak. Onların çöküşü (^Dördüncü Enternasyonaldan paşka eksen yolo onun kristalleşmesini bulacağı, açıkça ilan edilmiş bir devrimci hareket için vaz geçilmez koşul olacak. Onun olgunlaşmış kadroları büyük saldırı için işçilere önderlik edecek. [10]

Trotsky şunuda söylemişti: Komünist Manifestonun (yaz. tar. 1948) yüzüncü yılı kutlanırken, Dördüncü Enternasyonel gezegenimizin kararlı devrimci gücü haline gelmiş olacak. JTJJ

18 Ekim 1938'de Dördüncü Enternasyonal'ın Kuruluşu adlı bir konuşmasında Trotsky şu görüşün altın/çiziyordu.

On yıl! Sadece on yıl! Tahminimi bitirmeme izin verin: Dördüncü Enternasyonal'm programı önümüzdeki on yıl içinde milyonların rehberi olacak ve bu devrimci milyonlar yeryüzünü ve cenneti nasıl fethedeceklerini bilecekler. [T2]

Dördüncü Enternasyonal'ın hızlı zaferi onun ifadelerinin üzerine kurulan bunlara benzer tekrarlanan yorumlar görmezlikten gelinebilecek yorumlar değildi ve ölümüne kadar sürekli tekrarladı.

Yazık! Bu tahminde boş çıktı çünkü onun Rusya, Bati kapitalizmi ve Üçüncü Dünya'ya ilişkin tahminleri 1945 soması olayların verili gerçekliği tarafından yanlışlandı. Dördüncü Enternasyonal için çok az bir boşluk kaldı - Trotskist örgütler işçi sınıfı içinde çok az etkili küçücük yapılar olarak kaldı.

Trotski'nin Marksizm'deki yeri

Biz Trotskistlerin, Trotski'ye bakış tarzımız hakkından bir ilk not gereklidir. O bizim aramızda politik bir devdi: Ekim Devrimi'nin örgütleyicisi, Kızıl Ordu'nun lideri, Lenin ile birlikte, Komünist Enternasyonal'in lideri.

Tekrar tekrar, 1926'da Britanya'daki olaya yaklaşımında, ya da 1925-27 Çin Devriminde, ya da Nazizm'in yükselirken Almanya, 1936 Fransa ve 1931-38 İspanya'da Trotsky kompleks durumların analizinde, gelecekteki gelişmeler hakkında tahmin yaparken, ve gereksinilen stratejileri önerirken olağan üstü bir yetenek gösterdi.

Trotski'nin sözleri çoğu kez kehanet gibiydi. Birçok bakımdan, onun analizleri parlak bir şekilde zamanın testlerinde ayakta kaldı. Büyük Marksist düşünürlerden hiçbiri maddeci tarih metodununun kullanılmasında, ekonomik, sosyal ve politik faktörleri sentez yapmada, milyonlarca insanın kitle psikolojisi ile onların arasındaki ilişkiyi kavramada ve büyük olaylar içinde işçi partileri ve liderlerinin fonksiyonu gibi sübjektif faktörlerin anlamını yakalamada onun gösterdiği yeteneği aşamadı.[13]

Trotski'nin Rus Devrim Tarihi' tarihteki her hangi bir başka Marksist eserin üzerinde yükselir. Daha önce hiç görülmemiş zenginlik ve güzelliğin analitik ve sanatsal bir anıtidir. [14]

Trotski'nin 1928-40 arasında yazdığı yazılar- Almanya, Fransa ve İspanya'daki gelişmeler hakkındaki makaleleri, raporları ve kitapları- çok parlak Marksist eserler arasındadır. Onlar Karl Marks'ın en iyi tarihsel eserleri olan Louis Bonaparte 'in on sekizinci Brumaire ve Fransa 'da sınıf savaşları ile aynı ligdedir. Trotsky koşulların analizinde kendine sınır koymadı. Fakat aynı zamanda proletarya için eylemlerin açık bir doğrusunu ileri sürdü. Onun yazıları, strateji ve taktikler açısından- Lenin'in en iyi yapıtlarıyla karşılaştırılabilir- son derece değerli, devrimci el kitaplarıdır.

Trotski'nin çalışmaları içinde değerli bir taşta örnek Hitler'in iktidara yükselmesinden önceki yıllarda Almanya hakkındaki yazılandır. Almanya dünyadaki en önemli işçi hareketinin olduğu bir ülkeydi. Girilen derin çöküş ve sosyal kriz Nazi hareketinin hızla büyüdüğü

zemindi. Bununla karşılaştığında Trotsky bütün enerji ve bilgisini bu yönde topladı. Bu dönemde, Almanya'nın durumunu analiz eden sayısız kısa kitap, broşür ve makale yazdı. Onlar onun yazdığı eserlerin en dahiyane parçaları arasındadır. Olayların gelişimi konusunda böyle bir ileri görüşlülük başka hiçbir yerde bulunmamıştır. O, sadece Alman işçi sınıfı için değil fakat aynı zamanda dünya işçileri içinde, Naziler'in yükselmesinin getireceği felaket tehdidini haber verdi. Trotsky'nin, onları durduracak eylem için, bütün işçi örgütlerinin birleşik cephesi için çağrısı çok acil oldu. Trajik bir şekilde onun kahince yazıları dikkate alınmadı. Ne Komünist Parti (KPD) ne de Sosyal Demokrat Parti (SPD) hiç bir önem vermedi. Trotsky'nin analizleri ve eylem için önerileri kabul edilmiş olsaydı, yüzyılın sonraki tarihi tamamen farklı olacaktı. Trotsky'nin Almanya'da olanlar hakkındaki analizleri, yazarın olayların geçtiği yerden hayli uzak bir yerde olduğunu göz önünde bulundurursak, özellikle etkileyiciydi. O hala, günlük değişiklikleri ve dönüşleri takip edebiliyordu. Trotsky'nin 1930-33 arası yazıları okunduğunda, onların somutluğu kolaylıkla, yazarının Almanya'da yaşamakta olduğu izlenimini verir, çok uzakta değil! Türkiye'de, Büyüka'da idi. [15]

1930'ların korkunç karanlık günlerinde Trotsky, parlak, yol gösterici bir yıldız olarak bizim için ışık saçtı. Nazilerin dehşete düşürücü ilerlemesi ve Moskova, Ekim Devrimi, Bolşevik Parti ve Komintern'in liderlerini Nazi ajanları olarak mahkum ettiği mahkemeleri sergilemesine rağmen bizim ideolojik ve duygusal bağlılığımız derin ve anlaşılırdı. Onun, genel durumu çözümlemesindeki dehası ve gereken strateji ve taktikleri onun geliştirmiş olması, haklı olarak, bizi ona tamamen inandırdı.

Trotskistler İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ki koşullara rağmen nasıl anlaşmaya vardı?

Savaş soması, Trotsky'nin geri ve gelişmekte olan Doğuda olduğu gibi kapitalist Batıdaki ekonomik, sosyal ve politik durum ve Stalinist rejimin geleceğine ilişkin tahminlerinin gerçekleşmemesi gerçeği ile yüzleşmek gerçekten dayanılmaz derecede güçlü. Gerçekle yüzleşmekten kaçarken Trotsky'nin sözlerini harfi harfine tekrarlamak Trotsky'ye

çok fazla onur verecekti fakat aynı zamanda büyük bir hakaret olacaktı. Trotski'ye tarih-üstü bir kişi gibi davranmak dindar bir mezhebe uygundur fakat Marksizm'in, bilimsel sosyalizmin izleyicilerine değil. Aristoteles'e atfedilen sözü acı ve hüznle hatırlayalım: "Platon benim için değerlidir, fakat daha değerli olan hala gerçektir."

Anlaşılabilir fakat yanlış bir şekilde Dördüncü Enternasyonal liderliği ana tahminlerin olaylar tarafından çürütüldüğü gerçeği ile yüzleşmeyi genellikle reddetti. Bu gerçekle yüzleşme soruyu yanıtlamanın bir ön koşuluydu: Onlar neden gerçekleşmedi? Doğru soruyu sormak yanıtı bulmanın yüzde 90'ıdır. Çok önce Isaak Newton ağaçtan düşen elmaları kullandı. Onun sorduğu soru "Neden?" kütle çekim yasalarına yol açtı.

Trotskizm dünyasındaki krizin üstesinden gelmek isteyen biri Trotski'nin tahminleri ile gerçeklik arasındaki uçurum ile yüzleşmek zorundadır. Bu olmasa da olurdu.

Trotski'nin ilk tahminini ele alalım. Yukarda alıntıladığım gibi, o Stalinist rejimin bu savaşta ayakta kalamayacağını düşündü. Stalin Rusya'yı kontrol etmeyi hala sürdürdüğünde Amerika'daki Trotskistlerin lideri James Cannon'un çıkardığı sonuç savaşın bu yüzden sonlanmamış olduğuydu!

Trotski Sovyetler Birliği'nin kaderinin savaşta kesinleşeceği tahmininde bulundu. Bu bizim sağlam inancımız olarak kalır. Ancak, dikkatsizce, savaşın bittiğini düşünen bazı insanlarla aynı görüşte değiliz. Savaş sadece bir aşamasından geçti ve şimdi ikincisi için yeni gruplaşmalar ve yeniden organize olma sürecindedir. Savaş bitmedi ve Avrupa'daki savaşın kaynaklanacağını söylediğimiz devrim gündemden çıkmadı. Öncelikle, yeteri kadar güçlü bir devrimci partinin eksikliği onu sadece geciktirmiş ve ertelemiş oldu. [16]

Bu skolastizmin olağan üstü bir örneğidir. Ortaçağda skolastikler kışın yağın donup donmadığını tartışırken, basit bir teste başvurmazdı-kardaki bir kap içine yerleştirip onu izlemek gibi- fakat Aristoteles'ten konu hakkında bir alıntı aktardı. Savaşın bitiminden on bir ay sonra Stalinist rejimin savaşı atlattığı gerçeği en geleneksel Trotskist için bile apaçık olmuştu. Fakat onlar hala rejimin çok zayıf bir durumda

olduğunu iddia ettiler. Böylece Dördüncü Enternasyonal Nisan 1946'da şöyle bir açıklamada bulundu:

Herhangi bir abartmadan korkmaksızın, biri, Kremlin'in hiçbir zaman içerde ve dışarda günümüzde olduğundan daha kritik bir durum ile yüz yüze gelmediğini söyleyebilir. [17]

Bu iddiayı desteklemek için aşağıdaki anekdot kullanıldı.

...Kalin'in tarafından örgütlenen kitlesel bir mitingde bir olay vardır: bir kadın, talepte bulunmak için yükseldiğinde Kalinin'e, kitleler çıplak ayak ya da saklı ayakkabılarla yürürken onu, niçin böyle iyi cilalanmış botlar giyindiğini sorar. Bu gerçekten cesurcaydı! Büyüyen bürokratik ayrıcalıklara karşı kitleler arasındaki kızgınlığın derecesini göstermektedir. [18]

Bununla birlikte, ben savaş soması tehlikeli Rus devletini betimlemekten uzak, Dördüncü Enternasyonal'in liderlerinden, Ernest Mandel'le, Eylül 1946'da, Paris'te onunla karşılaştığım zaman konuşurken bu hikaye bir kaç yıldır yayınlanmıştı. Gerçekten, çeyrek yüzyıldan daha fazla bir zaman önce olmuş bir olaya başvurdu.

Yine de Nisan 1946'da yapılan Dördüncü Enternasyonal konferansı şunu iddia etmeyi sürdürdü:

Daha önce hiç bir zaman elde etmediği gücünün görüntüsünün arkasında, SSCB'nin ve Sovyet bürokrasisinin, onların varoluşlarının kritik bir aşamasına girmiş olması gerçeği gizlenmektedir. [19]

Trotski'nin, Stalinizmin çökeceği tahmini onun, Rusya'nın sınıf karakterinin analizinin kaçınılmaz bir sonucuuydu. Onun tahmini yanlışsa o zaman, onun orijinal çözümlemesi de ister istemez kuşkulu bir hale geldi. Eğer öyleyse, Stalinist bürokrasinin yeni bir açıklaması kaçınılmazdı. Bu soruna yaklaşmanın bir yolu Stalin tarafından ele geçirilmiş Doğu Avrupa ülkelerinin sınıf doğasının ne olduğunu sormaktır.

Çok geçmeden, ülkeler, hemen hemen Rusya'nın tam kopyası olarak yeniden biçimlendirildi. Dördüncü Enternasyonal, Trotski'nin, Rusya'nın bir işçi devleti, "yozlaşmış bir işçi devleti", yöneten bürokrasi tarafından bozulmuş bir işçi devleti olduğu görüşünü tamamen kabul etti. Polonya, Çekoslovakya, Macaristan vd. Rusya ile benzer yapıya sahipse, o zaman Stalin'in Doğu Avrupa'ya bir devrim getirmiş olduğu

sonucu çıkmaz mı? Bu nedenle o karşı devrimciden daha çok bir devrimci olmaz mı? Bu yapılamazdı.

Önce Dördüncü Enternasyonal'in liderleri çelişkiyi çok basit bir şekilde çözdü: onların arasındaki benzerliğe rağmen, Rusya bir işçi devleti iken, Doğu bloğu ülkeleri hala kapitalist ülkelerdi. Mandel Eylül 1946'da "bütün Halk Demokrasilerinin", buna Yugoslavya dahildi, kapitalist ülkeler olduğunu açıkladı. Stalinistler Doğu Avrupa'da karşı devrimden başka bir devrime neden olmamıştı. Onun Yugoslavya ve Arnavutluk hakkında ne yazdığına bakalım: " bu iki ülkede, Sovyet bürokrasisi herhangi bir tutarlı karşı devrimci aktivite sürdürmemiştir; yerli Stalinistler bunu kendi üzerlerine aldı." Her iki ülkede de Stalinistler bir "burjuva devlet aygıtı" kurmuştu. [20]

Dördüncü Enternasyonal, Doğu Avrupa'ya ilişkin aynı çizgiyi sonraki iki yıl boyunca sürdürdü. Nisan 1948'de, (Yugoslavya dahil) "Halk Demokrasilerinin" sınıfsal doğası üzerine Dördüncü Enternasyonal'in İkinci Kongresinin karar şöyledir: "bu ülkeler özünde kendi kapitalist yapılarını korumaktadır... Böylece, burjuva fonksiyon ve yapıları korurken, 'tampon' ülkelerin devleti aynı zamanda Bonapartizmin en aşırı biçimini temsil etmektedir." Devamında, " 'Halk Demokrasileri', 'Bonapartizmin aşırı biçimleri', 'polis diktatörlükleri', vs. olarak kapitalist ülkelerdir. Bu nedenle, kapitalizmin yıkımı sadece, bürokratik devlet makinesinin zorla yıkan bir devrim gerektirdiğinden beri henüz gerçekleşmemiş olan 'kitlelerin devrimci eylemi ile yapılabilir". Böylece siz bu devletlerin herhangi birini savunamazsınız ama "en sert devrimci yenilgisini" gözetlemek zorundasınız. [21]

İki ay sonra, Tito, Stalin'le bağlarını kopardığında Dördüncü Enternasyonal bir takla attı: Yugoslavya artık bir Bonapartist -polis diktatörlüğü altındaki bir kapitalist ülke değildi, fakat gerçek bir işçi devleti idi.

1 Temmuz 1948'de, Dördüncü Enternasyonal'in Uluslararası Sekreteryası Yugoslavya Komünist Partisine Açık Mektubu yayımladı. " büyük bir gücü ellerinizde tutuyorsunuz keşke sosyalist devrim yolunda sebat etseniz", ve son olarak " Kremlin makinesine karşı bir

devrimci partinin muzaffer direnişinin sözü... Çok yaşa Yugoslav Sosyalist Devrimi”.[22]

Bu sığ bir analizdi ve Tito'nun 1948'deki Yugoslav Komünist Partisi Beşinci Kongresi'ndeki onun ve arkadaşlarının “Toçkist-faşistleri” nasıl halk mahkemelerine çıkarma ve yüksek cezalar ödemeye zorlayarak yakalayacaklarını bilmekle övünmesini gizliyordu. Borba'nın 4 Temmuz 1948'de ortaya koyduğu gibi:

İstilacıların ajanları ve işbirlikçileri olarak kendi gerçek yüzlerini göstermiş olan bir avuç dolusu Trotskist Halk Mahkemeleri önünde utanılacak bir duruma sokuldu. [23]

Bunun gibi döne döne meydana gelmek çok kolay, Michel Pablo, Dördüncü Enternasyonal'in genel sekreteri, Doğu blokunun Rusya'nın aşırıya kaçmış işçi devleti biçimi olduğunu söylediği yeni çizgisini sürdürdü. 1949'da “yozlaşmış işçi devletinin yüzyılı” fikrini ortaya attı.[24] Nisan 1954'te Pablo şöyle yazdı, “Sovyet bürokrasisi emperyalist tehdit ile dünya devrimi arasında sıkıştığında kendini dünya devrimi saflarına sokacak.”[25] Dahası Sovyet bürokrasisi “rejimin eksiksiz ve gerçek özgürleşmesini” ve bürokrasiden arınmasını sağlıyordu ve sağlamayı sürdürecekti .[26]

Pablo Stalinizmin bir savunucusu oldu. “Yüzyıl yozlaşmış işçi devleti” olmaya gidiyorsa orada Trotskizmin ya da işçi devriminin ne işlevi olabilirdi? Stalinizm ilerici gösterilmeye girişilmişti ve Trotskizm konu dışı.

Pablo'dan sonra farklı ülkeleri işçi devleti olarak vaftiz eden, Dördüncü Enternasyonal'in başka bir versiyonunun lideri Arjantinli Trotskist Juan Posadas idi. Doğu Avrupa ülkelerine ek olarak Küba, Çin, Kuzey Vietnam, Kuzey Kore ve Dış Moğolistan'ı, Posadas, işçi devleti olarak keşfetti. Posadas şöyle bildiriyordu:

... Enternasyonal Suriye, Mısır, Irak, Mali, Gine, Kongo Brazzaville vs. gibi işçi devletine gelişen Asya ve Afrika'daki bir dizi ülkenin evrimini ne zaman işçi devleti olmaya geçeceklerini belirlemek için yakından takip etmelidir. [27]

Posadas, mantıksız bir biçimde, geleceğe nükleer savaşın olacağı hevesi ile baktı. Sovyetler Birliğini ABD'ye atom bombası atması

için çağrıda bulundu. 1962'de Dördüncü Enternasyonal "Olağanüstü Konferansı" şunu deklere etti.

... nükleer savaş kaçınılmazdır. Muhtemelen insanlığın yarısını ortadan kaldıracak; devasa insan zenginliğini tahrip edecek. Bunlar büyük bir olasılıktır. Nükleer savaş dünyada gerçek bir cehenneme neden olacaktır. Fakat komünizmi engelleyemeyecek. Komünizm elde edilmiş bir gereksinimdir, maddi araçların üretilmesinden dolayı değil, fakat insanın bilincinde olmasından dolayı. İnsanlık gerçek bir çalışma olarak komünist bir form içinde çalışır ve yeniden harekete geçtiğinde (saldır), insan bilincinin kazandığı ve öğrendiğini geriye alacak kapasitede hiç bir atom bombası yoktur.

Tarih, kendi zorluğu içinde, istikrarsız form, kapitalizm için çok az zaman kaldığını göstermektedir. Çok az zaman. Biz bütünüyle itinalı ve kesin bir şekilde söyleyebiliriz ki işçi devletleri kendi tarihsel sorumlulukları olan sömürgelerdeki devrimlere yardımı yerine getirirlerse kapitalizm on yıl yaşamaz. Bu cüretli bir deklarasyon fakat tamamıyla mantıksaldır. Kapitalizm on yıllık ömrü yoktur. Eğer işçi devletleri bütün güçleriyle sömürgelerdeki devrimleri desteklemeye başlarsa, kapitalizm beş yıl dahi yaşamaz ve nükleer savaş çok kısa zamanda sona erecek.

İnsanlığın yarısı yok edilmiş olacak! Fakat bu mesele değil: komünizmin zaferi garantilenmiştir!

Nükleer savaştan önce iktidar için mücadele edeceğimiz bir aşama için kendimizi hazırlıyoruz, nükleer savaş sırasında iktidar için mücadele edeceğiz ve iktidarda olacağız. Başlangıçta değil, nükleer savaşın sonunda, çünkü nükleer savaş bütün dünyada eş zamanlı devrimdir; zincirleme reaksiyon olarak değil, eş zamanlı olarak. Eş zamanlı aynı gün ya da aynı saat anlamına gelmez. Büyük tarihsel olaylar saat ya da günlerle ölçülemez, ancak dönemlerle... İşçi sınıfı tek başına kendini koruyacak, hemen kendi birliği ve merkezileşmesi için çabalayacak...

Yıkımdan sonra, kısa zamanda, bir kaç saat içinde, kitleler bütün ülkelerde ortaya çıkmaya başlar. Kapitalizm kendini yapabildiklerinin tamamını tahrip etmeye girişmeksizin ve kendini mağaraya koymaksızın, nükleer bir savaşta kendini savunamaz. Buna karşın kitleler ortaya

çıkacak, çıkmak zorunda olacak, çünkü hayatta kalmanın tek yolu, düşman bozguna uğratmaktır... Kapitalizmin aygıtları, polis, ordu direnme kapasitesinde olmayacak... İşçi iktidarını derhal örgütlemek bir gereklilik olacak...[29]

Bu mantık ile Londra'ya bir hidrojen bombası düşerse, işçi sınıftan arta kalanlar, güçsüz ve korkudan felce uğramış bir halde, iktidarı alacak! Böylece Marksizm bir ilkeden bir tılsıma döner! İşçilerin iktidarda olmadığıdır ve bir şey söylemedikleri işçi devletinden, işçilerin nükleer tahribinin sonucu olan bir işçi devrimine! Ne ideolojik geri-leme. Bilimsel sosyalizm Marksizm- 19. yüzyıldaki Ütopik Sosyalizm yerini aldı, fakat şimdi "mucize" sosyalizm Marksizm'in yerine geçirildi! Mandel, Pablo ve Posada ruhunu boşalttıkları Trotski'nin sözlerine yapışarak aynı durağan- dogmatik Troçkizmden gelmektedir.

Dünya kapitalizminin kaderini içeren Trotski'nin ikinci tahmini hakkında ne söylenebilir? Kapitalizmin tarihindeki en uzununu olan ekonomik canlılığın gelişmesi karşısında Dördüncü Enternasyonal 1946'da şunu deklere etti:

Kapitalist istikrarın ve gelişmenin yeni bir çağı ile karşı karşıya olduğumuzu sanmamız için herhangi bir neden yok. Savaş kapitalist ekonominin istikrarsızlığını kötüleştirdi ve sosyal ve uluslararasıdaki göreceli sağlam dengenin son olanaklarını tahrip etti. [30]

Bundan başka:

Kapitalist ülkelerde ekonomik faaliyetlerin yeniden canlanması savaş tarafından zayıflatıldı ve özellikle Avrupa ülkeleri kendi ekonomilerini durgunluk ve küçülme sınırında tutacak olan yavaş bir tempo karakterize edecek.[31]

"Amerikan ekonomisinin göreceli bir gelişmeyi yakında yaşayacağı..." kabul edilmişti. Fakat bu gelişme kısa sürecekti: "Birleşik Devletler, dünya ekonomisi üzerinde daha fazla yıkıcı yankısı ile beraber 1929-33'ten daha yaygın ve giderek derinleşen yeni bir ekonomik krizin başını çekecek."

İngiliz kapitalizmi için ihtimal "ağır ekonomik zorluklar, sarsıntılar, ve kısmı ve genel krizli uzun bir dönem" idi. Dünyada işçilerin

koşullarında ne olacaktı? “ Proletarya savaş öncesi oluşan koşullardan daha kötü yaşam koşulları altında çalışmayı sürdürecektir.” [32]

Yükselen bir devrimci dalga bu koşullar altında kaçınılmaz idi çünkü:

Proletaryanın direnişi, kendi yaşam koşullarında bir iyileşmeyi talep eder, bir iyileşme ki o kapitalizmin olanaklarıyla uyuşmaz.

Savaş Avrupa’da umduğumuz tempo ve kapsamda devrimci bir artış hemen yaratmazsa bile, dünya ölçeğinde kapitalist dengeyi tahrip etmesi kaçınılmazdır, böylece uzun bir devrimci dönem açılır...[33]

Dünya kapitalizmindeki durgunluk ve kitlesel işsizlik genel bir devrimci durum yaratacaktı:

Şimdi yüz yüze geldiğimiz geçmişte bilinenlerin hepsinden büyük bir dünya krizidir, ve dünya çapında tabii ki, dünyanın farklı bölgelelerinde eşitsiz bir tempoda, fakat bir merkezden diğerine durmaksızın karşılıklı etki ile hareket ederek gelişmekte olan devrimci bir yükseliştir, ve bu yüzden uzun bir devrimci perspektif belirlenmektedir. [34]

1946’da Dördüncü Enternasyonal Birinci Dünya Savaşını takip edenden daha yüksek ve çok geniş bir devrimci dalga olacağını tahmin etti:

Birinci Dünya Savaşından sonra devrimci mücadelenin grafiği 1919’un sonbaharı ile doruğuna ulaşan, başlangıçta kısa ve ani bir yükselme ile belirlenmişti ve sonra sadece 1923’te yeni ve çok kısa bir yükselme ile kesintiye uğrayan, keskin ve sürekli bir düşme takip etmişti.

Şimdi devrimci mücadelenin grafiği birçok osilasyonlar ya da kısmi geri çekilmeler ile kesintiye uğrayan, yavaş ve kararsız yükselme ile başlar, bununla birlikte onun genel eğilimi yukarı doğrudur. Bu olgunun önemi apaçıktır. Birinci Dünya Savaşından sonra hareket her şeyden önce Almanya’da başlangıçtaki yenilgilerin ağırlığı altında en başında yenilgilerin ıstırapını çekti. Şimdi hareket, tersine, proletaryanın bütün güçlerini savaş içine sokmaya zaman bulamamaktan sıkıntı çekmektedir.

Yenilgiler, bu yüzden, geçicidir ve göreceli niteliktedir, olayların somaki gelişimini tehlikeye atmaz, ve mücadelenin daha gelişmiş safhalarına geçilmesiyle nötrale olabilir. [35]

Düşünülen tek alternatif devrimci dalga proletaryanın zaferine yol açmazsa, burjuva demokrasisinin yerini kısa bir zaman içinde yeni bir faşist rejim alacak:

Onun baskıcı aygıtlarım yeniden kazandığı bir andan sonra, ve ekonomik ve sosyal koşullar onun sisteminin varlığını tehdit ettiğinde, büyük burjuvazi proleter kitlelerin her bir eylemine neo-faşist “liderlere” gittikçe genişleyen finansal katkılarla yanıt verecek. Onların tek güçlüğü burada seçilenin biri olacak; çeşitli Avrupa ülkelerindeki politik durumları dikkatlice araştırırsak, biz şimdiden, politik sahnede, bir değil, fakat birçok, yarının, potansiyel Doriot’s’i, Mussolino’su ve Degrelles’i olacak olan figürler buluruz. Bu bağlamda faşist tehlike şimdiden bütün kıta üzerinde vardır. [36]

1947’de Mandel aşağıdaki sonuçlara ulaştığı bir makale yazdı:

...aşağıdakiler kapitalist çürüme altında üretim devirlerinin özellikleridir:

a- Önceki uzun krizler daha serttir, ve canlanma ve refah döneminden çok daha uzun bir durgunluk taşımaktadır. Yükselen kapitalizm krizlerin kısa ara dönemleri tarafından kesintiye uğratılmış, uzun bir refah dönemi olarak gözüktü. Çökmüş kapitalizm gitgide istikrarsız ve kısa olan canlanmalar tarafından kesilen uzun bir kriz olarak gözükmektedir,

b- Dünya pazarı küresel genişlemesini sona erdirir. Yeniden dünya çapında bir boom olmaz. Dünya pazarının parçalanması ya da rakiplerin sert yıkımı tek başına belirli kapitalist ülkelerde hararetli boomer gelişmesine izin verir,

c- Ulusal düzeyde üretici güçleri»-yeniden çok yönlü gelişmez. “Refah” dönemi sırasında bile belirli alanlarda gelişme diğer alanların maliyeti oranında oldu. Teknolojideki gelişmeler daha uzun olamaz ya da sadece çok kısmı anonim üretimlerde olur.

d- Sanayi işçilerinin yaşam standardında bir canlanmadan diğerine bütünlüklü bir iyileşme olmaz. Bu doğal olarak hem kriz ile canlanma arasında göreceli bir “iyileşmeyi”, ya da köylülerin ve işsizlerin durumunda göreceli bir düzelmeyi dışlamaz. “yeniden canlanma” sırasında sanayi işçilerine dönüştürülür.

Ne fantastik bir dünya!

Mandel, Pablo ve Posadas ve Dördüncü Enternasyonal'in yukardaki anlatımlarını şimdi okuyan herhangi bir kimse, ilk olarak, , akıl sahibi insanın böyle illüzyonlar taşıyor olmasına şok olurdu. Görmek istemeyecek biri kadar kör kimse yoktur. Trotskist hareketin lider kadrosu gerçeklerden kaçınmak için büyük çaba harcamış. Fakat lider Trotskistlerin yüz yüze geldikleri bir gerçeği kabul etmemelerini anlayan biri, sahip oldukları büyük umutları kırarak, bu gerçekliğin onlar üzerinde ne kadar acıya yol açtığını anlamalıdır. Trotskist hareket, dünya küçük parçalara bölünürken ve yeni bir kapitalist dünya henüz oluşurken, ortaçağın eski fikirlerine yapışan 16 ve 17. yüzyıllardaki Hristiyan mezhepler gibi davrandı. Onların cadıları yakması akıldışı bir hareketti, fakat ussal olarak açıklana bilirdi.

Bununla birlikte biri Mandel, Pablo ve Posadas'ın arkasında ki güdüyü anlamalıdır. Onlar haklı çıkarılamaz. Marksistler için, ilk kural, gerçekliği değiştirmek istiyorsanız, onu anlamak zorundasınızdır. Trotskist hareketin saflarındaki karışıklık, zikzaklar, bölünmeler, işçi sınıfının kendisini içinde bulduğu gerçek koşulların kıvranılmasının kaçınılmaz bir sonucuydu. Onlar umutsuzca modası geçmiş olan bir harita ile bir yol göstermeye çalışıyordu. Bu dünya Trotskizmi çıkmaz bir yola soktu. Hareketteki genel kriz perspektiflerin yeniden radikal bir değerlendirilmesini gerektirdi.

Troçki'yi eleştirirken Troçkizmi korumak.

Enternasyonal Sosyalizm eğilimini başlatan bir kaç yoldaş gerçekliğin yerini alacak olan bir Marksizm kullanmaya hazırlanmadı, fakat tersine gerçekliğe hükmetmeye yardım eden bir silah olması istendi. 1946-48 yıllarında çok zor sorunlarla boğuşmak zorundaydık.

Bir geleneği sürdürdüğümüz — ki biz Marx, Lenin ve Trotski'nin takipçileriydik - açık olmalıydı. Ancak yeni koşullarla yüzleşmek zorundaydık. Entelektüel katılma dogmatizm anlamına gelmez; değişen bir gerçekliği kavrama belirsizlik anlamına gelmez. Bizim

Ortodoks Trotskizmi eleştirmemiz klasik Marksizm'e bir geri dönüş olarak düşünülmüştü.

Aşağıda takip eden tartışma geriye dönük bir değerlendirmenin temeli ile ilgili konulara yaklaşmayacak. Bir olay meydana geldikten sonra niçinini, nedenini değerlendiren görüş daima mükemmeldir. Biz İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden kısa bir zaman sonra olaylara tepki içinde üç teorinin nasıl yavaş yavaş geliştiğini görmeliyiz - Devlet kapitalizmi teorisi, sürekli silahlanma ekonomisi ve aksayan sürekli devrim. Bu üç uğraş alanı - Rusya ve Doğu Avrupa, gelişmiş kapitalist ülkeler ve Üçüncü Dünya - bütün dünyayı kapsar. Burada her bir sorun başlangıçta bir birinden bağımsız olarak ele alınacak. Fakat sonra onların karşılıklı bağıntılarını bulmak mümkün olacak ve böylece gelişmenin bütünlüklü bir şeması anlatılır.

Sadece bir dağın başında duran ve aşağı bakan biri farklı yolların bir noktaya yöneldiğini görebilir.

Referanslar

1. K. Marx, *The Civil War in France* (Moscow, 1977).
2. L. Trotsky, *Writings 1934-35* (New York, 1974), pp.181-82.
3. L. Trotsky, *Writings 1933-34* (New York, 1974), p.316.
4. L. Trotsky, *Writings 1935-36* (New York, 1974), p.260.
5. L. Trotsky, *In Defence of Marxism* (London, 1971), pp.16-17.
6. W. Reisner (ed.), *Documents of the Fourth International* (New York, 1973), p.183.